

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: Informace, média a knižní kultura

Diplomová práce

Bc. Veronika Borovková

Průzkum ilustrace kramářských písňových tisků a její proměna v pražských tiskárnách 17. století

Research on the Illustrations in Broadside Ballads and Their Development
in Prague Printing Houses of the 17th Century

Praha 2024

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych vyjádřila poděkování vedoucímu mé práce, panu PhDr. Richardovi Šípkovi, Ph.D., a konzultantovi, panu Mgr. Jiřímu Dufkovi, za odborné vedení, vstřícné konzultace, cenné připomínky a jejich vzácný čas.

Dále děkuji paní Mgr. Janě Bednářové a paní Bc. Kateřině Krohové za pomoc s korekturou textu a za veškerou podporu.

A v neposlední řadě děkuji svým dětem a přátelům za trpělivost a pomoc ve všech ohledech.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 13. 12. 2024

Bc. Veronika Borovková

Abstrakt

Diplomová práce analyzuje vývoj a typologii ilustrací kramářských písňových tisků produkovaných pražskými tiskárnami 17. století a zkoumá jejich případnou fluktuaci mezi jednotlivými dílnami. Cílem práce je vytvoření typologie těchto ilustrací, jejich zařazení do produkce konkrétních tiskářských děl a analýza proměn výtvarného názoru na základě vyhledaného a zpracovaného souboru tisků. Teoretická část práce zasazuje kramářské písňové tisky do historických a kulturních souvislostí a definuje klíčové pojmy. V základních bodech představuje historický vývoj ilustrace, přičemž v rámci kramářských písňových tisků podrobněji zkoumá proces využívání štočků, a to jak z hlediska jejich přesunu mezi tiskařskými dílnami, tak i přenosu mezi edicemi jednotlivých tiskáren. V této části práce je na základě získaných poznatků vymezena typologie a kategorizace kramářských písňových tisků a jejich ilustrací, přičemž je poukázáno na obtížnost přesného určení kategorií v souvislosti s postupnou adaptací tisků v daném historickém období. Výzkumná část zahrnuje heuristickou fázi, která se zaměřuje na vyhledání a zpracování dostupného materiálu v databázích, přímý průzkum dochovaných tisků a následný pramenný výzkum. Prostřednictvím komparativní analýzy jsou jednotlivé štočky porovnávány na základě vizuální podobnosti, rozdílů a stupně opotřebení. Tento přístup umožňuje charakterizovat výtvarný doprovod tisků, zařadit ilustrace do fundusu konkrétních děl a nabízí možnosti při atribuci tisků bez impresy. Práce přináší nové poznatky o přenosech materiálu mezi dílnami, které dosud nebyly v odborné literatuře podrobně zmapovány, a otevírá prostor pro další výzkum vztahů mezi pražskými dílnami i jejich přístupu ke sdílení a úpravám ilustrací. Závěr práce se věnuje limitům výzkumu, omezené dostupnosti některých tisků a kvalitě digitalizovaných kopií, jakož i možnostem dalšího využití výsledků v oblasti kulturní historie a knihovnědy.

Klíčová slova

kramářské písňové tisky, ilustrace, pražské tiskárny, 17. století, datování, knihtisk, raný novověk

Abstract

The Master's thesis analyzes the development and typology of illustrations in broadside ballad prints produced by Prague printing houses in the 17th century and examines their possible fluctuation between specific printing houses. The aim of the thesis is to create a typology of these illustrations, assign them to the production of specific printing houses, and analyze changes in artistic views based on the collected and processed set of prints. The theoretical part of the thesis places broadside ballad prints within historical and cultural contexts and defines key concepts. It provides an overview of the historical development of illustration, focusing specifically on the process of using woodblocks in broadside ballads, both in terms of their transfer between printing houses and between the editions of specific printers. In this part of the thesis, the typology and categorization of broadside ballads and their illustrations are defined based on the findings obtained, while highlighting the difficulty of precisely determining the categories in connection with the gradual adaptation of prints during the given historical period. The research section includes a heuristic phase, which focuses on the identification and processing of available material in databases, direct examination of preserved prints, and subsequent archival research. Through comparative analysis, individual woodblocks are compared based on visual similarities, differences, and degrees of wear. This approach allows for the characterization of the visual accompaniment of the prints, assigns illustrations to the collections of specific printing houses, and offers possibilities for the attribution of prints without an imprint. The thesis provides new insights into the transfer of materials between printing houses, which have not yet been thoroughly documented in scholarly literature, and opens up further research possibilities regarding the relationships between Prague printing houses and their approaches to sharing and modifying illustrations. The conclusion addresses the limitations of the research, including the limited availability of certain prints and the quality of digitized copies, as well as the possibilities for further application of the results in cultural history and book studies.

Keywords

broadside ballads, illustration, Prague printing houses, 17th century, dating methods, book printing, early modern age

Obsah

ÚVOD	8
1. TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ	10
1.1 KRAMÁŘSKÝ TISK, KRAMÁŘSKÁ PÍSEŇ	10
1.2 PŘÍVLASTEK KRAMÁŘSKÝ	13
1.3 LIDOVÉ PROSTŘEDÍ, LIDOVÁ KULTURA	13
1.4 ŠPALÍČEK	15
2. ILUSTRACE	16
2.1 HISTORICKÝ VÝVOJ VZTAHU MEZI TEXTEM A ILUSTRACÍ	17
2.2 VÝVOJ A ROLE ILUSTRACÍ V KRAMÁŘSKÝCH PÍŠŇOVÝCH TISCÍCH	19
3. VÝVOJ A TYPOLOGIE KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ	23
3.1 HISTORICKÝ KONTEXT	23
3.2 TYPOLOGIE	24
3.2.1 <i>Píseň</i>	26
3.2.2 <i>Kancionál</i>	27
3.2.3 <i>Související náboženské tisky</i>	28
3.2.4 <i>Leták</i>	30
3.2.5 <i>Knížky lidového čtení</i>	31
3.3 KRAMÁŘSKÉ PÍŠŇOVÉ TISKY	31
3.3.1 <i>Formální aspekty kramářských písňových tisků</i>	31
3.3.2 <i>Typologie ilustrací kramářských písňových tisků</i>	33
4. PRŮZKUM ILUSTRACE KRAMÁŘSKÝCH PÍŠŇOVÝCH TISKŮ A JEJÍ PROMĚNA V PRAŽSKÝCH TISKÁRNÁCH 17. STOLETÍ	36
4.1 ZDROJE DAT	37
4.1.1 <i>Výběr a zpracování dat</i>	37
4.2 PROMĚNY FORMÁTU, TYPOGRAFIE A ILUSTRACÍ KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ V 16. A 17. STOLETÍ	39
4.3 ANALÝZA VYUŽÍVÁNÍ A PŘENOSU ILUSTRACÍ MEZI TISKAŘSKÝMI DÍLNAMI	52
4.3.1 <i>Analýza využívání štočků v tiskařské dílně Kašpara Kargesia a jeho nástupců</i>	53
4.3.2 <i>Analýza využívání štočků v tiskařské dílně Daniela Sedlčanského nejst. a jeho nástupců</i>	57
4.3.3 <i>Analýza štočků z dílny Jiřího Labouna st.</i>	63
4.3.4 <i>Atribuce tisků bez impresa</i>	68
5. DISKUZE	71
ZÁVĚR	77
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	80
SEZNAM OBRÁZKŮ	91
SEZNAM TABULEK	92

PŘÍLOHA Č. 1	93
PŘÍLOHA Č. 2	101

Seznam použitých zkratk:

KBL – Knihovna Biskupství litoměřického

KNM – Knihovna Národního muzea

LK – Lobkowiczská knihovna (Roudnice nad Labem, dnes v Nelahozevsi)

MMP – Městské muzeum Počátky

MV – Muzeum Vysočiny Pelhřimov

MZA – Moravský zemský archiv Brno

NK – Národní knihovna

SK – Strahovský klášter

VKOL – Vědecká knihovna Olomouc

VMG – Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Úvod

Předmětem diplomové práce je vytvoření typologie ilustrací v dostupných kramářských písňových tiscích v pražských tiskárnách 17. století a sledování jejich fluktuace mezi oficínami. Volba tématu reflektuje rostoucí zájem o studium materiálních aspektů kramářských písňových tisků a jejich výtvarného doprovodu. Cílem práce je analýza ilustrací ve vyhledaném a zpracovaném korpusu tisků, v kontextu proměny výtvarného názoru a zařazení do fundusu konkrétních dílen.

Metodami jsou tvůrčí kompilát, pramenný výzkum a komparativní analýza stávajících i nově vytvořených dat. Heuristická fáze výzkumu zahrnuje systematické vyhledávání v odborných databázích a fyzických fondech institucí, komparativní analýzu motivů a studium dalších archivních pramenů. Moderní badatelské přístupy umožňují hloubkovou analýzu vizuálních prvků těchto tisků. Cílem diplomové práce je na základě této analýzy poskytnout, v kontextu žánrové rozmanitosti kramářských písňových tisků, obecnou typologii ilustrací, přehled o způsobech jejich sdílení mezi tiskárnami a o jejich úpravách pro různé edice. Tato analýza přispěje k ucelenějšímu pohledu na vydavatelské a komerční strategie tehdejších pražských tiskáren.

První kapitola práce se věnuje teoretickému ukotvení výzkumu a uvádí terminologii spojenou s kramářskými tisky. Interdisciplinární přístupy v literární vědě, muzikologii a bibliografii ukazují, že pojmy „kramářský tisk“ a „kramářská píseň“ nemají jednoznačnou definici, proto tato práce preferuje termín „kramářský písňový tisk,“ který zahrnuje písňové texty doplněné obrazem a nápěvovým odkazem.

Druhá kapitola vymezuje pojem „ilustrace“ v kontextu kramářských písňových tisků a ohraničuje tak zkoumaný materiál. Dále v základních bodech představuje historický vývoj ilustrace a její úlohu v kramářských písňových tiscích.

Třetí kapitola uvádí analytické informace o sledovaném souboru, popisuje specifickou formu kramářských písňových tisků a historický kontext jejich vývoje. Na základě získaných poznatků vymezuje typologii kramářských písňových tisků a jejich ilustrací. Kategorizace forem písňových tisků je komplikovaná, neboť hranice mezi jednotlivými typy kramářských tisků jsou často nejasné a formy se mohou vzájemně ovlivňovat a překrývat. Tiskaři pravděpodobně experimentovali s tím, co bylo dostupné, nejlevnější a nejvíce přitažlivé pro široké publikum. Ekonomické podmínky vedly často k preferenci jednodušších typografických ozdob a vinět před složitějšími ilustracemi. Z tohoto důvodu je v práci používán termín

„výtvarný doprovod“ k označení vizuálních prvků, které text nejen esteticky, ale i funkčně doplňují. Z hlediska typologie ilustrací je obtížné stanovit jednoznačnou kategorizaci, neboť jejich význam závisí na celkovém charakteru tisku.

Výzkumná část diplomové práce uvádí metody sběru dat a prezentuje praktické výsledky výzkumu zaměřeného na analýzu ilustrací ve shromážděném korpusu tisků. Chronologicky představuje typografickou úpravu titulních stran a přebírání motivů mezi tiskárnami, s důrazem na případy, kde byly dohledány původní edice. Výzkum se soustředí na vzájemnou spolupráci tiskařských dílen a opakované využívání štočků. Dále zkoumá přenos výtvarného materiálu mezi dílnami, včetně vlivu rodinných vazeb a kontinuity činnosti tiskařů. Metoda srovnání štočků na základě vizuálních podobností a opotřebení přispívá k podrobnějšímu charakterizování výtvarného doprovodu a nabízí nástroj pro atribuci tisků bez impresa.

V páté kapitole jsou výsledky analýzy podrobeny diskusi, která se zaměřuje na nesrovnalosti v terminologii, limity a přínosy zjištění.

Předložená diplomová práce obsahuje 169 278 znaků včetně mezer, což odpovídá přibližně 92 normostranám. Pro citování v textu byl použit Harvardský systém, bibliografické citace v přehledu literatury jsou zpracovány podle normy ČSN ISO 690:2022, přičemž vysvětlivky spolu s odkazy z databází a digitálních zdrojů jsou uvedeny v poznámkách pod čarou.

1. Terminologické vymezení

Aktuální interdisciplinární zájem o kramářskou produkci přináší posun v přístupu k užívání termínů „kramářský tisk“ a „kramářská píseň“. V literární vědě a muzikologii se kramářská píseň obvykle považuje za literární žánr, jehož definice často vychází z obsahu, přičemž se sleduje i vnější podoba a funkce tisku. Podle Běhalové (2021, s. 82) se diskutabilnost označení „kramářská píseň“ projevuje u tisků, například těch spojených s poutnictvím, které mají podobné vnější znaky a obsahují texty, jež nejsou písňové. To může být problematické v případech, kdy tisk označený jako „kramářská píseň“ obsahuje text modlitby. Pokud je však modlitba připojena jako přítisk a hlavní obsah tisku tvoří píseň, lze takové označení stále považovat za odpovídající. Tyto okolnosti nadále podněcují živé diskuze o adekvátních definicích a nekonfliktní terminologii. Odborníci zaměřeni na bibliografické, knihovnické a etnografické aspekty kramářské produkce, spolu s kurátory paměťových institucí, proto často upřednostňují termín „kramářský tisk“ nebo přesnější označení „kramářský písňový tisk“.

K vymezení relevantních termínů pro tuto práci je nezbytné stanovit jednoznačnou terminologii. Proto jsou uvedeny základní definice konceptů „kramářský tisk“, „kramářská píseň“ a „kramářský písňový tisk“, doplněné jejich vzájemným porovnáním a stručným shrnutím. Následně jsou upřesněny další klíčové pojmy pro pochopení kontextu.

1.1 Kramářský tisk, kramářská píseň

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) uvádí tyto definice:

Kramářský tisk:

„Tisk s veršovaným nebo prozaickým či kombinovaným textem, určený k prodeji (na poutích, trzích, u tiskařů a v knihařských krámech, k podomnímu a pouličnímu prodeji). Hlavními konzumenty byly široké lidové vrstvy, zprvu ve městě, později i na venkově. Jedná se o kramářské písně (či kramářské písňové tisky-viz termín), tištěné modlitby, pobožnosti, litanie, různé pověrečné tisky apod. Někdy jsou ve stejném významu užívány pojmy pouťový tisk, jarmareční tisk a špalíčkový tisk, avšak terminologie není zcela jednotná. Pouťový tisk a jarmareční tisk lze chápat také jako určité typy kramářských tisků, které se prodávaly pouze na poutích a trzích. Pod pojmem špalíčkový tisk lze rozumět také jen určitý typ kramářského tisku, který má podobu tzv. špalíčku.“ (Havlová, 2003b)

Kramářská píseň:

1. „Žánr pololidové veršované literatury zábavně zpracovaného náboženského či světského námětu, např. života světců, pověr, zázraků, lásky, zločinů, válek, přírodních katastrof apod. Text představoval příběh s dramatickým průběhem děje často přizpůsobeným aktuálním společenským událostem a s mravním ponaučením. Funkce kramářské písně: zpravodajství, ideologické ovlivňování a lidová zábava. Jazyk těchto písní vychází z barokní poetiky (časté apostrofy, řečnické otázky, kontrasty apod.).“ (Havlová, 2003a)

2. „Typ veršovaného kramářského tisku, určený ke zpěvu – k veřejnému zpěvu na poutích a jarmarcích (často s hudebním a obrazovým doprovodem) nebo k individuálnímu zpěvu (pro sebe) či v menším kolektivu. Termíny „kramářská píseň“ a „kramářský písňový tisk“ jsou často používány synonymně v obou významech, ale někteří autoři je rozlišují podle různých kritérií.“ (Havlová, 2003a)

Termín **kramářský písňový tisk** odkazuje k definici kramářský tisk, ale konkrétně je uveden v definici kramářské písně.

Dále je uvedena terminologie použitá ve studii *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*,¹ která vznikla jako součást projektu NAKI II Kramářské písně v brněnských historických fondech. Tyto popisy kombinují výzkumy nedávné doby s dalšími, zde uvedenými, zaužívanými poznatky z databáze *Encyklopedie knihy*.²

Kramářský tisk: „Tradičně používaný termín, který zastřešuje nejen písňovou, ale i ostatní drobnou tištěnou produkci spojenou předpokládaným užitelským určením skupinám obyvatel z tzv. lidového prostředí. Přídavné jméno kramářský souvisí s tradičně očekávaným kramářským způsobem distribuce.“ (Dufka, 2022c, s. 9)

Kramářská píseň: „Obvykle označuje jak samotné spojení melodie a slov, tak artefakt, na kterém je píseň vytištěna.“ (Dufka, 2022c, s. 9)

Kramářský písňový tisk: „Poskládaná složka vytvořená zpravidla z části tiskového archu, který nese tištěný písňový text.“ (Dufka, 2022c, s. 9)

---

¹ DUFKA, Jiří, ed. 2022a. *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. Online. V Brně: Moravská zemská knihovna. 219 s. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2023-11-19].

² *Encyklopedie knihy.cz*. 2024. Online. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana. [cit. 2023-06-02].

Kramářský tisk: „Pomocné označení formálně i obsahově různorodé kategorie tištěných dokumentů, jejichž hlavní specifika tkví v anonymitě původců (autorů i tiskařů), ve formě vydání a ve způsobu distribuce. Tento vysoce komerční artikl nebyl až do přelomu 18. a 19. století rozšiřován běžnou knihkupeckou sítí, ale patřil do obchodní sféry podomních kramářů a zpěváků navštěvujících trhy, poutě a slavnosti. Poněvadž k převažujícím konzumentům patřily nejširší lidové a méně majetné vrstvy, cenovou dostupnost musely zaručit nízké výrobní investice. Podstatným rysem kramářských tisků byl proto horší papír, malý formát a nedbalá typografie.“ (Voit, c2018h)

Kramářská píseň: „Fenomén z pomezí lidové slovesnosti a umělého písemnictví rozvíjející se během 17.-19. století jako samostatná odnož publicistické literatury. Na rozdíl od lidové písně, která byla šířena pouze poslechem a rukopisným záznamem, charakteristický rys tohoto fenoménu záleží v masovém rozšíření, zcela závislém na knihtisku.“ (Voit, c2020a)

Termín **kramářský písňový tisk** *Encyklopedie knihy* neuvádí.

Uvedené definice posloužily k demonstraci dobově, oborově i názorově odlišných přístupů. Jsou v nich akcentovány různé aspekty a charakteristiky, které se ovšem vzájemně nevylučují. Shodují se v důležitých bodech jako je obvykle neznámé autorství, forma vydání, způsob distribuce a specifický okruh konzumentů. Definice z databáze se soustředí na historické formy šíření a konkrétní druhy tiskových materiálů, druhá definice klade důraz na širší okruh typů zahrnované produkce zaměřené na lidové prostředí, třetí formálněji popisuje kategorie dokumentů, zdůrazňuje komerční způsob distribuce, nízké výrobní investice a s tím související charakter tisků.

Při srovnání terminologie vztahující se ke **kramářské písni** se rozpory týkají vymezení žánru jako takového, včetně toho, zda jde o žánr literární nebo hudební a jeho specifických funkcí a určení.

Nejednotnost definic, lze chápat především jako nesoulad mezi způsoby, jak je žánr uchopován, a to i díky nejasným hranicím zařazených typů textů, neboť příbuzné materiály se často prostupují či postupně vyvíjejí. Pro tuto práci bude používán pojem **kramářský písňový tisk**, přejatý z *Kapitol k materiálovým aspektům*, který reflektuje kombinaci hudebního, textového a obrazového prvku. Tento termín zahrnuje různé formy textů, které souvisí s charakteristikami kramářských tisků, tedy i veršovaný literární text určený ke zpěvu.

Konkrétně jako složku z dílu tiskového archu, který obsahuje písňový text, nápěvový odkaz a může být doplněn ilustrací. (Dufka, 2022a, s. 66)

1.2 Přívlastek kramářský

Další charakteristiku můžeme odvodit z přívlastku „kramářský“, který nereflektuje hudební nebo literární atributy, ale spíše odráží způsob distribuce. Významným rysem kramářských tisků je důraz na zisk, který sledují jak vydavatelé, tak prodejci. Publikační aspekty se projevují ve formátu těchto tisků, které jsou malé, obsahují jednu nebo více písní a jsou tištěné co nejúspornějším způsobem, příležitostně doplněné o jednoduché ilustrace. (Kosek et al., 2021, s. 9–10)

Kramářské tisky se obvykle prodávaly přímo v tiskárnách, ale také na poutích, trzích, v malých obchodech nebo prostřednictvím potulných prodejců. Dufka (2022a, s. 61) ve svém textu naznačuje, že tiskárny mohly hrát významnou roli v distribuci kramářských písňových tisků, což podporují záznamy z tiskařských pozůstalostí poukazující na existenci skladových zásob, zatímco jiné zdroje považují za hlavní způsob distribuce podomní prodej. Dufkovo zjištění vyplývá z hlubšího výzkumu tohoto materiálu, který ukazuje, že při zkoumání počátků vydávání těchto tisků je nutné zahrnout širší spektrum pramenů, než bylo původně definováno.

Ivánek (2017, s. 44, 204) popisuje kramářské tisky jako zboží šířené kramáři, tedy obchodníky, kteří své zboží prodávali v přenosných boudách nebo na lavicích, a také prostřednictvím podomního prodeje. Přívlastek „kramářský“ zdůrazňuje formu prodeje takto označených tisků. Synonymum „jarmareční“ pak poukazuje na to, že kramáři prodávali své tisky na jarmarcích, trzích a poutích. Kosek (Kosek et al., 2020, s. 11) uvádí, že vedle termínu „kramářské písně“ se vyskytují i označení jako „kramářská poezie“, „jarmareční píseň“, „trhová“, „špalíčková“, „poutní“, „letáková“ či „kolportážní píseň“.

Obecně tedy můžeme české přídavné jméno „kramářská“ a další zmiňovaná místopisná jména považovat za prostředek odlišení těchto písní od jiných základních typů. Způsob, jakým byly tyto písně prodávány, odráží kulturní a ekonomické okolnosti, které ovlivňovaly jejich šíření, podobně jako v západní tradici, s tím rozdílem, že protestantské země zakázaly konání poutí. (Fumerton et al., 2022, s. 37–38)

1.3 Lidové prostředí, lidová kultura

Starší odborné texty často zařazují kramářské tisky do lidového prostředí a považují je za součást lidové kultury, přestože pojmy „lidové prostředí“ a „lidová kultura“ nejsou

dostatečně definovány, což může vést k nejednoznačným interpretacím. Některé práce však poukazují na původ kramářských tisků v měšťanské sféře, odkud se postupně rozšířily mezi širší vrstvy obyvatelstva.³

Další přístupy k otázce postupného rozšiřování kramářských tisků z měšťanského publika mezi širší populaci se objevují například v pracích Jakuba Ivánka a Hany Bočkové, kteří tyto procesy zkoumají z odlišných perspektiv. Ivánek (2021, s. 84–86) uvádí, že kramářské písňové tisky byly v předbělohorské době primárně konzumovány střední a vyšší měšťanskou třídou, neboť většina venkovského obyvatelstva byla v této době negramotná. Bočková (2009, s. 18–24) se zaměřuje na pozdější fázi, kdy se kramářské písně začaly šířit mezi širší lidové vrstvy, zejména mezi obyvatele s omezeným vzděláním, kteří si k četbě postupně nacházeli cestu prostřednictvím opakovaného čtení známých textů, ať už v komunitním, náboženském, nebo domácím prostředí.

Také Malura (2022, s. 109–110) ve svém výzkumu doplňuje tuto problematiku o hypotézu, že vznik fenoménu kramářských tisků byl důsledkem rozmanitého literárního života měšťanské vrstvy v období pozdního humanismu. Především v Praze označuje jako primární publikum širší veřejnost, přičemž vymezuje tuto skupinu specifickým vzdělanostním profilem a zájmem o aktuální události.

V 18. století došlo k nárůstu gramotnosti v měšťanském prostředí, ale také mezi vyššími vrstvami venkovského obyvatelstva a řemeslníky. Tato změna byla významná pro rozvoj produkce tisků kapesního formátu, které byly cenově dostupné, prodávaly se na trzích a jarmarcích a přispívaly ke kulturnímu rozvoji venkovského obyvatelstva. Drobné tisky si získaly oblibu nejen díky své nízké ceně, ale také díky možnosti zapojení čtenářů do produkčního procesu, například skládáním a šitím stránek, čímž se materiál dále zpracovával a lépe uchovával. Tento postup byl zásadní pro šíření textových materiálů mezi širší vrstvy společnosti, přičemž městská kultura hrála klíčovou roli v přenosu kulturních prvků do venkovských oblastí. Venkovské obyvatelstvo se snažilo přiblížit měšťanské kultuře, podobně jako se v 16. století města inspirovala kulturou šlechty (Ivánek, 2022, s. 84–86).

---

³ Tato problematika je vyslovena v díle Kneidla (1983, s. 10), Scheybala (1991, s. 12–13) a ve statích Ivánka (2022, s. 94–96) a Malury (2022, s. 109–110), další rozbor je veden v kapitole 5. Diskuze.

1.4 Špalíček

Špalíček je soubor sešitých kramářských tisků spojených do jedné knihy (Important terms, 2022, s. 17). Tyto individuálně sestavené svazky, složené převážně z písní a modliteb, popřípadě doplněné o další žánry, sloužily jako kapesní, tedy stále přítomný materiál, který bylo třeba ochránit před degradací. Postupným přidáváním nových přírůstků se špalíčky, které často přetrvávaly v rodinách po několik generací, stávaly cenným, i když méně mobilním svědectvím doby, kdy vznikaly a dokladem vlastnické posloupnosti. Osobní podíl uživatelů na tvorbě těchto sbírek byl zásadní, stejně jako možnost nosit je na poutě či cesty, kde sloužily k rozjímání, modlitbě nebo sdílenému čtení a zpěvu. (Fumerton et al., 2022, s. 30–34)

Některé tisky se časem opotřebovaly či uvolnily a ztratily. V pozdějším období se objevovaly také „sběratelské“ konvoluty, při jejichž sestavování docházelo k převazbě nebo dokonce k ořezu, což vedlo ke ztrátě autenticity. Nová uspořádání těchto sbírek se mnohdy řídila zcela odlišnými kritérii. (Špalíček, c2024c)

2. Ilustrace

Ilustrace spadala v období pozdní gotiky a renesance do oblasti umělecké grafiky a stála na pomezí volné a užité grafiky. Tato charakteristika souvisí s praxí tvorby dřevořezových ilustrací, kdy celý proces, od návrhu po vyhotovení tiskové formy, prováděl jediný tvůrce. Dělna práce se objevila až později s nástupem mědirytu, který byl charakteristický rozdělením jednotlivých činností mezi kreslíře, rytce, tiskaře, koloristy a nakladatele. Ilustrace, dekor a písmo byly důležitými prvky grafické úpravy tištěných materiálů a tvořily nedílnou součást jejich typografického řešení, zahrnujícího jak výtvarné uspořádání, tak technickou stránku sazby a tisku. Tyto vizuální prvky se někdy ztotožňují s dekorem, aby postihly celkovou výtvarnou složku díla. V této práci, zejména ve vztahu ke kramářským písňovým tiskům a jejich úvodním ilustracím, bude obraz primárně vnímán jako doprovodná vizuální složka, jejíž vazba na tištěný text je zřetelnější než u dekoru. Obraz často sloužil k doplnění a zdůraznění textu, čímž napomáhal k vizuálnímu propojení obsahu a formy. Z obecného hlediska vývoje úvodních ilustrací lze konstatovat, že jejich podoba byla určována ekonomickými podmínkami, přičemž každé historické období jim vtisklo osobitý charakter. V pozdní gotice a renesanci vládl dominantní dřevořez⁴ s reklamní funkcí, v baroku mědirytový frontispis⁵ a v rokoku a klasicismu vyprávěcí titulní viněta.⁶ (Voit, 2007, s. 2–3)

Voit (2007, s. 2–3) rozděluje ilustraci na dva typy: ilustraci krásné literatury, která odkazuje na prvky v textu a obohacuje dílo výtvarně, a naukovou ilustraci, která popisuje skutečné objekty mimo text. Šindelář (1973, s. 7–8) rovněž rozlišuje dva základní typy ilustrací, a to literární⁷ a vědeckou. Literární ilustrace podněcuje představivost a nabízí různé interpretace svého obsahu, přičemž je úzce svázána s formátem a fyzickými vlastnostmi knihy. Vědeckou ilustraci vnímá jako samostatný prvek, který může sloužit k jednoznačnému a racionálnímu pochopení informace. Toto rozdělení ilustrací je obtížně aplikovatelné při zkoumání ilustrací v kramářských písňových tiscích. Proto bude v této práci používáno sousloví „výtvarný

---

⁴ Grafická technika tisku z výšky, při níž je pomocí dřevěného štočku přenášena kresba. Štoček je vyříznut podélně po směru kmene, takže letokruhy nejsou viditelné (Voit, c2019e).

⁵ Alegorická nebo dokumentární ilustrace prezentující výtvarnou zkratkou obsah knihy nebo uvádějící portrét dotčené osoby, zařazovaná před titulní list (Voit, c2019f).

⁶ Nejběžnější typ dekoru, který zahrnoval ornamentální, emblematické a kaligrafické prvky, případně jejich kombinaci, napomáhal vizuálnímu oddělení titulu a impresu, a býval většinou umístěn na titulní straně (Voit, c2020b).

⁷ Klimeš (2016, s. 22) ve svém textu nahrazuje Šindelářův termín „literární“ označením „umělecká“.

doprovod kramářských písňových tisků“, které lépe vystihuje roli ilustrací jako vizuálních prvků s estetickou, dekorativní nebo výkladovou funkcí.

Podle Kulky (2004, s. 155) je estetická hodnota díla trvalá, zatímco jeho umělecká hodnota je podmíněna historickým kontextem. Tento pohled rozvíjí Klimeš (2016, s. 14–15), který zdůrazňuje, že estetická hodnota může vyvolat emocionální reakci, avšak k plnému ocenění umělecké hodnoty je nezbytné povědomí o dobových uměleckých trendech. Již v dřívějších obdobích se objevila snaha chápat výtvarnou ilustraci jako nástroj interpretace textů a zvyšování jejich srozumitelnosti, přičemž byl kladen důraz na její výchovný a etický dopad na společnost (Klimeš, 2016, s. 9–10).

Umělecké dílo by nemělo být vnímáno pouze jako prostředek k estetickému zážitku, ale mělo by plnit i praktickou funkci. Jeho fyzická forma, koncept a obsah by měly tvořit soudržný celek, který zprostředkovává estetický dojem. Schopnost porozumět a interpretovat umění závisí na individuální citlivosti a schopnosti vizuální analýzy. Ačkoli je interpretace uměleckého díla do značné míry subjektivní, zohlednění tradičních historických souvislostí spolu s mírou vzdělání a kulturním rozhledem může tuto interpretaci obohatit a poskytnout širší kontext. Vnitřní význam díla propojuje viditelné a skryté aspekty, jejichž hlubší pochopení je možné pomocí disciplín, jako jsou ikonografie a ikonologie. Zatímco ikonografie se zaměřuje na analýzu námětů a významů uměleckých děl, ikonologie usiluje o hlubší interpretaci zahrnující aspekty jako je datace, provenience a autenticita. (Panofsky, 2021, s. 21–26, 53–54)

Pokud lze na kramářské písňové tisky pohlížet optikou uměleckého díla, jejich hodnocení závisí především na souvislostech, v nichž jsou vnímány. Místo jednoznačného vymezení jejich artistické povahy jde spíše o souhru estetického vnímání tehdejšího publika a řemeslné dovednosti sazečů, kteří často pracovali s určitými uměleckými ambicemi. V rámci vnímání estetické hodnoty lze tyto tisky považovat za významný kulturní fenomén, který poskytoval informace, zábavu a inspiraci ve specifických historických a společenských kontextech. Ilustrace těchto tisků dlouhodobě ovlivňovaly představivost a kulturu širokých sociálních vrstev, přičemž motivy těchto ilustrací se staly také inspirací pro výzdobu osobních artefaktů, nábytku a keramiky. (Drozda, 2022a, s. 114)

2.1 Historický vývoj vztahu mezi textem a ilustrací

Vztah mezi textem a obrazem začínáme sledovat teprve v okamžiku, kdy dochází k oddělení textové a obrazové složky. Nejstarší obrázkové písmo nelze považovat za ilustraci,

protože tyto složky nejsou odlišitelné. První historicky doložené ilustrace pocházejí z Egypta, kde se objevují v podobě reliéfů a maleb na stěnách. Za nejstarší ilustrované knihy lze považovat egyptské svitky *Knihy mrtvých*. V antice došlo k posunu od statických zobrazení k dynamičtějším vyprávěním, která zachycovala akci a vývoj děje v jednotlivých obrazech nebo sériích. (Klimeš, 2016, s. 25–27)

V pozdním antickém období se začala rozvíjet figurální výtvarná ilustrace, kterou lze považovat za předchůdkyni knižní ilustrace. Tyto ilustrace se objevovaly na písářských tabulkách a papyrových či pergamenových svitcích, pravděpodobně inspirovaných egyptskými svitky. Již v posledních dvou stoletích před Kristem existuje zmínka o výpravné knize *Hebdomades vel De imaginibus*,⁸ kde obrazová složka převládala nad textovou. (Klimeš, 2016, s. 37)

Ve středověku ovlivňovala vztah mezi textem a obrazem především teologie a estetika vycházející z křesťanských hodnot. V období středověku význam vizuální krásy ustupoval ve prospěch duchovních hodnot, přesto však krása nadále symbolicky odkazovala k božské dokonalosti. Tento rozpor se odrážel i v otázkách zobrazování, neboť podle příkázání Starého zákona bylo zakázáno zobrazování Boha⁹ v jakékoli podobě. Středověké umění také reflektovalo specifické vnímání času a historického kontextu. Omezené využívání vizuálních prvků bylo dále zesíleno důrazem na slovní komunikaci. Toto souvisí se systémem „sedmera svobodných umění“, které tvořilo základ vzdělání středověkých učenců. V triviu, zaměřeném na oblast gramatiky, rétoriky a dialektiky, nebylo pro výtvarné činnosti místo, jelikož toto umění bylo považováno za druh mechanického řemesla. (Klimeš, 2016, s. 46–50) Tento přístup odpovídá i platonsko-aristotelskému pohledu na výtvarné umělce, kterým patřilo spíše nižší postavení, neboť jejich činnost byla považována za pouhé napodobování skutečnosti.¹⁰

V období prvotisků a starých tisků byla tiskařská produkce převážně individuální záležitostí, což vedlo k tomu, že ekonomické hledisko, spojené s vysokými náklady a omezenými prostředky, hrálo u ilustrací zásadní roli. Dostupnost kvalitních ilustrátorů bývala

---

⁸ *Hebdomades vel De imaginibus*, 2024. In: *Encyklopédia Britannica Online*. Online. Encyclopædia Britannica, Inc. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Hebdomades-vel-de-imaginibus>. [cit. 2024-05-19].

⁹ „*Nezobrazíš si modlu ani jakékoliv podobizny toho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se jim klanět ani jim sloužit, neboť já Hospodin, tvůj Bůh, jsem Bůh žárlivý*“ (*Bible*, 2001, Exodus 20:4-5).

¹⁰ V *Ústavě* Platón (2005) kritizuje umělce jako napodobovatele skutečnosti. Umění podle něj zobrazuje pouze odraz hmotného světa, který sám je již odrazem dokonalých forem. Umělec tak nevytváří něco skutečně pravdivého, ale napodobuje něco, co je již napodobeninou idejí, čímž se vzdaluje od původní ideální pravdy. Proto má umění nižší postavení ve společnosti. Aristotelés ve svých spisech naproti tomu přiznává umění větší hodnotu, zejména s ohledem na jeho schopnost vzdělávat a vyvolávat katarzi.

často omezená. Kreslíři bývali zpravidla zkušenější než řezáči, kteří původně pracovali s formami pro cukrářské či pekařské výrobky a své dovednosti si osvojovali postupně. Liniový charakter nejstarších dřevořezů byl určen pro následné kolorování, avšak s rozvojem šrafury se od tohoto přístupu postupně ustupovalo. Štočky byly často opakovaně používány, což sice přispělo ke snížení nákladů a k jednotnému stylu, avšak postupné opotřebovávání vedlo k úbytku jejich estetické kvality. Úspěch práce kreslíře a reprodukčního umělce závisel na jejich schopnosti porozumět textu a převést jej do vizuální nebo symbolické podoby. Významnou roli hrály také estetické a ideologické představy a postoje mecenášů či objednatelů, účel díla, aktuální umělecké trendy a dostupné grafické techniky, které se přizpůsobovaly možnostem reprodukce, a v neposlední řadě ekonomické podmínky a finanční možnosti publika. (Voit, 2007, s. 4–5)

Další vývoj umělecky náročnější ilustrace nebude v tomto textu podrobněji rozebírán, protože práce se zaměřuje na specifický materiál, dané období a související kontexty.

2.2 Vývoj a role ilustrací v kramářských písňových tiscích

Vztah mezi textem a ilustrací od 15. století je třeba posuzovat také z hlediska záměru, který stál za tvorbou tiskových forem. U kramářských písňových tisků se většinou nevyužívaly ilustrace vytvořené přímo pro konkrétní vydání, ale dávala se přednost opakované reprodukci starších štočků, což bylo pragmatické i ekonomicky výhodné. Tyto štočky byly často považovány za obecný majetek a volně migrovaly, ať už jako originály nebo kopie, často bez uvedení autorských údajů. (Voit, 2007, s. 4–5)

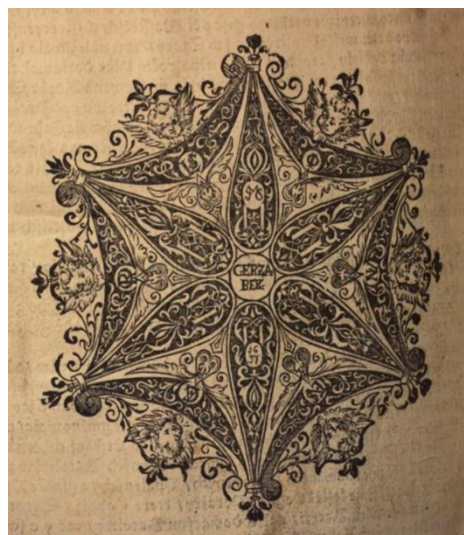
Výtvarné prvky sazby kramářských písňových tisků lze rozdělit do tří kategorií podle jejich účelu. První kategorie zahrnuje obrazy s informativní funkcí, druhá ornamentální materiál sloužící k vizuálnímu zdůraznění textu a třetí tvoří tzv. typografické ozdůbky,¹¹ které mohly být použity samostatně nebo jako součást širších kompozic s podobným účelem jako druhá skupina. Tyto prvky se nejčastěji umísťovaly na titulní stranu, na začátek či konec textu a měly formu drobných dřevořezových ilustrací, vlysů či vinět. (Dufka a Medříková, 2020, s. 28) Velikost dřevořezů nebyla jednotná a závisela především na vybavení dílny a formátu listu (Drozda, 2022a, s. 100). V některých případech ilustrace zcela chyběly a byly nahrazeny různými stupni písma, často doplněnými právě o typografické ozdůbky, které plnily estetickou funkci, rytmizovaly text a doplňovaly rozvržení zrcadla strany. Tyto dekorativní prvky

---

¹¹ Termín ozdůbky používáme jako souhrnné označení sazebních prvků, které sloužily k vizuálnímu oživení textu nebo jako náhrada za stylově náročnější výtvarný doprovod knihy (Voit, c2019p).

zůstávaly téměř neměnné, až ve 2. polovině 19. století došlo k výraznějším změnám. (Dufka a Medříková, 2020, s. 28–29)

Dřevěné štočky byly pro knihtisk soustavně využívány od poloviny 15. století až do ukončení používání ručních knižních lisů pro tiskovou výrobu. Určité štočky byly vyřezány speciálně pro konkrétní tituly, avšak v některých případech našly následně uplatnění i v jiných tiscích a funkcích. (Drozda, 2022a, s. 102) Příkladem může být původní mauresková viněta bratrské tiskárny,¹² otištěná v šestém dílu *Bible Kralické šestidílné*¹³ (obr. 1), která byla nově vyryta a použita v *Poselkyni starých příběhův českých*¹⁴ (obr. 2) v zrcadlově převrácené a minimálně upravené verzi v signetu Jana Karla Jeřábka (Voit, c2019ch).

Obrázek 1: *Bible Kralická šestidílná...*, [1601], NK, sign. 54 C 3, sv. 7

Obrázek 2: *Poselkyně starých příběhův českých*, 1700, NK, sign. 54 D 6890

Tvůrci často zacházeli se štočky velmi benevolentně, takže ilustrace v mnoha případech neměly přímou vazbu na obsah textu, i když se tiskaři někdy pokoušeli zachytit atmosféru dané písni. Identické ilustrace se tak objevovaly u různých textů, zatímco stejné texty byly často doprovázeny odlišnými obrázky. Některé tiskařské dílny napodobovaly komerčně úspěšné formy, zatímco jiné používaly dostupný, ale často zastaralý či nesouvisející materiál, což vedlo k zaměňování ikonických obrazů a postav. (Kafka, 2009, s. 198–202)

Některé štočky měly obecný charakter a sloužily pro širokou škálu titulů. V určitých případech byly celé sady štoček s christologickými scénami využívány ve více tiskárnách, takže

¹² Viz Bratrská tiskárna (Voit, c2019a)

¹³ Č. Knihopisu K01108

¹⁴ Č. Knihopisu K01044a

se stejné štočky objevovaly jak v knihách, tak v kramářských tiscích, a to někdy i po značné době. Přestože dřevořezy měly dlouhou životnost, technika neumožňovala jejich neomezené využití. Odhaduje se, že jeden štoček vydržel přibližně 15 000 otisků. Pokud náklad jednoho kramářského tisku činil 400–500 výtisků, mohl být jeden štoček použit přibližně pro 30–35 vydání. Podle Voita (Drozda, 2022a, s. 103 cit. podle Voit, 2017, s. 220, 865, 625), ale někteří tiskaři dokázali tento počet díky šetrnému zacházení překročit. O tom svědčí i postupné úpravy štočků, jako je odstranění ráků, zjednodušení pozadí nebo snížení detailů, které umožnily další využití oblíbených motivů. Ruční výroba dřevořezů zajišťovala jejich jedinečnost, což přispívá k možnosti identifikovat tisky bez nakladatelských údajů nebo s fingovaným impremem. Při zkoumání těchto tisků je však třeba zvážit možnost, že se štočky pohybovaly mezi tiskárnami. Z knihovědného hlediska pak mohou dřevořezy představovat cenný nástroj pro určení původu a autenticity těchto tisků. (Drozda, 2022a, s. 101–105, 114)

Ilustrace s obecným nebo univerzálním charakterem, zobrazující stereotypní scény, postavy či symboly, které byly snadno rozpoznatelné, sloužily nejen ekonomickému zájmu tiskaře, který mohl opakovaně využívat stejné štočky, ale také pomáhaly recipientovi identifikovat konkrétní typ písně. Je však třeba zohlednit skutečnost, že dílny často nedisponovaly jinými motivy. (Dufka a Medříková, 2020, s. 28–29)

Obrázky drobných tisků s náboženskou tematikou byly zpočátku rozděleny do dvou hlavních oblastí. Jeden proud úzce souvisel s devocionáliemi a svatými obrázky, zejména co se týče vzniku, odbytu a okruhu výrobců. Tyto obrázky plnily vedle náboženské a magické funkce i významnou estetickou roli, což vedlo k vyšším nárokům na technickou kvalitu tisku. Často zabíraly většinu zrcadla strany a byly doplněny jen stručným označením, vzýváním či prosbou. Naopak ilustrace kramářských písňových tisků poutního i domácího modlitebního charakteru sloužily spíše reklamním účelům, nebyly kolorovány a nevyznačovaly se dekorativností, a proto byly výzdobou opatřovány jen výjimečně. (Kafka, 2009, s. 198–202)

Také ilustrace ve světských tiscích prošly výrazným vývojem. Novinové letáky, které Malura (2022, s. 93) považuje za klíčový materiál ilustrující tento vývoj, zpočátku využívaly v nadpisových částech různé stupně písma, a důležitá slova byla zvýrazňována, aby upoutala pozornost čtenářů. Tiskaři používali k výzdobě dostupné prostředky, ale také pořizovali specifické výtvarné vybavení. Prázdné plochy často vyplňovali dřevořezovými vinětami nebo sestavovali lišty, vlysy, kříže, rámy či složitější obrazce z drobných ozdob. (Stejskalová, 2015, s. 58–60) Přestože šlo často o levnější produkci, některé letáky byly ambiciózní nejen obsahem a typografií, ale i výtvarným zpracováním. Ilustrace se stávaly

detailnějšími a často zachycovaly dramatické a neobvyklé motivy, jako nadpřirozené postavy démonů a fantastických zvířat, neobvyklé nebeské úkazy a přírodní katastrofy. Časté byly také náměty válečných konfliktů a příběhů o zločinech, zatímco zvláštní kategorii představovaly záznamy královských a císařských událostí. Tyto ilustrace měly nejen informativní charakter, ale rovněž poutaly pozornost čtenářů svým senzacechtivým zpracováním. Někdy také interpretovaly události jako symbolické varování či trest za morální selhání společnosti nebo jako předzvěst náboženských či politických změn. (Malura, 2022, 94–101)

Původní novinové tisky větších formátů představovaly nejen kvalitní díla s propracovanými ilustracemi, ale často obsahovaly kompletní notové záznamy, nejednalo se však obvykle o písňové tisky, jak je chápeme v souvislosti s kramářskými písňovými tisky. V barokním období se však stalo normou používat u těchto tisků pouze odkazy na melodie, k nimž měl být text zpíván. S nástupem kramářských tisků, které se věnovaly podobným událostem jako novinové letáky, došlo k výraznému zjednodušení ilustrací. Menší formát tisků vedl ke zmenšení a schematizaci jejich výtvarného zpracování. (Malura, 2022, s. 102, 109)

3. Vývoj a typologie kramářských tisků

Kramářské tisky představují v rámci českého knihtisku specifickou a významnou kategorií, která se formovala již na konci 16. století a reagovala na dobové události a potřeby obyvatel. V období 17. a 18. století se kramářské tisky staly jedním z hlavních zpravodajských kanálů, zejména díky své jednoduchosti a srozumitelnosti pro široký okruh publika, který často nestavěl psaní a čtení na vrchol svých dovedností (Ivánek, 2021, s. 43–57). Podle Voita můžeme rozšíření tohoto materiálu spojit s rozvojem jeho produkce v průběhu 17. století (Kosek et al., 2020, s. 9 cit. podle Voit, 2006, s. 498).

V 17. a 18. století lze předpokládat, že kramářské tisky nebyly vydávány pouze pro zábavu, ale také s možným záměrem vzdělávat publikum. Náboženské písně měly za cíl předávat duchovní prožitky a morálně posilovat, zatímco písně se světskou tematikou formovaly představy o světě za hranicemi známých míst. Od počátku 19. století však zábavná funkce světských písní posilovala na významu, až některé z nich pod vlivem této změny nabývaly parodických forem. Tento vývoj vedl k rozdělení na světské a náboženské kramářské tisky, přestože až do konce 18. století byla tato témata často kombinována v jednom textu, a hranice mezi oběma kategoriemi byla proto rozostřená. (Fumerton et al., 2022, s. 40)

3.1 Historický kontext

Od začátku 17. století se v Čechách situace dramaticky proměňovala. Počáteční období se vyznačovalo prosperitou a rozkvětem knihtisku, kdy se v Praze usazovali němečtí tiskaři a rozvíjela se nekatolická literární produkce. Události kolem Bílé hory v roce 1620 znamenaly zásadní obrat. Po porážce českých stavů došlo k posílení katolického vlivu. Během třicetileté války, která následovala, došlo k zákazu nekatolického knihtisku, což vyústilo v odchod mnoha nekatolických tiskařů do německých zemí, Nizozemí a Anglie. Někteří se uchýlili do Saska, konkrétně do Žitavy, kde vedle Pirny a Drážďan žila početná komunita českých exulantů a kde vznikla tiskárna produkující českou literaturu. V této době se v Praze etablovaly arcibiskupská tiskárna¹⁵ a jezuitská tiskárna,¹⁶ které se staly klíčovými centry pro katolickou literaturu. Po skončení války a v období rekatolizace se knižní kultura začala postupně obnovovat, avšak pod přísným dohledem cenzury a s výrazným zaměřením na podporu katolických hodnot a dogmat. (Voit, 2008b, s. 6–9, 17–21)

---

¹⁵ Viz Arcibiskupská tiskárna (Voit, c2018a)

¹⁶ Viz Jezuitská tiskárna (Voit, c2019j)

Tiskařský průmysl v českých zemích byl závislý na privilegiích vydávaných panovníkem, která byla obvykle přenosná na potomky majitele vyučené v tiskařském řemesle, nebo na nového manžela vdovy, pokud měl odbornou tiskařskou kvalifikaci. Tiskárny tak představovaly stabilní podniky s dlouhodobou kontinuitou. Aby se však vyhnuli konkurenci, uchýlovali se tiskaři k různým praktikám, například k tisku kramářských písni bez uvedení místa a data vydání či k uvádění fiktivních údajů. Praha jako jediné české město s více než jednou tiskárnou vytvářela specifický konkurenční tlak, který vedl k potřebě přidávat další identifikační informace, aby se předešlo záměně. Údaje o vydavateli poskytují možnost sledovat vývoj distribuční sítě tisků, zahrnující síť stálých obchodů, které postupně nahrazovaly starší neformální distribuční kanály. Na počátku 17. století nelze s jistotou uvést přítomnost tržních stánků, které se však mohly objevovat, ani pouličního prodeje, který je doložený až z pozdějšího období. (Dufka, 2022a, s. 60, 72)

V Praze v té době figurovalo přibližně dvacet tiskáren, přičemž většina z nich se orientovala na náboženskou literaturu. Mezi klíčové osobnosti patřil Jiří Šípař, jenž se po roce 1644 stal dvorským tiskařem, a Daniel Sedlčanský, jehož rodina se podílela na vydávání novin a kalendářů. V tomto období se rovněž objevili další tiskaři, kteří se zaměřovali především na potřeby měšťanských vrstev. (Voit, 2008b, s. 17–21)

3.2 Typologie

Pro účely typologie kramářských tisků, která se omezuje pouze na soubor vyhledaný pro tuto práci byla využita žánrová kategorizace podle *Knihopisu českých a slovenských tisků do roku 1800*.¹⁷ Tabulka č. 1 uvádí kvantitativní přiřazení jednotlivých tisků k příslušným kategoriím. Podrobné informace, včetně úvodních částí názvů tisků a dalších relevantních údajů, jsou součástí Přílohy č. 1.

Kancionály	Písně	Modlitby	Letáky	Příležitostné texty	Populárně - naučné publikace	Zábavné publikace	Básnické texty	Divadelní hry
8	81	4	67	6	4	6	2	4

Tabulka 1: Žánrové kategorie podle *Knihopisu*

Toto rozdělení poskytuje základní analytické informace o sledovaném souboru, neboť všechny kategorie zahrnují typy tisků, které by si zasloužily podrobnější vymezení nebo

¹⁷ KPS-Datažbaze Knihopis, 2024 Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <http://www.knihopis.cz/>. [cit. 2023-11-19].

rozšíření. Některé kategorie obecné typologie kramářských tisků svou definicí úzce souvisí s žánry kramářských písňových tisků, byť jejich obsah nepostihují beze zbytku. Je na místě uvést zde alespoň ty základní, přičemž tato práce vychází z typologie uvedené ve stati Ivánka (2021, s. 43–57), který upozorňuje, že rozdíly mezi jednotlivými typy kramářských tisků jsou často nejasné a formy se mohou vzájemně ovlivňovat a překrývat. Následující seznam zahrnuje základní typy kramářských tisků, přičemž ty, které jsou kramářským písňovým tiskům nejpodobnější způsobem řemeslného zpracování a vizuálním jazykem, jsou zvýrazněny:

1. Tisky s náboženskou tematikou:

- zpěvníky, **kancionálky, písně**;
- **evangelia, epištoly**;¹⁸
- **modlitby**, litanie¹⁹, chvalozpěvy²⁰;
- svaté obrázky, **pověrečné tisky**;
- **poutní písně**.

2. Tisky světského charakteru:

- **letáky**;
- proroctví;
- **morytáty**²¹;
- snáře;
- horoskopy;
- testamenty;
- **osvětové, památeční, satirické tisky**;
- hry, přání, návody.

3. Hraniční materiál ve vztahu ke kramářským tiskům:

---

¹⁸ Řada evangelií a epištol, tedy převyprávěných biblických příběhů určených širší veřejnosti, byla vydávána ve formátu šestnáctky a často obsahovala stejné ilustrace jako kramářské tisky. Tyto verze se však začaly objevovat ojedinelé v pražské tiskařské produkci až ve třetí čtvrtině 17. století (Č. Knihopisu K02292). Jako příklad prolínání formy lze uvést dvanáctkový tisk *Písně na epištoly a evangelia nedělní...* z roku 1613, pocházející z dílny Hanuše z Kronenfeldu (Č. Knihopisu K16013).

¹⁹ Litanie jsou často vydávány církví a tomu odpovídá náročnější zpracování. Litanie z daného období se v pražských tiskárnách vyskytují pouze ve formě oboustranně potištěného jednolistu (Č. Knihopisu K17716; K18460).

²⁰ Chvalozpěvy jsou většinou mariánské, někdy christologické, a především jde o nákladnější produkci, podobně jako u litaní.

²¹ Kramářské písně o zločinech patří do širšího okruhu kramářských písní zaměřených na sekulární témata. Byly populární od konce 17. století, kdy jejich témata často vycházela z jiných literárních zdrojů, které sloužily k morálnímu poučení nebo zábavě. (Bočková, 2022, s. 158–160)

- knížky lidového čtení,²²
- kalendáře,²³ minuce;
- poutní příručky.

Hranice kategorií kramářských tisků jsou často nejednoznačné a při vymezení charakteru kramářských písňových tisků se objevují další nepřesnosti. O zařazení určité edice mezi kramářské písňové tisky mohou rozhodovat vnější znaky, mezi něž patří jednoduchá forma specifické dřevořezové ilustrace, nápěvový odkaz, absence vazby a často i obálky, stejně jako kvalita sazby, použité písmo a papír. Důležitým kritériem je také způsob distribuce, i když ten je zpravidla obtížně doložitelný.

V následujících podkapitolách budou podrobněji rozebrány kategorie tisků vybrané na základě jejich významu v kontextu kramářských písňových tisků.

3.2.1 Píseň

Píseň obvykle chápeme jako vokální projev s propojenou lyrickou (popřípadě epickou, baladickou nebo dramatickou) slovesnou složkou. Může být rovněž definována jako báseň určená k zhudebnění, nebo jako text, který je vhodný pro zhudebnění, je melodický, případně svou formou připomíná písňové texty. (Štefancová, c2018) Vztah mezi kramářskými písňovými tisky a lidovými písněmi lze pozorovat v mnoha aspektech. Autoři těchto písní byli většinou neznámí a hudební podoba nebyla ustálena. Hlavním rysem byl široký záběr repertoáru, který sloužil podobným a vzájemně se ovlivňujícím účelům. Cílovou skupinou byly zejména nižší vrstvy společnosti, u nichž byl kvůli nízké míře gramotnosti důležitý důraz na ústní předávání a vizuální podněty. Znakem toho, že kramářské písňové tisky respektovaly a zároveň se odkláněly od ústní tradice, je absence zápisu melodické linky, nahrazené pouhým odkazem na známou melodii nebo náznak oblíbeného nápěvu v prvních řádcích textu. Předpokládalo se, že lidé píseň znali ze sdílené tradice nebo si ji snadno osvojili. (Fumerton et al., 2022, s. 35–36)

Z výzkumu starších sbírek lidových písní vyplývá, že vesnické publikum nerozlišovalo mezi písněmi, které dnes označujeme jako kramářské a lidové. Tyto termíny byly vytvořeny až později, aby vědcům usnadnily kategorizaci a systematické studium textového a hudebního materiálu. Prolínání těchto definovaných pojmů potvrzuje i zkoumání umělých písní, které se

²² Nejčastěji pod názvem Historie a Kroniky (Macháčková et al., 2022, s. 28). Ze zkoumaného materiálu vyplývají ještě označení Pohádky, Líčidla, Skřivánek a Traktátec.

²³Viz Kalendář (Voit, c2019n)

dostaly do ústní kultury. Kramářské písně lze chápat jako styl na pomezí umělých a lidových písní, přičemž lidovou píseň obvykle definujeme jako píseň vzniklou v rámci orální tradice. Vliv této tradice je patrný i u některých kramářských písňových tisků, zejména u těch mladších, jejichž texty často odrážejí její typické prvky, jako jsou opakující se motivy, struktury nebo fráze. Texty se mohly znovu dostávat do oběhu ústní slovesnosti, kde byly dále předávány a přetvářeny. Jelikož z počátku lidé většinou nedokázali písně zaznamenávat písemně, došlo k jejich bezprostřední selekci. Přirozeně byly vybrány ty písně, které byly považovány za vhodné k dalšímu verbálnímu předávání. Tento proces zároveň přizpůsoboval další distribuci publiku, čímž vznikl nový kanál, kterým se písně šířily mezi lidmi. Je nutno dodat, že kolektivní povaha těchto písní vznikla především jejich recepcí a předáváním. (Ivánek, 2022, s. 86)

3.2.2 Kancionál

Kancionál je sbírka duchovních písní, které mohou být notované i nenotované, a obvykle jsou systematicky uspořádány podle liturgického roku (Voit, c2019o). Tyto zpěvníky sloužily nejen k liturgickým, ale i osobním náboženským účelům, a staly se klíčovým nástrojem pro uchování a šíření duchovních písní. Hlavní charakteristikou kancionálů, která je odlišuje od písňového cyklu, je jejich podoba souboru, vymezeného buď autorsky, tematicky, nebo kombinací různých kritérií (Škarpová, 2015, s. 53). Ačkoli repertoár kancionálu může být různorodý, je sestaven podle konkrétních požadavků, přičemž u menších písňových souborů, které sestavovali tiskaři nebo byly rukopisné, byl výběr písní často ovlivněn jejich dobovou oblibou nebo vkusem tvůrce (Škarpová, 2015, s. 57).

Historie kancionálů vychází z tradice středověkého antifonáře, graduálu a hymnáře již od 16. století. V této době se určitá část české hymnografické produkce objevovala ve zpěvnících různých církví, což naznačuje, že se jednalo o repertoár, který byl široce oblíbený a tradovaný napříč celým konfesijním spektrem. (Škarpová, 2015, s. 79) K rozmachu a zlidovění kancionálů přispěla protestantská reformace v Německu a v českých zemích zejména Jednota bratrská, která pro tyto kancionály používala názvy *Písně chval božských* nebo *Písně duchovní evangelistské*. Nekatolické kancionály měly konzervativní charakter jak po textové, tak hudební stránce, přičemž některé nápěvy vycházely z původně světských písní (naopak náboženské písně bývaly někdy otextovány světským obsahem). V 16. století, kdy začaly vycházet první kapesní verze kancionálů, se otevřel přístup k širšímu publiku. (Ivánek, 2021, s. 54–55) Katolické kancionály byly původně určeny převážně kostelním kůrům a obsahovaly nejen katolické písně, ale také písně luteránské a bratrské, čímž odrážely širší

náboženský kontext doby (Škarpová, 2015, s. 76). I když katolické kancionály začaly vycházet až později, jejich vydávání bylo v 17. století již častějším (Voit, c2019o). Duchovní zpěv, nezávisle na konfesijní příslušnosti, výrazně ovlivnil hudební vkus širokých vrstev obyvatelstva a následně přispěl k formování světské lidové písně (Lébl et al., 1983, s. 196).

V českých zemích pobělohorské doby byl prostřednictvím kancionálů a kramářských písňových tisků šířen do značné míry totožný hymnografický repertoár. Mnohé české duchovní písně byly do kramářských písňových tisků přejímány z kancionálů, přičemž docházelo ke krácení textů i přebírání praxe nahrazování notového záznamu nápěvovým odkazem. Zkracování textů z kancionálů při jejich separátním vydávání ve formě kramářských písňových tisků lze interpretovat především jako snahu přizpůsobit je nárokům standardizovaného šestnácterkového formátu. Tiskaři inspirováni oblibou těchto tisků začali vydávat zmenšené, levnější a tím dostupnější verze kancionálů, většinou pojmenované jako **kancionálky**.²⁴ (Škarpová, 2015, s. 90–92; Dufka, 2022a, s. 68)

3.2.3 *Související náboženské tisky*

Modlitby, tvořené různorodou skupinou, byly ojediněle začleňovány do písňových tisků šestnácterkového formátu, obvykle jako přitisky vyplňující prázdné strany nebo jejich části v závěru tisků (Dufka, 2022b, s. 66). Termín „modlitba“ nemusel být zahrnut v názvu tisku, zejména pokud text sloužil k náboženskému aktu na poutním místě nebo při soukromé pobožnosti. Do této kategorie spadala také samostatná vydání litaní a žalmů. (Ivánek, 2021, s. 46)

Modlitební tisky, označené na základě provedených srovnání jako formálně nejbližší písňovým tiskům, se později začaly vydávat samostatně a patřily mezi nejvydávanější tištěné materiály (Dufka, 2022b, s. 66). Jejich edice byly obvykle kvalitnější než u kramářských písňových tisků, ale postupnou reflexí tiskáren na požadavky publika docházelo ke shodě formátu i úpravy. Rovněž bylo obvyklé využití titulního dřevorezu jako upoutávky a v mnoha případech se tytéž štočky v různých tiscích opakovaly. (Špalíček, c2024b)

Pověrečné tisky představovala skupina drobných tisků a devoční grafiky s předpokládaným ochranným magickým účinkem, často operující na hranici církevní tolerance (Voit, c2018i). Tyto drobné tisky nelze jednoznačně dělit podle jediného kritéria, často se prolínají a prostupují navzájem. Pověrečné tisky mohly být modlitebního charakteru,

---

²⁴ Ve vyhledaném souboru je analyzován [Písně roční aneb Kancionálek ...] (č. Knihopisu K13309a).

objevovaly se také v písňové formě a byly provázány s dalšími náboženskými artefakty (Ivánek, 2021, s. 45).

Poutní píseň doprovázela poutníky během jejich cesty či byla zpívána na poutních místech. Mohla zmírňovat fyzickou náročnost poutí tím, že odváděla pozornost poutníků, nicméně odříkání a fyzická námaha pouti byly považovány za součást pokání. Zpěv měl naplnit jejich mysl zbožností, aby utrpení cesty bylo obětováno Bohu. Pokud byla píseň adresná, žádala daného světce o ochranu a pomoc a mohla sloužit k propagaci konkrétního poutního místa. (Important terms, 2022, s. 15–17)

Poutní písně byly vyráběny ve formátu malých, tisků, které byly cenově dostupné a snadno se šířily na cestách, jarmarcích a prostřednictvím podomních prodejců. Díky jednoduché a rychlé výrobě se staly součástí poutních knih a lidé je často kupovali jako upomínkové předměty. Byly také součástí ústní tradice, kdy poutníci zpívali písně během cesty nebo na poutních místech. (Hanzelková, 2022, s. 176)

„Texty kramářských pouťových textů zahrnovaly všechny fáze pouti: přípravu na pouť, písně a modlitby v průběhu cesty, písně při dosažení cíle, „rozjímání a poklony“ před zázračnými obrazy, písně při odchodu, na zpáteční cestě i po návratu domů.“ (Kafka, 2009, s. 198)

Písně často sloužily jako suvenýr nebo dárek z pouti. Nejčastěji se šířily formou kramářských písňových tisků, které byly později sduřovány do špalíčků a stávaly se osobními zpěvníky používanými v rámci modlitební praxe. Někdy se využívaly jako dekorace interiérů, symbolizovaly ochranu a často provázely majitele až k jejich poslednímu odpočinku. (Hanzelková, 2022, s. 177)

Poutní písně svědčí o značné mobilitě poutníků a rozmanitosti jejich kulturního zázemí, což se odráží ve vícejazyčných vydáních těchto tisků. Latina se objevovala jen výjimečně, protože většina tisků byla určena širokým vrstvám obyvatelstva a byla psána v rodném jazyce poutníků. Mnohé kramářské písně byly sepsány a vydány přímo pro poutní účely a představují významný pramen pro studium konkrétních poutních míst i fenoménu lidového náboženství. (Fumerton et al., 2022, s. 44–45)

3.2.4 Leták

Leták, definovaný jako jednostranně nebo oboustranně potištěný list či brožura obsahující prozaické nebo veršované texty, sloužil k informování o aktuálních událostech a plnil různé funkce (Important terms, 2022, s. 15–17). Letáky byly často textově i obsahově rozsáhlejší a jejich sazba a grafické zpracování náročnější než u kramářských písňových tisků, přičemž jejich hlavním publikem byli měšťané a šlechta (Ivánek, 2021, s. 44–45). Distribuce letáků probíhala prostřednictvím kolportérů i stacionárních prodejců, a to nejen v městském prostředí, ale i na venkově. Pro letákovou publicistiku byla typická anonymita autorů a proměnlivost obsahu, což znamenalo, že jejich obsah mohl být různorodý, a ne vždy předvídatelný. Díky této variabilitě oslovovaly letáky různorodé publikum a měly potenciál vyvolat různé reakce v závislosti na konkrétním obsahu. (Hubková, 2010, s. 11–15)

Ilustrované i neilustrované jednolisty a vícestránkové letáky hrály významnou roli v rané fázi vývoje novin a často novinám předcházely či je doprovázely. U ilustrovaných letáků byly zásadní také obrazové a hudební prvky, které posilovaly jejich sdělení a přitahovaly pozornost. (Hubková, 2010, s. 29–34) Zatímco první noviny se zaměřovaly převážně na poskytování faktických informací, ilustrované letáky často sloužily spíše k ovlivňování názorů a postojů, ať už politických nebo společenských (Harms, 1998, s. 25).

Ivánek (2017, s. 201–230) ve své stati o vymezení pojmů navrhuje, aby termín „letákový tisk“ byl vnímán jako ekvivalent „kramářského tisku“. Terminologie spojená s letáky vychází zejména z německé tradice, kde se používá pojem „Flugblatt“²⁵ a v kontextu kramářských písní také „Flugblattlied“.²⁶ Pokud leták chápeme jako publikační médium, lze jeho definici aplikovat i na fenomén kramářské písně, protože oba formáty sdílejí společné charakteristiky, například šíření mezi široké vrstvy obyvatelstva a kombinaci textu s obrazem či melodií. Malura (2022, s. 94–95) dále rozšiřuje německou terminologii o pojem „Flugschrift“,²⁷ který označuje vícestránkové zprávy v menším formátu, často doplněné dřevořezem na titulní straně. Tento termín doplňuje vedle „Flugblatt“ další kategorizaci tiskovin. Používání těchto výrazů však není v německé literatuře zcela jednotné, což komplikuje jejich přesné rozlišení. Pro tuto práci bude využit termín „letákové zpravodajství“ ve stejném smyslu, jak jej chápe Malura.

---

²⁵ Překlad: Leták

²⁶ Překlad: Píseň na letáku.

²⁷ Překlad: Letákový spisek nebo letáková brožura.

V období šmalkaldské války byly letáky využívány jako nástroje propagandy a sloužily k šíření úředních sdělení, petic, proklamací, tištěných bohoslužebných řádů a také tzv. „pravdivých zpráv“. Tyto zprávy přinášely okamžité komentáře ve formě oslavných či satirických písní a lze je považovat za přímé předchůdce kramářských tisků. Oba tyto formáty sdílely zásadní společné rysy, zejména pokud jde o distribuci, šíření a recepci. Ke konci 16. století byly tyto zprávy šířeny také v češtině a kolovaly souběžně v německé a latinské verzi. (Hubková, 2010, s. 45–48)

3.2.5 Knížky lidového čtení

Fenomén **knížek lidového čtení** se objevuje od počátku knihtisku a s oblibou opakovaně využívá oblíbené náměty. Příběhy, které si získaly popularitu u měšťanů již v 16. století, zůstaly v povědomí až do konce 19. století, kdy pronikly i mezi nejnižší vrstvy venkovského obyvatelstva. Knížky lidového čtení svým rozsahem převyšují tradiční chápání kramářské produkce, protože, i když mají sešitový charakter, jsou formálně bližší knize. Přesto mohou být tyto tisky považovány za kramářské, díky své distribuci prostřednictvím trhů a podomních obchodů. Pro šíření oblíbených příběhů mezi širší populaci a zároveň udržení nízkých nákladů bylo běžné převádění prózy do veršovaných písní, často doplněných reklamou propagující originální text. (Ivánek, 2021, s. 52–53)

3.3 Kramářské písňové tisky

Kramářské písňové tisky lze charakterizovat jako tištěné písňové texty, které byly obvykle vydávány v kompaktním a přenosném formátu, nejčastěji šestnácterkovém, což je činilo levnými a dostupnými pro širokou veřejnost. Tento pojem zahrnuje nejen obsah těchto tisků, ale i jejich specifickou formu. (Dufka, 2022a, s. 61–62) Přesná typologie kramářských písňových tisků v období, na které se tato práce zaměřuje, je však značně komplikovaná, neboť tisky přebíraly prvky z jiných typů tisků a jejich podoba se vyvíjela. Tiskaři tedy pravděpodobně experimentovali s tím, co bylo dostupné, nejlevnější a nejvíce přitažlivé pro široké publikum. V kapitole 4.2 budou postupně představeny klíčové typy těchto tiskovin v kontextu pražských tiskáren 16. a 17. století, přičemž výsledky výzkumu podporují hypotézu o jejich postupném vývoji a adaptaci.

3.3.1 Formální aspekty kramářských písňových tisků

Obsah zpravidla tvořila jedna píseň, i když zařazení dalších textů stejného žánru nebylo neobvyklé. V 17. století bylo běžné, že tisky obsahovaly více písní, což vytvářelo model malých

„zpěvníků“ nebo delších písní věnovaných svatým. Postupem času však počet písní v tisku klesal. (Holubová, 2012, s. 7–9) Opakovaná reprodukce téhož zalomení sazby, pravopisných prvků a dřevořezových obrázků naznačuje, že kramářské písňové tisky mohou být vnímány jako opakovaně používané artefakty, v nichž lze stále rozpoznat starší verze stejných textů. Přesné datování těchto textů vyžaduje podrobnou znalost produkce dané tiskárny a zohlednění předchozích vydání z různých tiskáren. (Dufka, 2022a, s. 68)

Kramářské písně v české tradici paradoxně zachovávají ústní tradici a zároveň se od ní vzdalují tím, že obvykle uvádějí pouze pokyn, jak zpívat, název melodie nebo naznačují oblíbenou melodii v prvních řádcích textu, přičemž v této době nebyly k dispozici konkrétní notové záznamy. V tomto kontextu se předpokládalo, že lidé je již znají jako populární melodie nebo je snadno přebírají prostřednictvím zpěvu prodávajícího. (Fumerton et al., 2022, s. 34) Nápěvový odkaz mohl být umístěn na titulní straně, ale častěji se vyskytoval před samotným textem (Ivánek, 2022, s. 71). Absence notového zápisu souvisí s náročností nototisku, který by navíc byl pro tehdejší cílovou skupinu méně srozumitelný. Typickým rysem těchto tisků byla rovněž autorská anonymita, která přetrvala až do počátku 19. století. (Holubová, 2012, s. 5–9).

Kramářské písňové tisky měly většinou standardizovanou strukturu titulní strany, která zahrnovala název, jednoduchou dřevořezovou ilustraci, impresum,²⁸ incipit,²⁹ případně cenzurní údaje a nápěvový odkaz (Holubová, 2012, s. 7–9; Dufka, 2022a, s. 69). Tento formát poskytoval základní informace a usnadňoval orientaci v nabídce. Tiskárny využívaly dostupné zdroje k efektivní a levné výrobě, přičemž názvy tisků sloužily spíše k jejich kategorizaci než k odlišení obsahu či tématu jednotlivých textů (Kosek et al., 2020, s. 17).

Tiskařské impresum bylo zákonem vyžadovanou součástí tisku a většinou nedokazovalo schválení textu oficiální cenzurou, tuto informaci obvykle nesly formulace jako „se svolením vrchnosti“ či podobné fráze. Někdy se jednalo jen o nápodobu nebo falzifikát, kde byly údaje nepřesné nebo chybějící. Tyto odkazy měly vzbuzovat dojem, že tisk je schválený, a sloužily spíše k legitimizaci produktu a uklidnění kupujícího.

Hlavní text většinou začínal na rubové straně titulního listu a byl tištěn souvisle, často s využitím pilířů a lomítek, které sloužily nejen estetickým účelům, ale také pomáhaly vizuálně strukturovat text a oddělovat jednotlivé části (verše; sloky). V kramářských písňových tiscích

---

²⁸ Impresum na spodní části titulní strany uvádělo místo a tiskaře, případně nakladatele či knihkupce, a dataci tisku. Sloužilo nejen jako reklamní údaj, ale také legalizovalo vlastnictví, neslo odpovědnost za obsah i kvalitu tisku a znesnadňovalo nezákonný patisk (Voit, c2019g).

²⁹ Incipit je označení pro počáteční slova tištěného textu (Voit, c2018c).

se konstantně vyskytovaly i odlišovací grafické značky, jako rubriky a kustody, které usnadňovaly orientaci v textu a zajišťovaly jeho přehlednost. Také iniciály byly v 17. a 18. století poměrně obvyklé. (Holubová, 2012, s. 7–9; Dufka, 2022a, s. 70–72)

Kramářské písňové tisky se obvykle tiskly na část archu, který byl po vytištění několika písni rozřezán a jednotlivé kusy složeny (Dufka, 2022b, 59–60). Písňové tisky, zpravidla zpravodajského charakteru, se objevovaly již na počátku 16. století, a to obvykle ve dvakrát přeloženém archu do kvartového formátu (Kosek et al., 2020, s. 16). Zpravodajské písně byly během 17. století obvykle tištěny ve formátu osmerky, zatímco kramářské písňové tisky se od počátku století začaly vydávat převážně v šestnáctířkovém formátu, který se udržel až do poloviny 19. století. Šestnáctířkový formát umožnil zařazení kramářských tisků mezi další drobné publikace, jako byly kancionálky, sbírky novozákonních textů, modlitby či kalendáře, a usnadňoval jejich uchovávání ve svazcích, známých jako špalíčky. (Dufka, 2022a, s. 61–62, 67–69). Tento formát poskytoval spotřebitelům iluzi většího objemu textu, doplněného o ilustrace a popis melodie, a to za nižší cenu (Fumerton et al., 2022, s. 36). S důrazem na nízké náklady docházelo ke zhoršování kvality papíru i písma, což se projevilo v sazbě a korekturách (Kosek et al., 2020, s. 16).

Tisklo se na ruční, poměrně hrubý hadrový papír, který byl později nahrazen podobně nekvalitním strojovým dřevitým papírem (Holubová, 2012, s. 7–9). Papír používaný pro kramářské tisky prošel postupem času změnami souvisejícími s technologickými inovacemi, avšak i přes tyto modernizační tendence zaostával český papír výrazně za evropským standardem (Dufka, 2022b, s. 37–38).

3.3.2 Typologie ilustrací kramářských písňových tisků

Prostřednictvím komparativní analýzy ilustrací získaných shromážděním souboru tisků dle kritérií specifikovaných ve 4. kapitole této práce, byly jednotlivé štočky porovnávány na základě vizuální podobnosti, rozdílů a stupně opotřebení. Analýza potvrdila, že ilustrace přecházely mezi dílnami, přičemž opakované použití štoček nejen sloužilo ekonomickému zájmu tiskaře, ale také pomáhalo příjemci rozpoznat konkrétní typ písně. Současně ukázala, že některé štočky byly použity bez přímé vazby na text, což svědčí o jejich flexibilním a ekonomickém využívání tiskaři. Dále byl zjištěn přesun ilustrací mezi různými typy tisků v rámci jedné dílny, kdy většinou šlo o náboženskou tematiku, což vedlo k souladu mezi obrázkem s obsahem tisku.

Vyhledaný materiál zahrnuje všechny zmíněné kategorie výtvarného doprovodu uvedené v podkapitole 2.2, konkrétně obrazy nesoucí informaci, ornamentální prvky sloužící k vizuálnímu zdůraznění textu i typografické ozdůbky. V některých případech výtvarný doprovod zcela chyběl a k uvedení textu byly využity pouze různé písmové stupně a mizející sazba. U nejstarších vyhledaných letákových tisků převládala dobová bitevní tematika, která byla postupně nahrazena biblickými motivy, obrazy z christologických celků a výjimečně ilustracemi odpovídajícími obsahu tisku. S postupným zmenšováním formátu tisků se také zmenšil prostor pro ilustrace, přičemž kvalitně propracované dřevořezy byly vystřídány schematictějšími variantami nebo byly nahrazeny vinětami a typografickými ozdůbkami. Výtvarný doprovod se však ve sledované kolekci měnil bez zjevné logiky a chronologie, což naznačuje, že tiskaři těchto levných tisků preferovali co nejdostupnější materiál.

Pokud lze v kontextu vybraného souboru kramářských písňových tisků, zejména s ohledem na jejich žánrovou rozmanitost, hovořit o třídění ilustrací podle typologie, není možné stanovit jednoznačnou kategorizaci. Význam ilustrací je závislý na celkovém charakteru tisku. Typologii nelze založit na zobrazování nebo kresebné linii, spíše by měla vycházet z původu ilustrací, tedy odkud byly převzaty, zda je možné jejich zdroje identifikovat a porovnat velikost vzoru a kopie. Tato práce navrhuje možnou funkční typologii, která zahrnuje dvě základní kategorie výtvarného doprovodu kramářských písňových tisků: **ilustrace a knižní dekor**³⁰, přičemž obě kategorie lze dále členit následovně:

A. Převzaté z jiných tisků.

B. Zobrazující specifickou událost (ad hoc).

Příklady pro obě kategorie a členění:

1. Biblické výjevy (Zvěstování, Stvoření světa, Bičování, Ukřižování, Nanebevzetí, král David, Samson a Dalila...);
2. světci (sv. Anna, sv. Václav, sv. Ivan...);
3. náboženská symbolika (hostie, IHS, andílčí hlavička, Ecce Homo Agnus Dei, memento Mori, očištec...);
4. personifikace (Fides);
5. znamení zodiaku, astronomické symboly (panna, ryby);

---

³⁰ Tato kategorie není předmětem této práce, a proto se jí podrobněji nevěnuje. V kapitole 4 jsou uvedeny pouze případy, které demonstrují vývojové přechody a nebo mohou přispět k atribuci tisků bez uvedeného impresa.

6. slavnosti (katafalk, vítání vládce);
7. významné osobnosti, vládci (Matyáš Habsburský, Kuthenův portrét);
8. heraldika (erb);
9. bitevní scény (dobývání, turcika);
10. katastrofy, neštěstí (tragédie na svatbě);
11. podivuhodné jevy, zázraky (nebeské úkazy, seslání obilí z nebe);
12. nadpřirozené bytosti (čerti, démon);
13. vegetativní motivy (bodlák);
14. žánrové obrázky (světské – galantní výjev, postilion, umírající dívka a náboženské – adorace Kříže, rozmlouvání se smrtí);
15. kriminální činy.³¹

Tabulka č. 2 přináší přehled rozdělení ilustrací z vyhledaného souboru do jednotlivých kategorií a jejich množství, přičemž ostatní prvky výtvarného doprovodu jsou souhrnně označeny jako dekor. V příloze č. 1 je uveden přehled všech vyhledaných tisků se jmény jednotlivých tiskařů, identifikátory tisků, formáty a jmennými kategoriemi ilustrací.

Biblické výjevy	Světcí	Náboženská symbolika	Personifikace	Znamení zodiaku, astronomické symboly	Slavnosti	Významné osobnosti, vládci	Heraldika	Bitevní scény
32	14	13	1	2	6	3	7	42
Katastrofy, neštěstí	Podivuhodné jevy, zázraky	Nadpřirozené bytosti	Vegetativní motivy	Žánrové obrázky	Kriminální činy	Bez titulní strany	Dekor	
1	3	2	1	12	0	1	59	

Tabulka 2: Typologie ilustrací

³¹ V rámci vyhledaného souboru není doložena ilustrace k tomuto tématu, tisk s textem o kriminálním činu je doplněn vinětou (Č. Knihopisu K06298). Tato kategorie byla nicméně zařazena do výčtu vzhledem k její popularitě v pozdějších obdobích.

4. Průzkum ilustrace kramářských písňových tisků a její proměna v pražských tiskárnách 17. století

Rozbor ilustrací v tiscích se tradičně zaměřuje na detailní studium obrazového materiálu v kontextu jeho historického vývoje a využívání v jednotlivých tiskařských dílnách. Cílem této kapitoly je představit praktické výsledky výzkumu zaměřeného na analýzu ilustrací ve shromážděném korpusu tisků, se zaměřením na proměnu výtvarného zpracování a zařazení ilustrací do fundusu konkrétních pražských dílen. Metodologický postup zahrnoval systematické vyhledávání v odborných databázích, komparativní analýzu motivů ilustrací a studium archivních materiálů, které umožnilo mapování přenosu a opakovaného použití ilustrací mezi tiskařskými dílnami, často v kontextu dědičných vazeb či převodů tiskařských privilegií. Výzkum byl realizován ve třech fázích. Prvním krokem bylo systematické vyhledávání v databázi *Knihopis*, přičemž bylo cíleně omezeno na tisky vyprodukované v pražských tiskařských dílnách. Přednostně byly zahrnuty tisky v šestnáctkovém formátu, přičemž byly zohledněny i další formáty, aby bylo možné identifikovat související vývojové linie a získat materiál pro porovnání ucelené produkce dané dílny. Tisky bez obrazové složky nebyly vyloučeny, což umožnilo vytvořit komplexní základ pro srovnání v širším kontextu. Výběr nebyl striktně omezen na období 1600–1700, rozšířen byl do 16. století za účelem sledování vývojových tendencí a do 18. století pouze v rámci zachování kontinuity produkce jedné dílny.

Následně byly identifikovány a katalogizovány tisky, výtvarné motivy a dílny. Komparativní analýza motivů ilustrací a jejich variant umožnila identifikovat podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými tiskařskými dílnami. Součástí analýzy bylo také zkoumání kontextu přenosu a dalšího využívání ilustrace v dílnách, které byly propojeny nejen dědičnými vazbami, ale také převodem tiskařských privilegií. Vzájemné propojení, vztahy a pohyb ilustrací mezi dílnami byly mapovány také pomocí grafického schématu (viz Příloha č. 2).

V další fázi byly kromě *Knihopisu* využity také další databáze, jako *Bibliografická databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury*,³² dále *Manuscriptorium*,³³ *Online katalog oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea*,³⁴ *Databáze*

---

³² *Bibliografická databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury*, 2024. Online. Knihovněda.cz. Dostupné z: <https://knihoveda.lib.cas.cz/Search/Results?lookfor=&type=AllFields>. [cit. 2024-10-18].

³³ *Manuscriptorium*, 2024. Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php>. [cit. 2024-10-18].

³⁴ *Online katalog oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea*, 2024. Online. Národní muzeum, 2024. Dostupné z: <https://stt.opac.nm.cz/#/>. [cit. 2024-10-18].

Kramářských a starých tisků Etnologického ústavu AV ČR,³⁵ *Kramářské písně*.³⁶ Díky spolupráci s Knihovnou Národního muzea byl získán také rozšířený přístup do databáze a možnost pracovat s restaurovaným a připravovaným materiálem pro potřeby digitální knihovny kramářských tisků *Špalíček*,³⁷ případně nahlédnout do fondů Lobkowiczské knihovny, nyní umístěné v Nelahozevsi. Tento krok významně přispěl k ucelenějšímu pohledu na přenos ilustrací mezi jednotlivými tiskařskými dílnami.

4.1 Zdroje dat

Bibliografické záznamy *Knihopisu* týkající se souborů kramářských písňových tisků jsou většinou soustředěny pod hesla „Píseň“, „Písnička“, „Modlitba“ a dalších variant těchto pojmů. Do kategorie kramářský tisk lze, podle Běhalové (2021, s. 81), tyto materiály zcela intuitivně zařadit a přiřazuje ještě heslo „Litanie“. Zmínky o drobných tiscích lze nalézt v různých historických pramenech, například v inventářích, seznamech příjmů tiskáren či ve spisech městských správ. Tyto tisky jsou obecně popsány jako „Písně“, ojediněle jako „Historie“, a většinou k nim lze přiřadit konkrétní typ tisku, jako jsou epištoly, modlitby, teze, synopse a jiné. (Myšák, 2016, s. 53) Dobové označení jako „allerhandt gesänger Historien und Lider“ a „Tractaten und Lider“ odkazují na soubory textů, které kombinují příběhy a teologická či filozofická pojednání. Do této kategorie spadají jak duchovní písně, tak zpěvy reflektující historické události (Myšák, 2015, s. 50). Pro vyhledávání v databázích byly použity všechny výše uvedené termíny, k nimž byly navíc přidány výrazy „Noviny“ a „Novina“. Ačkoli tyto pojmy obvykle evokují zpravodajské tisky, v kramářských písňových tiscích byly často spojeny s širším žánrem zahrnujícím senzacechtivý obsah. Termín „Novina“ byl používán například k popisu přehnaně zveličených nebo upravených zpráv o trestných činech či neštěstích, spíše než k označení aktuálních zpravodajských událostí, jak bychom dnes chápali pojem „Zpráva“. Čtenáři pod názvem „Novina“ pravděpodobně očekávali senzaci, přičemž tento termín byl více používán pro kategorizaci obsahu než jako výhradní nástroj k upoutání pozornosti.

4.1.1 Výběr a zpracování dat

Po shromáždění dat podle zvolených hesel byl materiál přiřazen k jednotlivým tiskařským dílnám. Následně vznikl seznam založený na údajích ze *Slovníku knihtiskařů*

---

³⁵ *Databáze Kramářských a starých tisků Etnologického ústavu AV ČR*, 2024. Online. Etnologický ústav AV ČR. Dostupné z: <http://staretisky.eu.cas.cz>. [cit. 2024-10-18].

³⁶ *Kramářské písně*, 2024. Online. Moravská zemská knihovna. Dostupné z: <https://kramarsketisky.mzk.cz>. [cit. 2024-10-18].

³⁷ *Špalíček*, c2024a. Online. Národní muzeum. Dostupné z: <https://www.spalicek.net>. [cit. 2024-10-18].

v Československu (do roku 1860),³⁸ přičemž výběr byl omezen na 17. století. Výsledky byly doplněny pomocí *Databáze národních autorit NK ČR*,³⁹ zejména u tiskařů se shodnými jmény. Poté byl sestaven další seznam z *Bibliografické databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury*, totožně časově omezený. Komparací těchto dvou seznamů vznikl finální soupis tiskařů. Pro dílny, u kterých původně nebyl nalezen žádný materiál, následovalo druhé kolo vyhledávání, zaměřené na konkrétní jména tiskařů s využitím již nastaveného vyhledávání podle hesel. Poslední fází bylo dohledání možných shodných ilustračních cyklů v biblických a teologických titulech, které sloužilo pouze pro doplnění linií přenosu štočků v konkrétních dílnách. Konečný soubor vyhledaných tisků je souhrnně prezentován v Přehledu dat podle formátů a témat (viz Tabulka č. 3) a Seznamu vyhledaných tisků (viz Příloha č. 1).

---

³⁸ CHYBA, Karel, 2012. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Příloha Sborníku Památníku národního písemnictví Strahovská knihovna, roč. 1–19. Online. [Praha]: [Památník národního písemnictví]. Dostupné z: <http://www.clavmon.cz/chyyba/>. [cit. 2024-10-20].

³⁹ *AUT-Databáze národních autorit NK ČR*. 2024. Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <https://authority.nkp.cz>. [cit. 2023-11-19].

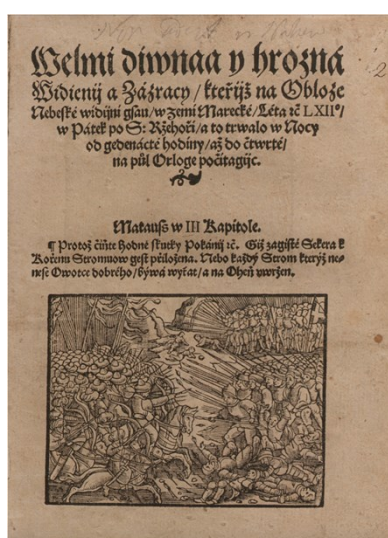
	4°	8°	12°	16°	zpravodajství	duchovní	jiné	Celkem
Adam	1				1			1
Arnolt				2		2		2
Arnolt ml.		2			2			2
Arnoltová		1			1			1
Bennek		1		1		1	1	2
Carolides	3	1	1	2	2	4	1	7
Černoch		1		3		4		4
Černý (Nigrin)		2				2		2
Goliáš				1		1		1
Hanuš			1			1		1
Jeřábek J. K.				3		3		3
Koniáš				10		10		10
Laboun		4		34	4	34		38
Michálek		1		6		7		7
Michálková		2		1		1	2	3
Močidlanský		2			1	1		2
Sedlčanská ml.				19		19		19
Sedlčanský dědicové		1		1			2	2
Sedlčanský nejst.	8	3		2	8	2	3	13
Sedlčanský st.		1	1		1	1		2
Sessius	1		1		1	1		2
Schumann	21	1		1	21		2	23
Schumann dědicové	2				2			2
Schumannová	5				4	1		5
Stříbrský		1			1			1
Šipař				1		1		1
Šipařová imprese				2		1		1
Valda B.	14			1	13	1	1	15
Valda O.	7	1			8			8
Bez tiskaře	3	1		14	3	15		18
Celkem	65	26	4	104	73	113	12	198

Tabulka 3: Přehled dat podle formátů a témat

4.2 Proměny formátu, typografie a ilustrací kramářských tisků v 16. a 17. století

Tato podkapitola se zaměřuje na analýzu vývoje formátu, typografie a ilustrací kramářských tisků v českých tiskařských dílnách 16. a 17. století. Detailně zkoumá dobovou produkci letákového zpravodajství, zmenšování formátu sbírek modliteb a „zpěvníků“ a počátky formování charakteristických vnějších znaků kramářských písňových tisků a také analyzuje také využívání opakujících se ilustrací.

Tisky letákového zpravodajství nacházíme již v dílně **Jiřího Melantricha z Aventýna staršího**.⁴⁰ Titul *Velmi divná i hrozná vidění a zázraci...*⁴¹ (obr. 3) využívá typografickou úpravu titulní strany s několika písmovými stupni a mizející sazbou. Tento jev, který byl od 16. století poměrně běžný, nelze tedy považovat za prvek novinových letáků, jimiž by se kramářské tisky inspirovaly. Text tohoto tisku je oddělen typografickou ozdůbkou a vybaven příznačným dřevorezem s bitevní tematikou, který plně koresponduje s následnou produkcí z dílen Valdů a Schumannů. Hlavním principem, který byl převzat kramářskými písňovými tisky (a kde přetrval až do 18. století) bylo především kopírování sazby, což zjednodušovalo práci sazeče a přispívalo k nižším výrobním nákladům.

Obrázek 3: *Velmi divná i hrozná...*, [1562], NK, sign. 54 D 203 přív. 2

Novinový leták kvartového rozměru z dílny **Samuela Adama z Veleslavína**⁴² s textem Václava Hájka z Libočan nazvaný *O nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v menším městě a na hradě pražském i na Hradčanech*⁴³ (obr. 4) svým tematickým zaměřením a místem vydání naznačuje, že byl primárně určen měšťanskému publiku. Text doprovází univerzální ilustrace erbu s českým lvem, která byla v dílně dále využívána, například pro obsahově odlišný tisk úředních artikulí⁴⁴ (obr. 5).

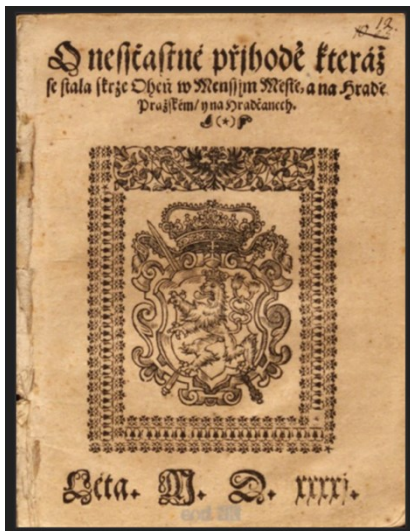
⁴⁰ Viz Jiří Melantrich z Aventinu st. (Voit, c2019m)

⁴¹ Č. Knihopisu K16545

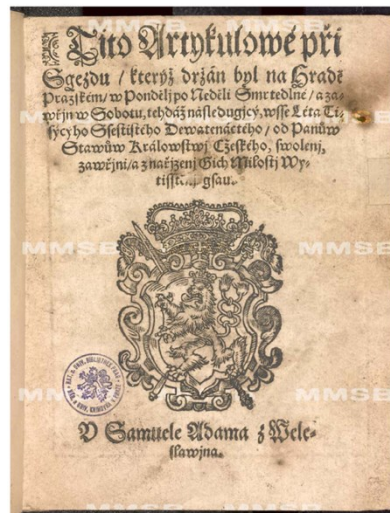
⁴² Viz Daniel Adam z Veleslavína (Voit, c2019c)

⁴³ Č. Knihopisu K02873

⁴⁴ Č. Knihopisu K00385

Obrázek 4: *O nešťastné příhodě...*, 1614, KNM, sign. 31 D 11 neúpl.

Obrázek 5: *Tito artikulové...*, [1619], NK, sign. Kinský F VIII 66

V poslední třetině 16. století došlo v českých zemích k výraznému nárůstu produkce krátkých, česky psaných prozaických zpravodajských textů kvartového formátu, které spadaly do období tzv. dlouhé turecké války,⁴⁵ kdy v Praze sídlil císařský dvůr Rudolfa II. Letáková publicistika tehdy sloužila nejen jako válečné zpravodajství, ale i jako nástroj protiturecké propagandy. (Malura, 2022, s. 94–95) Tyto tisky spolu s drobnými tisky, jako byly kázání, prorocství a písně se podílely na propagaci morálních hodnot a vzbuzovaly obavy z trestu za činy, které byly v rozporu se soudobými normami (Šimeček, 2011, s. 55) Hlavním zdrojem materiálu kvartových novinových letáků ve vyhledaném souboru byla sbírka uložená v Lobkowiczské knihovně,⁴⁶ v níž převažuje tematika války s Osmanskou říší. Tyto letáky nesou v úvodu charakteristické zpravodajské formulace „Novina jistotná a pravdivá...“,⁴⁷ „Strašlivá a hrozná novina...“,⁴⁸ „Z stran novin...“,⁴⁹ „O dobytí města...“⁵⁰ nebo prognózy: „Nové předpovědění...“,⁵¹ popřípadě oslavné tituly: „Slavné vítání...“,⁵² „Vypsání o ... příjezdu...“.⁵³ Mezi hlavní představitele tohoto trendu zahrnujeme Michaela Peterleho st., Buriana Valdu, Oldřicha Valdu, Jiřího Černého (Nigrina), Mikuláše Pštrosa, Jana Schumanna, Annu Schumannovou, Daniela Sedlčanského nejst., Jiřího Jakobova Dačického, Václava Stříbrského. Doprovodné ilustrace se zde opakovaně využívají, což je patrné například v tiscích Buriana

⁴⁵ Turecká válka, známá také jako třetí turecká válka nebo třináctiletá válka, probíhající v letech 1593–1606.

⁴⁶ Signatura III 1b 12, dříve v Roudnici nad Labem, dnes uložený v Nelahozevsi.

⁴⁷ Č. Knihopisu K06272

⁴⁸ Č. Knihopisu K06317

⁴⁹ Č. Knihopisu K06450

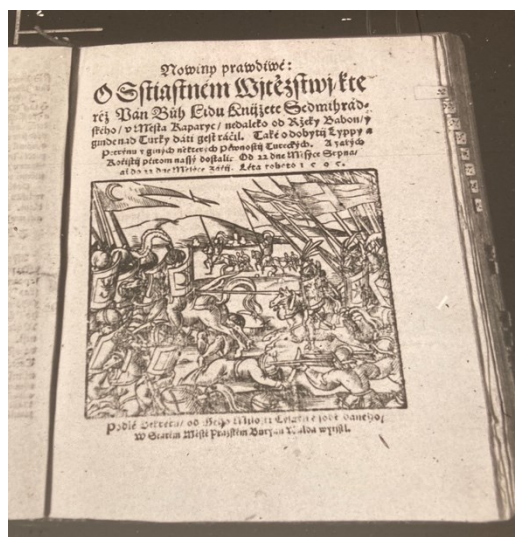
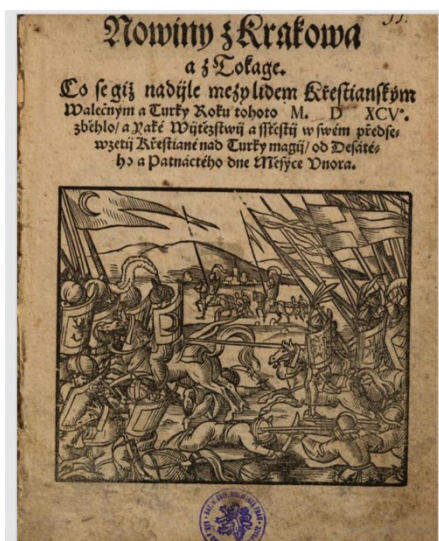
⁵⁰ Č. Knihopisu K02040

⁵¹ Č. Knihopisu K14477

⁵² Č. Knihopisu K16578

⁵³ Č. Knihopisu K16778

Valdy: *Noviny z Krakova a z Tokaje...*⁵⁴ (obr. 6) a *Noviny pravdivé: O šťastném vítězství...*⁵⁵ (obr 7).

Obrázek 6: *Noviny z Krakova...*, [1595], KNM, sign. 32 D Obrázek 7: *Noviny pravdivé...*, [1595], LK, sign. III Ib 12/32 20 přív. 21

Nejčastější opakované využití ilustračního materiálu u letákového zpravodajství lze pozorovat ve zkoumaném souboru u tisků z dílny Schumannových. Typickými příklady jsou tisky *O dobytí města Jeny v země Sedmihradské...*⁵⁶ (obr. 8), *O dobytí města Lippy...*⁵⁷ (obr. 9), podepsaných **Janem Schumannem st.**,⁵⁸ a dále tisky *O šťastném dobytí města Chyanadu...*⁵⁹ (obr. 10), *O dobytí pevnosti turecké Slatiny...*⁶⁰ (obr. 11), signovaných **Annou Schumannovou**. Tyto tisky také ukazují, jak bylo ilustračního materiálu opakovaně využíváno v odlišných historických kontextech.

⁵⁴ Č. Knihopisu K06433

⁵⁵ Č. Knihopisu K06462

⁵⁶ Č. Knihopisu K02040

⁵⁷ Č. Knihopisu K02041

⁵⁸ Viz Jan Schumann st. (Voit, c2019i)

⁵⁹ Č. Knihopisu K02048

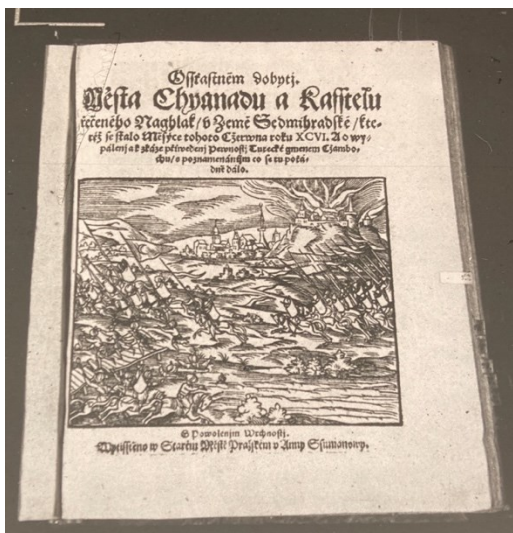
⁶⁰ Č. Knihopisu K02045

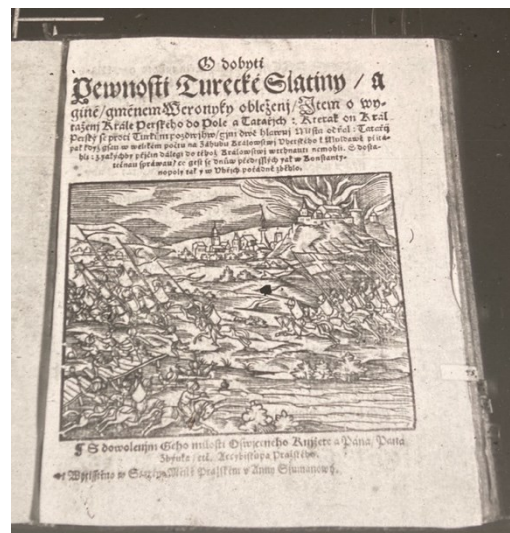
Obrázek 8: O dobytí města Jeny, [1595], LK, sign. III Ib 12/38

Obrázek 9: O šťastném dobytí města Lippy..., 1595, KNM, sign. 30 C 24

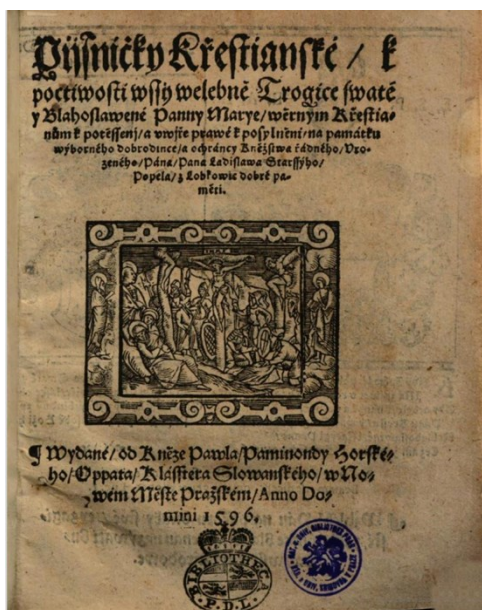
Obrázek 10: O šťastném dobytí města Chyanadu..., [1596], LK, sign. III Ib 12/43

Obrázek 11: O dobytí pevnosti turecké Slatiny..., [1597], LK, sign. III Ib 12/48

V této dílně lze identifikovat i druhý proud, který by mohl být předobrazem nábožensky orientovaných kramářských písňových tisků. Tisk nesoucí impresum Anny Schumannové *Písničky křesťanské k poctivosti vši velebné Trojice svaté...*⁶¹ upoutává svou titulní stranou, na níž je příhodně typograficky zpracovaný nadpis doplněn drobným dřevořezem, který koresponduje s obsahem a tím přidává další informační zdroj (obr. 12).

⁶¹ Č. Knihopisu K06828

Obrázek 12: *Písničky křesťanské...*, 1596, KNM, sign. 27 C 1

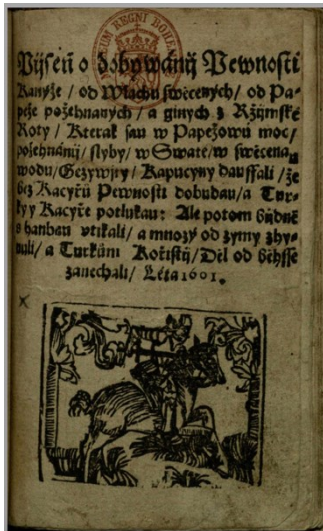
Na konci 16. století se stále častěji objevovaly tištěné písně, které přinášely zprávy o aktuálních událostech, plnily podobné funkce jako novinové letáky a formátem připomínaly kramářské písňové tisky. Zmenšování formátu usnadňovalo jejich uchování, ale zároveň omezovalo prostor pro ilustrace, které se tak v některých případech zjednodušovaly, schematizovaly nebo byly nahrazeny vinětami a typografickými ozdůbkami. (Malura, 2022, s. 101–102)

Sixt Palma Močidlanský, pražský tiskař a překladatel německých luteránských satir, odmítal publikovat katolicky smýšlející autory, což vedlo k jeho konfliktu s katolickými autoritami. Kvůli kontroverzním textům, které překročily meze tolerované náboženské satiry, byl spolu s Oldřichem Valdou potrestán. (Voit, 2008a, s. 47) Z Močidlanského dílny pochází tisk *Píseň o dobývání pevnosti Kanýže...*⁶² (obr. 13), který je jedinečným příkladem české politické písně (Malura, 2022, s. 107). V Palmově překladu původní německé písně *Ein neu Lied von Abzug Canischa* vedl posměšný tón k oslabení objektivitu původní zpravodajské informace a vedl k exemplárnímu trestu (Šimeček, 2011, s. 69). Palmova dílna byla zkonfiskována, on sám byl uvězněn, než mu byl trest změněn na doživotní vyhnanství (Voit, 2008a, s. 47). Zpravodajský charakter tisku je zdůrazněn hrubě zpracovaným dřevorezem rytíře představujícího posla zpráv. Tento motiv pravděpodobně inspiroval propracovanější zobrazení v prvním čísle Rosenmüllerových novin *Český Postylion*⁶³ (obr. 14), ale již dříve

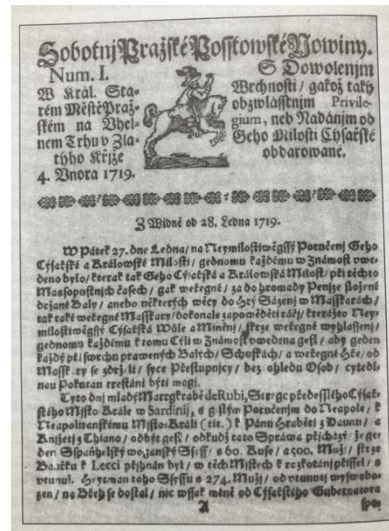
⁶² Č. Knihopisu K09600

⁶³ V NK je dostupný výtisk bez ilustrace sign. 54 A 76 neúpl., výtisk KNM sign. 29 C 00003/1719 odkazuje ke stejnému dokumentu v NK, použitá reprodukce ilustrace získána z: Šimeček, Zdeněk. 2011. *Počátky novinového*

mohl sloužit jako předobraz pro ztvárnění poštovních kurýrů, jak je patrné například v tisku z dílny Carolida *Píseň pravdivá a velmi žalostná o vpádu...*⁶⁴ (obr. 15) nebo v německém tisku *Extra ordinari Postilion. Zu suchen den von Prag verlohrenen Palatin* (obr. 16). Posledně jmenovaný nebyl dohledán v databázích *Knihopis* ani *BCBT*, ale existuje jeho česká verze bez impresa *Postilion extra ordinarius, pošta v nově nařízená...*⁶⁵ (obr. 17) a pravděpodobně shodný tisk z dílny Tobiáše Leopolda.⁶⁶

Obrázek 13: *Píseň o dobytí Kanýže...*, 1601, KNM, sign. 25 E 17 přív.

Obrázek 14: *Sobotní pražské poštovské noviny* z 4. 2. 1719, výtisk neuveden

zpravodajství a novin v českých zemích: (do devadesátých let 18. století). Vyd. 1. Brno: Matices moravská. s. 228. ISBN 978-80-86488-81-3, kde není uveden zdroj.

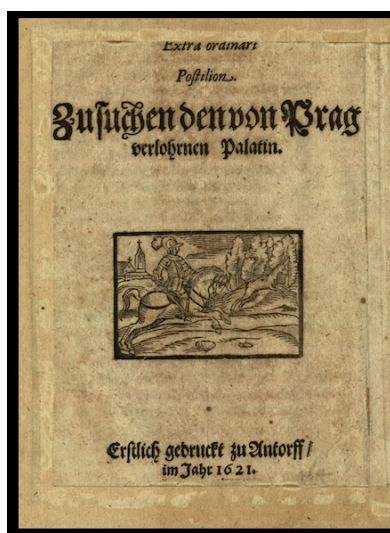
⁶⁴ Č. Knihopisu K12698

⁶⁵ Č. Knihopisu K14210

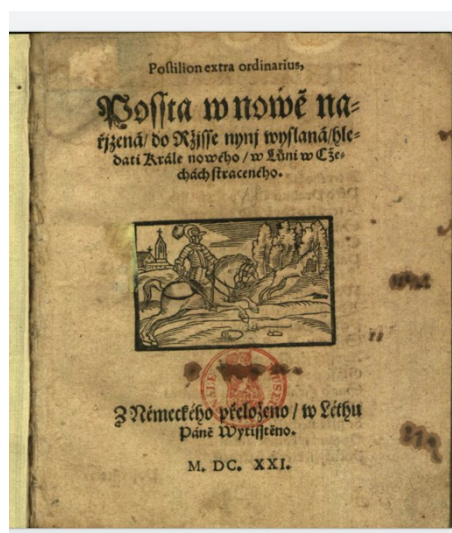
⁶⁶ Č. Knihopisu K14209

Obrázek 15: *Píseň pravdivá...*, 1618, MZA, sign. XX 171
přiv.

Obrázek 16: *Extra ordinari Postilion...*, 1620, KNM, sign. 102 A 00115

Obrázek 17: *Postilion extra ordinarius, Possta w nowě nařizená...*, [1621], KNM, sign. 27 C 21

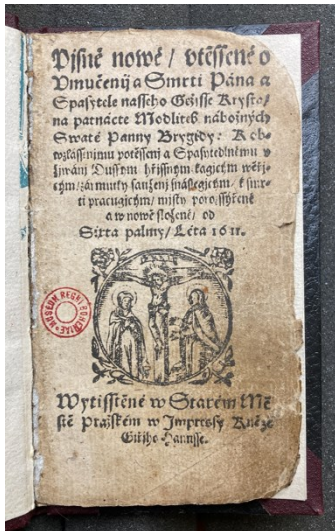
Další dílo Sixta Palmy Močidlanského *Písně nové utěšené o umučení a smrti Pána...*⁶⁷ (obr. 18), vytištěné **Jiřím Hanušem z Kronenfeldu**,⁶⁸ vykazuje rysy, které naznačují jeho příbuznost s kramářskými písňovými tisky. Tisk dvanácterkového rozměru pracuje s různými stupni písma a je doplněn ilustrací, která jasně podporuje zaměření a určení tohoto tisku. Motiv této ilustrace se objevuje v četných variacích, například v titulu Bartoloměje Kožlanského *Pobožné rozmlouvání křesťanského člověka s Pánem Ježíšem Kristem...*⁶⁹ (obr. 19) a v dalším Palmově sbírce motliteb *Perlička dítek božích...*⁷⁰ z dílny Daniela Carolida (obr. 20).

⁶⁷ Č. Knihopisu K06798

⁶⁸ Viz Jiří Hanuš Lanškrounský z Kronenfeldu (Voit, c2018e)

⁶⁹ Č. Knihopisu K04370

⁷⁰ Č. Knihopisu K06774

Obrázek 18: *Pisně nové utěšené...*, 1611, KNM, sign. 27 G 26

Obrázek 19: *Rozmlouvání křesťanské...*, 1617, KNM, sign. 15 F 8

Obrázek 20: *Perlička dítek božích*, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)

V dílně **Daniela Carolida z Karlsperka**⁷¹ nacházíme menší tisk dvanáctkového formátu s názvem *Piseň staročeská o pod obojím způsobu... před sto osmdesáti sedmi lety vůbec vydaná...*⁷² (obr. 21). Titulní ilustrace tohoto tisku byla rovněž použita v již zmíněném díle Sixta Palmy Močidlanského *Perlička dítek božích...*⁷³ (obr. 22). Ilustrace krále Davida z tohoto cyklu (obr. 25) se objevila v bohatě zdobeném rámu ve starším díle Palmy Močidlanského, který zde figuruje i jako tiskař *Skrejše zlatá Boha nejvyššího...*⁷⁴ (obr. 23) a

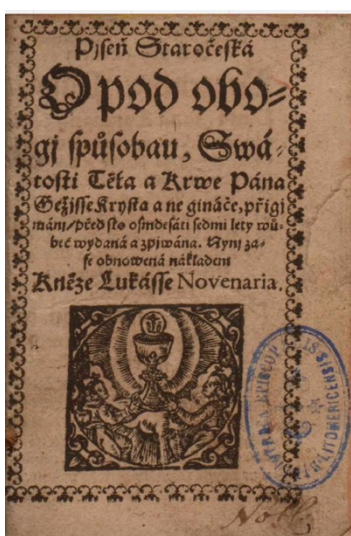
⁷¹ Viz Daniel Carolides z Karlsperka (Voit, c2019d)

⁷² Č. Knihopisu K09136

⁷³ Č. Knihopisu K06774

⁷⁴ Č. Knihopisu K06807

také ve dvanácterkovém tisku **Pavla Sessia**⁷⁵ *Písně na sedm žalmů kajících svatého Davida...*⁷⁶ (obr. 24). Modlitební knížka *Perlička dítek božích...* představuje zajímavý titul, který pravděpodobně poprvé vyšel v tisku v Dobrovici v roce 1610 a zůstal populární díky četným přetiskům až do konce 18. století (Voit, 2008b, s. 6). Přesuny totožných ilustrací podporují teorie o symbióze dobových tiskařských dílen a opakovaném využívání štočků. V tomto případě ilustrace spadající do kategorie ilustrací převzatých z jiných tisků, která ve vyhledaném souboru výrazně početně dominuje. Tisky dvanácterkového formátu Sessia a Carolida se vyznačují také charakteristickou typografií a úpravami titulní stránky, typickými pro pozdější kramářské písňové tisky.

Obrázek 21: *Píseň staročeská...*, 1618, KBL, sign. NO 617

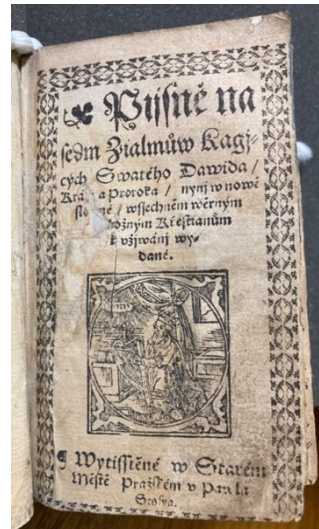
Obrázek 22: *Perlička dítek božích*, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)

⁷⁵ Viz Pavel Sessius (Voit, c2019r)

⁷⁶ Č. Knihopisu K04367

Obrázek 23: *Skejše zlatá...*, 1612, KNM, sign. 37 E 22

Obrázek 24: *Pisně na sedm žalmův...*, [1615], KNM, sign. 40 G 7

Obrázek 25: *Perlička dítek božích...*, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)

Za nejstarší a typograficky nejbližší kramářským písňovým tiskům lze ve shromážděném souboru považovat tisk z dílny **Buriana Valdy**⁷⁷ *Pisničky pobožné, každému křesťanu k zpívání užitečné...*⁷⁸ (obr. 26), který je ve formátu šestnáctěrky, s výrazným nadpisem, jenž jasně představuje obsah, avšak bez titulní ilustrace. Podobný model levného tisku představují také modlitby z dílny **Daniela Sedlčanského nejst.**⁷⁹ *Pisničky tyto z Písem svatých z Starého i Nového zákona...*⁸⁰ (obr. 27). *Knihopis* uvádí zmínku o obsahově zřejmě

⁷⁷ Viz Burian Valda (Voit, c2019b)

⁷⁸ Č. Knihopisu K13711

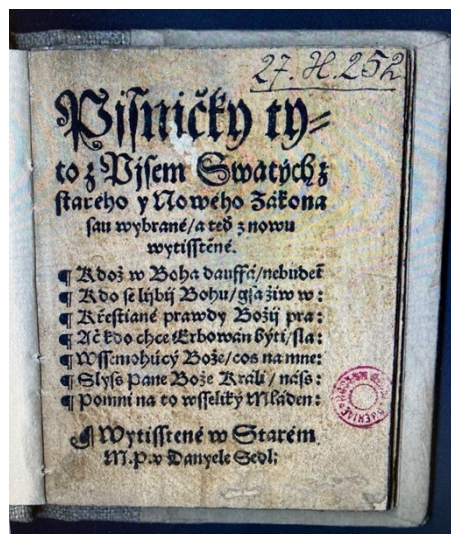
⁷⁹ Viz Daniel Sedlčanský nejst. (Voit, c2018b)

⁸⁰ Č. Knihopisu K13805

totožném tisku, u něhož není dostupný výtisk, kde je jako autor uveden Sixt Palma Močidlanský, nakladatel není znám a tisk je datován rokem 1595.⁸¹

Obrázek 26: *Písničky pobožné...*, 1592, MMP, pořadové č. K1/9

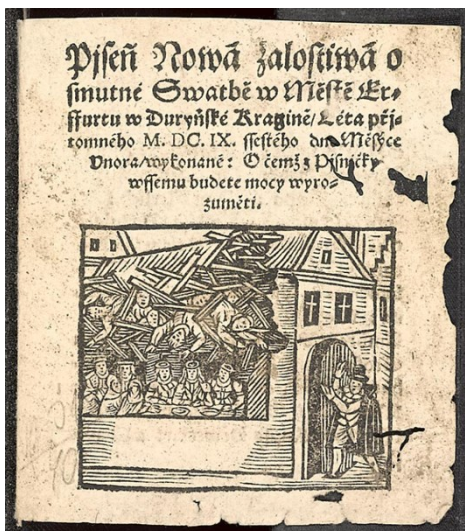

Obrázek 27: *Písničky tyto z Písem...*, [kolem 1600], KNM, sign. 27 H 25

Za nejstaršího zástupce typizované podoby kramářských písňových tisků s titulní ilustrací ze souboru sestaveného pro tuto práci lze považovat tisk z dílny Kašpara Kargesia *Píseň nová žalostivá o smutné svatbě v městě Erffurtu...*⁸² (obr. 28), který je datován rokem 1609, ačkoli toto datum vychází spíše z textu titulu. Na základě činnosti Kargesiovy tiskárny v letech 1605–1613 lze tento tisk považovat za nejstarší exemplář v dané kolekci. Tato ilustrace je jednou z mála ve vyhledaném souboru, která zobrazuje specifickou událost, i když nebyla pravděpodobně vytvořena přímo pro tento text. Motiv shodné tragédie zmiňuje Malura ve spojení s kategorií tisků popisujících tragické události nejen z českých zemí, přičemž obsah pravděpodobně vychází ze skladby utrakvistického kněze Jana Ledeckého, která vypráví příběh přeložený z německého originálu. (Malura, 2022, s. 103)

⁸¹ Č. Knihopisu K06796

⁸² V Knihopisu není uveden.

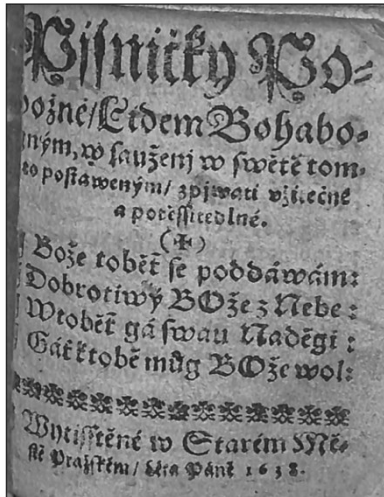

Obrázek 28: *Píseň nová žalostivá...*, [1605–1613], VMG Č. Lípa, sign. ST 74, př. č. 70073

Další materiál, který lze na tomto místě zařadit, jsou české nábožné písně ze sbírky, objevené při revizi starých tisků Muzea Vysočiny Pelhřimov v roce 2019. Jedná se o kolekci dvaceti šestnácterkových tisků, dodatečně sešitých do jednoho svazku. (Skořepová, 2021, s. 132–133) Tisk *Písničky pobožné, lidem bohabojným ...*⁸³ (obr. 29) bez uvedení nakladatele, není zahrnut v databázi *Knihopis*, ale s určením místa tisku Praha, Staré město, a datací 1638, spadá do tohoto výběru. Tento tisk je doplněn pouze drobnými typografickými ozdůbkami, zatímco další z této kolekce, tisk z dílny Jiřího Šípaře *Písničky pobožné v tyto nebezpečné časy nynější zpívati užitečné a potřebné*⁸⁴ (obr. 30) již zahrnuje poměrně propracovaný dřevořez s motivem krále Davida.

⁸³ V Knihopisu není uveden, pořadové číslo K5/12 v rámci souboru kramářských tisků uchovávaného v Muzeu Vysočiny Pelhřimov, přírůstkové číslo 1385/1901–1977, inventární číslo S491 Ba v rámci muzejní podsbírky 18. knihy.

⁸⁴ V Knihopisu není uveden, pořadové číslo K5/2 v rámci souboru kramářských tisků uchovávaného v Muzeu Vysočiny Pelhřimov, přírůstkové číslo 1375/1901–1977, inventární číslo S481 Ba v rámci muzejní podsbírky 18. knihy.

Obrázek 29: *Pisničky pobožné, lidem bohobojným...*, 1638, MV, pořadové č. K2/12

Obrázek 30: *Pisničky pobožné...*, 1649, MV, pořadové č. K5/2

Podle Malury (2022, s. 93–94) se první světské kramářské písně začaly objevovat v období pozdního humanismu (1580–1620), přičemž jejich typologie úzce souvisela s příležitostnou poezií a novinovými letáky. Podoba a obsah těchto písní byly spjaty s literaturou městské společnosti a byly produktem kultury českých a německých měšťanů. Přesun k širším vrstvám, ať už tematicky, nebo materiálně, nastal až v pozdějších obdobích. Analýza tisků představených v této kapitole však naznačuje, že kramářské písňové tisky mohly čerpat inspiraci především z náboženských tisků menších formátů, jejichž ilustrace byly opakovaně přenášeny. Menší formáty se zároveň jeví jako výhodná volba pro snižování výrobních nákladů a zvyšování dostupnosti tisků širokým vrstvám obyvatelstva.

4.3 Analýza využívání a přenosu ilustrací mezi tiskařskými dílnami

Ve shromážděném korpusu tisků převládají ilustrace převzaté z jiných tisků, přičemž většina z nich zobrazuje biblické výjevy nebo postavy světců.⁸⁵ Vzhledem k tomu, že kategorie ilustrací ve vyhledaném souboru jsou poměrně jasně definovány, je vhodné zaměřit se na analýzu přebírání motivů mezi jednotlivými tiskárnami a na identifikaci původních edic. Následující podkapitoly poskytují podrobný rozbor vybraného excerpovaného materiálu, přičemž sledují chronologii a postupné využívání ilustrací mezi jednotlivými tiskařskými dílnami, včetně vlivu rodinných vazeb a kontinuity činnosti tiskařů. Analyzován je výskyt

⁸⁵ Nejpočetněji je zastoupena kategorie ilustrací s motivy bitevních scén, přičemž tisky nesoucí tyto ilustrace pocházejí téměř výhradně z již zmíněné sbírky kvartových novinových letáků ze 16. století, uložené v Lobkowiczské knihovně. Sbírkou byla zařazena především pro svou ucelenost a za účelem sledování vývojových tendencí, a proto není plně relevantní pro analýzu přenosu štoků v tiskařských dílnách 17. století.

konkrétních motivů v různých tiscích i jejich případné adaptace. U vybraných tiskařů jsou uvedena základní doplňující data, která zasazují jejich činnost do širšího kontextu.

4.3.1 Analýza využívání štočků v tiskařské dílně Kašpara Kargesia a jeho nástupců

Tato podkapitola se zaměřuje na analýzu využívání štočků v tiskařské dílně Kašpara Kargesia, jeho vdovy Alžběty Kargesiové a jejího faktora a pozdějšího manžela, Tobiáše Leopolda. Dále poukazuje na používání stejných štočků v dílně Jiřího Šípaře a jeho nástupců, což naznačuje pokračující propojení těchto tiskařských dílen. Na závěr podkapitoly je popsán poněkud překvapivý přenos štočků mezi dílnami Goliáše a Labouna. O přímém propojení těchto dílen nejsou k dispozici žádné doklady, což naznačuje možnost existence dosud neznámého zdroje Labounova materiálu. Pravděpodobně totožný štoček byl dohledán také v Žitavě u Hartmanna, a to poskytuje domněnku o prodeji či jiném způsobu přenosu štočku v kontextu odchodu nekatolických tiskařů po Bílé hoře za hranice českých zemí.

Jak již bylo zmíněno v předcházející kapitole, tisk Kašpara Kargesia *Píseň nová žalostivá o smutné svatbě v městě Erffurtu...* je podle kritérií stanovených pro tuto práci nejstarším nalezeným tiskem v analyzovaném souboru. **Kašpar Kargesius z Haselštejna** byl katolický tiskař, briefmaler a dřevořezáč německého původu, jehož činnost se datuje lety 1605–1613. Po jeho smrti vedla tiskárnu Alžběta Kargesiová a jejím tovaryšem nebo faktorem se stal Němec **Tobiáš Leopold**, který se s Alžbětou později oženil. Podle Voita nelze potvrdit domněnku o přechodu tiskárny na Daniela Carolida z Karslperku (Voit, c2018g), nicméně Voit (c2018j) také uvádí, že po smrti Tobiáše Leopolda tiskárnu získal Jan Sixt z Lerchenfelsu, který zřídil tiskárnu v Litoměřicích s pomocí Pavla Sessia (Voit, c2018d). V předchozí kapitole byl zmíněn převod materiálu mezi dílnami Pavla Sessia a Daniela Carolida, což naznačuje možné propojení mezi těmito tiskárnami.

Tisk Šimona Lomnického z Budče *Velikonoční radost...*⁸⁶ (obr. 31) z dílny Tobiáše Leopolda sice nespadá do vybraného souboru, ale obsahuje ilustraci Zmrtvýchvstání Krista. Tato ilustrace se v totožném provedení nachází také v tiscích z dílny Jiřího Šípaře *Český Dekakord neb Kancionál...*⁸⁷ (obr. 32), dále v impresi Ludmily Šípařové *[Písně roční aneb Kancionálek...]*⁸⁸ (obr. 33) a v nové edici téhož díla *Český Dekakord neb kancionál...*⁸⁹ (obr. 34) z dílny Urbana Goliáše, který šípařovskou tiskárnu vyženil. Tento přenos možná totožného

---

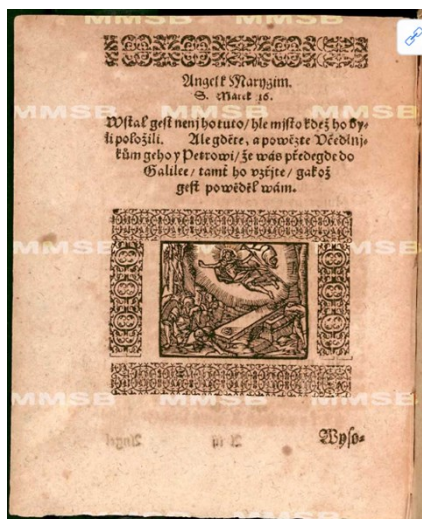
⁸⁶ Č. Knihopisu K04972

⁸⁷ Č. Knihopisu K01853

⁸⁸ Č. Knihopisu K13309a

⁸⁹ Č. Knihopisu K01854

štočku naznačuje zatím neuvedené propojení dílny Tobiáše Leopolda a Jiřího Šípaře. Do vybraného materiálu k průzkumu patří pouze tisk s impresem Šípařové, který je typickým zástupcem kancionálku. Na jeho počátku jsou pravděpodobně dodatečně přivázány dva kramářské písňové tisky charakteristické formy.⁹⁰ Poté následuje samotný text *Písni ročních*, který je v tomto exempláři neúplný. Dochován je až od strany 95, což naznačuje, že ke svázání s kramářskými písňovými tisky došlo v pozdějším období.

Obrázek 31: *Velikonoční radost...*, 1622, SK, sign. BC VI 104

Obrázek 32: *Český Dekakord...*, 1642, KNM, sign. 24 D 4

Obrázek 33: [*Pisně roční...*], 1652, KNM, sign. 27 H 50 přív.

Obrázek 34: *Český Dekakord...*, 1669, KNM, sign. 54 C 77

Jiří Šípař byl tiskař, pravděpodobně také písmolijec, jehož činnost v Praze se datuje do období let 1639–1651. Svou tiskárnu zřídil částečně z pozůstatků Peterleho tiskárny, které

⁹⁰ První je tisk z dílny Ludmily Sedlčanské ml. *Pisničky o umučení Pána...* (č. Knihopisu K13674), druhý z dílny Jiřího Labouna *Pisničky žalostné o útrpnosti Krista Pána...* (č. Knihopisu K13687), jenž je předmětem analýzy v podkapitole 4.3.3.

nebyly převedeny do valdštejnské tiskárny na Dobrovici.⁹¹ Rozmach jeho podnikání nastal po zániku živnosti dvorského tiskaře Jana Byliny, kdy mu císař přidělil tisk administrativních publikací pro všechny dvorské a místodržitelství úřady. Po jeho smrti převzala tiskárnu **Ludmila Šípařová**, která ve spolupráci se svým faktorem a pozdějším manželem **Urbanem Baltazarem Goliášem** pokračovala v publikaci úředních zakázek (Voit, c2018f). **Jan st. Arnolt z Dobroslavína**, syn Arnolta z Hradce Králové, se po sňatku s trojnásobnou vdovou Dorotou Březinovou usadil v Litomyšli. Po druhém sňatku s Kateřinou Eufrosinou, dcerou Jiřího Šípaře, založil novou tiskárnu v Praze, kterou následně rozšířil o tiskárnu své tchyně, Ludmily Šípařové-Goliášové. (Voit, c2019h)

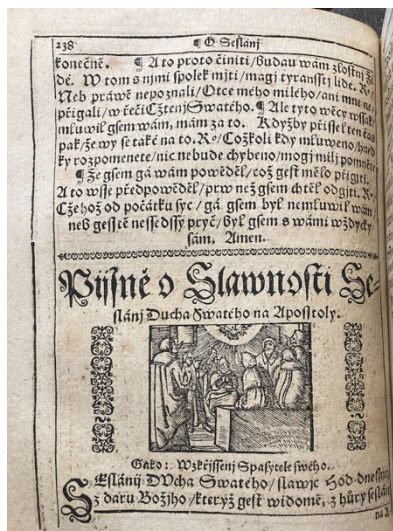
Také ilustrace Seslání Ducha svatého se objevuje v již zmíněných tiscích z dílny Šípařových (obr. 35 a 36) a Urbana Goliáše (obr. 37) a pravděpodobně shodnou ilustraci lze dohledat v tisku *Ěpištoly a evangelia...*⁹² (obr. 38) Michaela Hartmanna⁹³ v Žitavě.

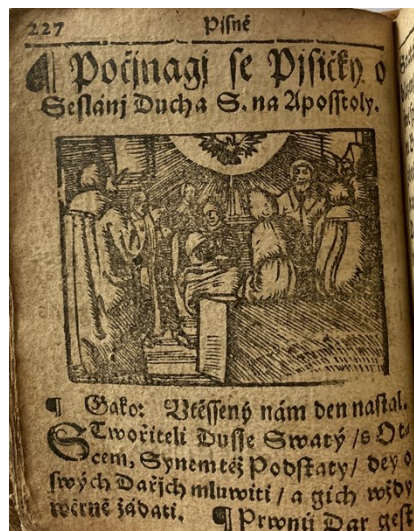
⁹¹ K tiskárně v Dobrovici se odkazuje v předchozí kapitole v souvislosti s tiskem Palmy Močidlanského *Perlička dítek božích...*

⁹² Č. Knihopisu K02295

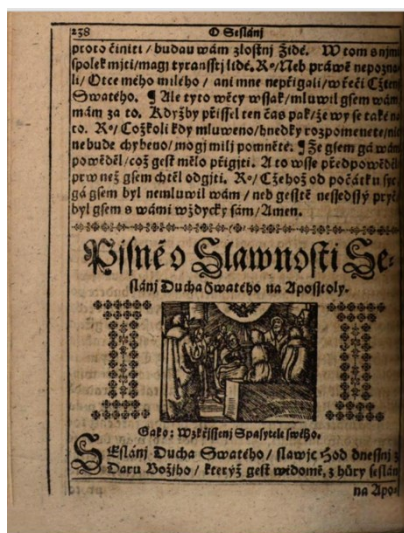
⁹³ Viz Michael Hartmann (Voit, c2018ch)

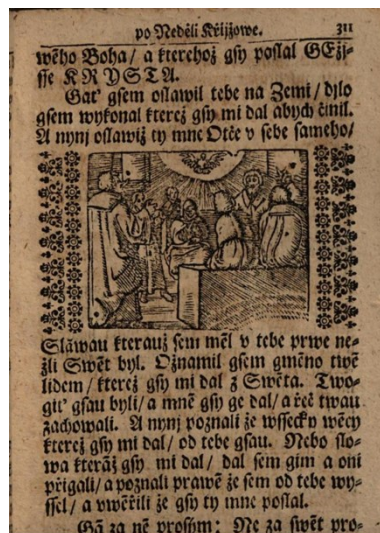
Obrázek 35: Český Dekakord..., 1642, KNM, sign. 24 D 4

Obrázek 36: [Písně roční...], 1652, KNM, sign. 27 H 50 přív.

Obrázek 37: Český Dekakord..., 1669, KNM, sign. 54 C 77

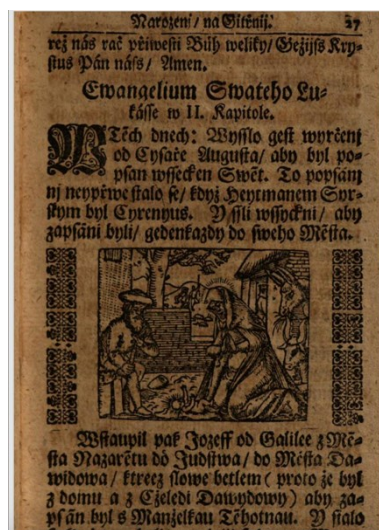

Obrázek 38: Epištoly a evangelia..., 1698, KNM, sign. 54 E 161

Nejvýznamnějším příkladem přenosu materiálu z již představeného tisku z dílny Urbana Goliáše (obr. 39), je ilustrace s motivem Svaté rodiny, která chybí v předchozí edici tohoto díla z tiskárny Jiřího Šipaře, ale vyskytuje se v tisku⁹⁴ Jiřího Labouna s názvem *Pisničky radojstné o narození Krista Pána...*⁹⁵ a je také součástí výše zmíněného tisku Michaela Hartmanna (obr. 40).

⁹⁴ Kopie ilustrace uložené v LK sign. IV Ci 31 přív. 25 není k dispozici, avšak shoda byla potvrzena vizuálním porovnáním.

⁹⁵ Č. Knihopisu K13662

Obrázek 39: Český Dekakord..., 1669, KNM, sign. 54 C 77

Obrázek 40: Epištoly a evangelia..., 1698, KNM, sign. 54 E 161

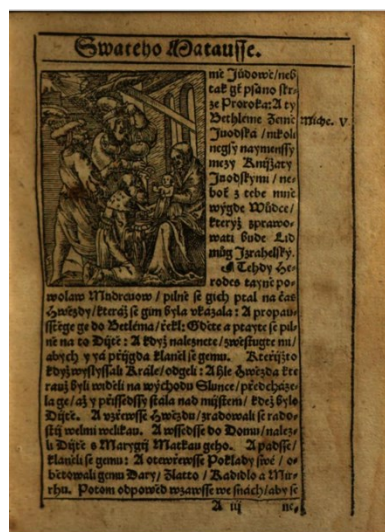
4.3.2 Analýza využívání štočků v tiskařské dílně Daniela Sedlčanského nejst. a jeho nástupců

Tato podkapitola se zaměřuje na analýzu využívání štočků v tiskařské dílně Daniela Sedlčanského nejst. a jeho nástupců, přičemž se zaměřuje na přesuny ilustrací, které ukazují na dlouhodobou praxi opakovaného využívání ilustračního materiálu. Dále přináší pohled na postupný vývoj používání ilustrací v kramářských písňových tiscích, kdy se volný vztah mezi obrazem a textem pomalu transformuje do těsnější vzájemné provázanosti.

Daniel Sedlčanský nejst., který začínal jako tovaryš u Jiřího st. Melantricha z Aventinu, později založil vlastní knihtiskařskou dílnu a působil také jako nakladatel, činný v letech 1582–1613. Jeho produkce se zaměřovala především na latinskou příležitostnou poezii, avšak po Oldřichu Valdovi je považován za jednoho z prvních, kdo vydával novinové letáky s kumulovaným zpravodajstvím. Po jeho smrti převzal tiskárnu jeho syn Daniel Sedlčanský st., následně jeho vnuk Jiří Sedlčanský, avšak jejich tiskařská činnost nedosáhla významnějšího rozmachu. Po smrti Jiřího převzala vedení tiskárny jeho vdova Ludmila Sedlčanská st. a dále jejich syn Daniel ml. K výraznější změně však došlo až s nástupem Ludmily, vdovy po Danielu ml. **Ludmila Sedlčanská ml. z Karlova** provozovala tiskárnu v letech 1651–1664 na základě vdovského práva a dosáhla prestižního postavení dvorské tiskařky. Po její smrti však byla kvůli nekvalitní produkci tato privilegia navracena Urbanu Goliášovi. (Voit, c2018b)

V rámci shromážděného materiálu byly v této dílně identifikovány četné přesuny ilustrací. Významným příkladem je motiv Klanění tří králů, který se poprvé objevil již v dílně

Jiřího Melantricha v tisku *Epištoly a evangelia s pěknými figurami...*⁹⁶ (obr. 41), následně také v *Novém zákoně...*⁹⁷ (obr. 42). Ilustrace poté přešla do dílny Daniela Sedlčanského nejst. a je doložena v tisku *Písničky pěkné o narození syna Božího...*⁹⁸ (obr. 43) a také je přítomna v tiskárně Samuela Adama z Veleslavína, konkrétně v tisku *Epištoly a evangelia nedělní...*⁹⁹ (obr. 44). Nakonec byla ilustrace převzata do kramářského písňového tisku vytištěného u Ludmily Sedlčanské ml. s názvem *Písničky radostné o narození Krista Pána...*¹⁰⁰ (obr. 45).

Obrázek 41: *Evangelia a epištoly s pěknými figurami...*, 1567, NK, sign. 54 D 69
 Obrázek 42: *Nový zákon...*, 1576, NK, sign. 65 D 1149

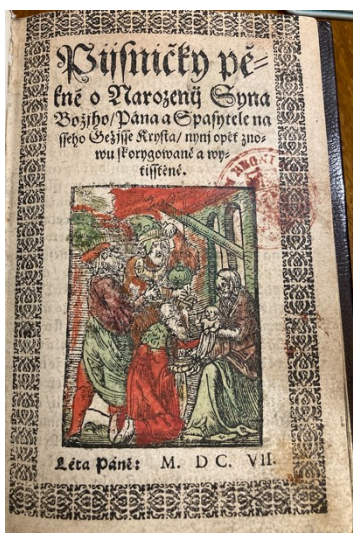
⁹⁶ Č. Knihopisu K02263

⁹⁷ Č. Knihopisu K17114

⁹⁸ Č. Knihopisu K13659

⁹⁹ Č. Knihopisu K02279

¹⁰⁰ Č. Knihopisu K13661

Obrázek 43: *Písničky pěkné o narození...*, 1607, KNM, sign. 27 D 6

Obrázek 44: *Epištoly a evangelia nedělní...*, 1615, NK, sign. 54 F 80

Obrázek 45: *Písničky radostné...*, [1651–1664], MMP, pořadové číslo K1/21

V následující generaci Ludmila nejml. ze Šafenberka ztratila právo provozovat tiskárnu, když se dvakrát provdala za provozovatele jiných řemesel. Tiskárna však nadále fungovala pod označením dědiců Daniela Sedlčanského, přičemž v letech 1665–1672 její provoz zajišťoval faktor Dominik František Schmid. (Voit, c2018b) Ve shromážděném korpusu byla zjištěna shoda ilustrace v několika tiscích, konkrétně v dílně Daniela Sedlčanského st. s titulem *Historie o hrozně a strašlivé zkáze... města Jeruzaléma...*¹⁰¹ (obr. 46), dále v tisku pod označením dědiců Daniela Sedlčanského *Kronika pravdivá a žalostivá o Trojanské válce...*¹⁰² (obr. 47) a nakonec, v mírně pozměněné podobě, v tisku bez impresa *Radostná píseň o slavném vítězství...*¹⁰³

¹⁰¹ Č. Knihopisu K07121

¹⁰² Č. Knihopisu K16350

¹⁰³ Č. Knihopisu K12665

(obr. 48). V posledně jmenovaném tisku je řezba jemněji zpracována, což svědčí o pozdější dataci a chybí několik prvků, například letící meč. Starší tisky ilustrují běžnou praxi aktualizace historických námětů do tiskařovy současnosti. Naopak, mladší tisk, mimo jiné díky méně konkrétnímu názvu, ukazuje na větší propojení ilustrace s textem (Drozda, 2022a, s. 114, 105). Tyto příklady naznačují postupný vývoj v používání ilustrací v kramářských písňových tiscích, kdy se volný vztah mezi obrazem a textem postupně přeměňuje ve vzájemnou těsnější provázanost.

Obrázek 46: Historie o hrozně a strašlivě zkáze...města Jeruzaléma..., [1617], NK, sign.54 K 10.807

Obrázek 47: Kronika pravdivá a žalostivá o Trojanské válce..., 1666, KNM, sign. 30 E 1

Obrázek 48: Radostná píseň o slavném vítězství..., [1686], KNM, sign. 27 H 253

Ludmila Sedlčanská nejml. přišla o privilegia poté, co její syn **Daniel Michálek**, i přes své vyučení, neúspěšně usiloval o převzetí tiskárny a z protestu vstoupil do vojenské služby. Přestože se tiskárnu pokusila udržet, formální tlak z profesního okruhu přiměl faktora Schmidu

k odchodu, což nakonec vedlo k uzavření dílny. V roce 1673 žádala o obnovení privilegia, ale neuspěla kvůli odporu Jana Arnolta st. Michálek nakonec vlastní tiskárnu vybudoval a provozoval ji v letech 1670–1689, přičemž titul dvorského tiskaře získal těsně před svou smrtí v roce 1688. Po jeho smrti tiskárnu vedla vdova **Eva Poxina Michálová** až do roku 1696, kdy ji převzal její druhý manžel Petr Antonín Bennek. (Voit, c2018b)

V Michálově dílně je patrná úprava štočku, kdy tisk Daniela Sedlčanského nejst. *Historie aneb v podobenství zrcadlo...*¹⁰⁴ (obr. 49) poskytl ilustraci alegorické postavy Víry, která byla po odstranění písmen FIDES a vlajícího šálu následně použita jako vyobrazení svaté Rozálie v tisku *Písničky pobožné k blahoslavené Panně Marii a s. Rozálii...*¹⁰⁵ (obr. 50). Drozda (2022a, s. 104) popisuje tuto praxi úprav a přerývání štočků jako metodu umožňující jejich dlouhodobé využívání.

---

¹⁰⁴ Č. Knihopisu K06175

¹⁰⁵ Č. Knihopisu K13752

Obrázek 49: *Historie aneb v podobenství...*, 1609, KNM, sign. 27 F 27

Obrázek 50: *Písničky pobožné...*, 1679, KNM, sign. KP H 119/1

Dalším příkladem přesunů štočků v této dílně představuje opětovné využití motivu Návštěva Ježíše v domě Marie a Marty, který se původně objevil v tisku Ludmily Sedlčanské ml. *Píseň o svaté Máří Magdaléně...*¹⁰⁶ (obr. 51), a později byl použitý v Michálkově tisku *Píseň nová o nebeských kavalířích...*¹⁰⁷ (obr. 52). Ilustrace zde pravděpodobně zůstává totožná, ale vykazuje znatelné opotřebení, zejména v zeslabené šrafuře Ježíšovy svatozáře. Lze rovněž pozorovat navazující využití ilustrace z Michálkova tisku s motivem Zvěstování původně z tisku *Evangelia a epistolů na neděle a svátky*¹⁰⁸ (obr. 53), která

¹⁰⁶ Č. Knihopisu K11234

¹⁰⁷ Č. Knihopisu K09665

¹⁰⁸ Č. Knihopisu K02292

byla znovu použita jeho vdovou Polexinou v kramářském písňovém tisku *Píseň adventní...*¹⁰⁹ (obr. 54).

Obrázek 51: *Píseň o Máři Magdalene...*, [1651–1664], MMP, pořadové číslo K1/2

Obrázek 52: *Píseň nová...*, 1677, KNM, sign. 27 H 259

Obrázek 53: *Evangelia a epištoly...*, 1676, NK, sign. 54 G 175

Obrázek 54: *Píseň adventní...*, 1691, JH, sign. MU_A_JH_2640_57

4.3.3 Analýza štočků z dílny Jiřího Labouna st.

Tato podkapitola představuje největší kolekci tisků jedné dílny v rámci analyzovaného souboru, která sice není z hlediska výtvarného doprovodu nejzajímavější, ale přináší dosud nezaznamenané přesuny mezi dílnami a opakované využívání ilustrací, jež ukazují na charakteristickou praxi adaptace štočků.

¹⁰⁹ Č. Knihopisu K09485

Jiří Laboun st. byl zakladatelem významné pražské tiskárny, kterou následně provozovaly další dvě generace jeho nástupců. Tiskárna, otevřená v roce 1685 v pronajatých prostorách Karolina, se specializovala především na tisk kalendářů a tezí k univerzitním disertacím. Po jeho smrti převzal vedení jeho syn Jiří Ondřej Laboun, následně vdova Ludmila, a po dosažení plnoletosti jejich syn Jiří ml. Tiskárnu nakonec spravovala vdova po Jiřím ml., Kateřina. (Voit, c2019l)

Nejucelenější soubor vyhledaného materiálu pochází právě z dílny Jiřího Labouna a zahrnuje 38 tisků, z nichž 34 je v šestnácterkovém formátu, čímž tvoří nejkomplexnější kolekci kramářských písňových tisků v rámci tohoto výzkumu. Z hlediska výtvarného doprovodu však nelze považovat tento soubor za nejzajímavější, protože většina tisků obsahuje pouze text, drobné typografické ozdůbky a jejich seskupení do dekorativních celků nebo viněty často užívané také v jiných Labounových tiscích.

Nicméně, v několika případech lze nalézt ilustrace, které zaujmou opakovaným použitím. Zejména již zmíněný přenos z dílny Urbana Goliáše představuje významný příklad, který na základě analýzy materiálu může být považován za poněkud překvapivý. Absence dokladů o přímém propojení mezi dílnami Goliáše a Labouna naznačuje možnost existence dosud neznámého zdroje Labounova materiálu, což otevírá otázky pro další výzkum. Dalším příkladem je opakované využití ilustrace s motivem Bičování Krista. Tato ilustrace se nachází v tisku z dílny Jiřího Labouna *Písničky žalostné o útrpnosti Krista Pána*¹¹⁰ (obr. 55) a byla rovněž identifikována v tisku bez impresa téhož názvu¹¹¹ (obr. 56), který se dochoval ve značně poškozeném stavu. Na základě shodných typografických prvků lze předpokládat, že se jedná o totožný tisk. Databáze *Knihopis* uvádí další podobný tisk pod stejným názvem¹¹² (obr. 57), avšak s jistou odchylkou ve vyobrazení metly v ruce postavy vpravo, což naznačuje, že jde o jinou verzi ilustrace nebo její přepracování. Jako doplněk lze uvést tisk z *Katalogu kramářských tisků*, který je datován na konec 18. století, ale obsahuje totožnou ilustraci.¹¹³

---

¹¹⁰ Č. Knihopisu K13687

¹¹¹ Č. Knihopisu K13689

¹¹² Č. Knihopisu K13690

¹¹³ Kopie reprodukce z: HOLUBOVÁ, Markéta, ed., 2012. *Katalog kramářských tisků. II, Biblická a křesťanská ikonografie*. Vydání první. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, s. 79. ISBN 978-80-87112-69-4.

Obrázek 55: *Pisničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...*, 1691, KNM, sign. 27 H 50

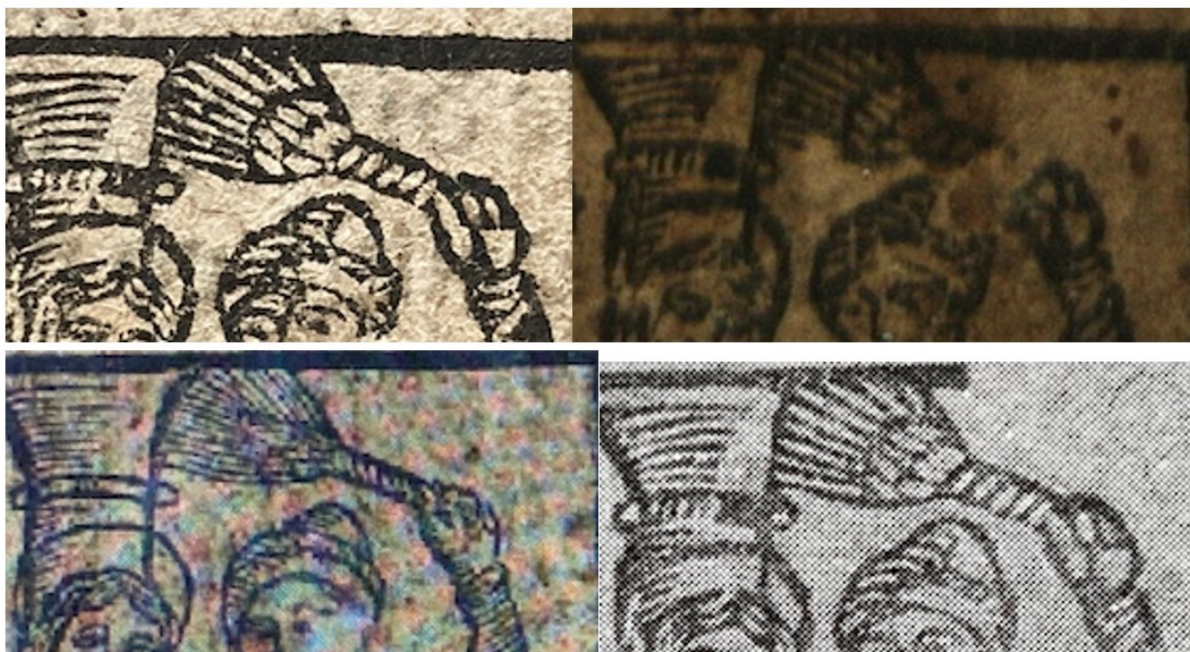
Obrázek 56: *Pisničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...*, [1680–1700], JH, sign. MU_A_JH_2640_125

Obrázek 57: *Pisničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...*, [1680–1700], KNM, sign. 27 H 28

Obrázek 58: *Nábožná píseň o umučení Páně*, [1790–1840], Katalog, KT XXVIII K 1–24 [11]

Obrázek 59: Detaily metly

V rámci shromážděného korpusu byl identifikován tisk *Písně nové pobožné...*¹¹⁴ (obr. 60), přičemž stejná ilustrace s námětem Ježíše před branami města¹¹⁵ byla nalezena také v tisku *Písničky v čas morní...*¹¹⁶ (obr. 61). Ačkoli se pravděpodobně jedná o shodnou ilustraci, absence impresa neumožňuje spolehlivě určit zdroj, z něhož Laboun tuto ilustraci převzal. Tisk je součástí společného konvolutu s tisky z dílny Ludmily Sedlčanské ml. a Urbana Goliáše, což však neposkytuje jakýkoliv podklad pro formulaci spolehlivé hypotézy o přenosu ilustrace.

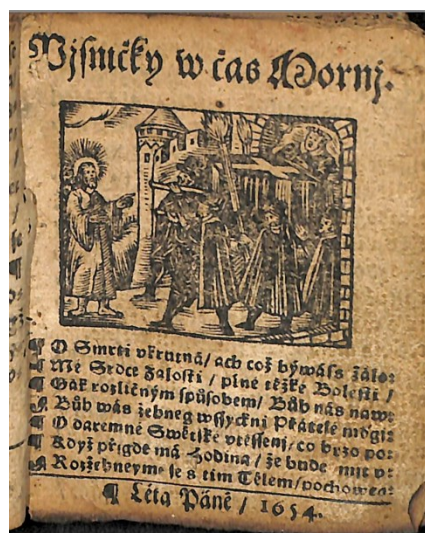
¹¹⁴ V Knihopisu není uveden.

¹¹⁵ Tento námět není zcela opřen o konkrétní výjev, nejbližší odpovídá příběhu z Nového zákona o vzkříšení syna vdovy z Naimu (Lk 7, 11–17).

¹¹⁶ Č. Knihopisu K13499

Obrázek 60: *Písně nové pobožné...*, 1692, KNM, KNM KP Špal. 59/1

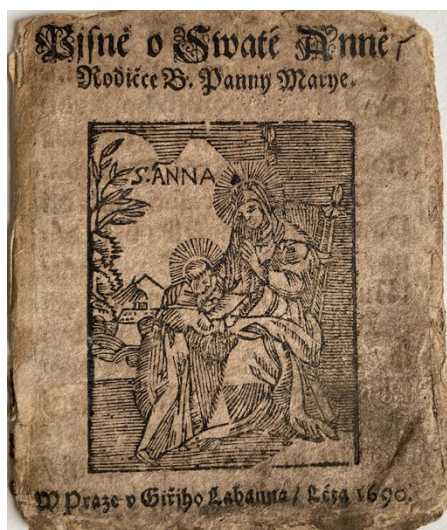

Obrázek 61: *Písnčky v čas morní...*, 1654, MMP, pořadové číslo K1/22

Posledním příkladem přenosu ilustrace je motiv Anny učící Marii, který se původně objevil v tisku *Písně o svaté Anně...* (obr. 62 a 63). Tento tisk je uchován ve dvou totožných výtiscích v Knihovně Národního muzea.¹¹⁷ Upravená verze této ilustrace, s odstraněným nápisem S. ANNA, byla následně identifikována v tisku z dílny Jana Julia Jeřábka *Píseň k svaté Anně*¹¹⁸ (obr. 64).

¹¹⁷ Č. Knihopisu K12824

¹¹⁸ Č. Knihopisu K07235

Obrázek 62: *Píseň o svaté Anně...*, 1690, KNM, sign. KP 2390

Obrázek 63: *Píseň o svaté Anně...*, 1690, KNM, sign. 27 H 18

Obrázek 64: *Píseň k svaté Anně*, [1733–1754], KNM, sign. 27 H 267

4.3.4 Atribuce tisků bez impressa

V této práci bylo naznačeno několik hypotéz přesunu ilustrací, které by pro své potvrzení vyžadovaly mnohem komplexnější a detailnější analýzy. Například v podkapitole 4.3.2 jsou popsány možné přesuny ilustrací s válečnou tematikou, přičemž poslední titul *Radostná píseň o slavném vítězství...* je tiskem bez impressa. Na základě dané analýzy lze uvažovat o pozdější dataci, ačkoli tento závěr zatím zůstává hypotetický. Podrobnější rozbor nabízí podkapitola 4.3.3, kde v tisku *Písničky žalostné o útrpnosti Krista Pána* lze pozorovat shody nejen v ilustraci, ale i v umístění a typu typografických ozdůbek a také v textu. V téže podkapitole je uveden i tisk bez impressa *Písničky v čas morní...*, jehož datace sahá výrazně před období působení Labounovy dílny. Umístění tohoto tisku v konvolutu s produkcí Sedlčanské

ml. a Goliáše může představovat hypotetickou možnost jeho propojení s těmito dílnami. Shoda ilustrace Svaté rodiny, která se objevuje v tiscích Goliáše a Labouna a je popsána v podkapitole 4.3.1, by pak mohla naznačovat potenciální souvislost pro další výzkum. Ověření těchto předpokladů však vyžaduje mnohem rozsáhlejší studium a analýzu pramenů.

V materiálech bez impresu lze dohledat tisk *Píseň utěšená a kratochvilná o krásné Mageloně a Petrovi...*¹¹⁹ (obr. 65), jehož titulní ilustraci lze ztotožnit s linií generických světských obrazů, které podle Drozdy (2022a, s. 109) souvisely se snahou tiskařů o rozšíření motivů v rámci světských kramářských písňových tisků, aby dokázali reagovat na proměňující se strukturu tiskové produkce. Tiskárny pochopitelně úspěšné motivy často kopírovaly. Tento konkrétní tisk však stojí za zmínku především proto, že Drozda tuto tendenci datuje až do 18. století, zatímco tisk s datací 1685 naznačuje, že podobné snahy mohly vzniknout již dříve. Na poslední straně tisku je viněta (obr. 67), která se objevuje v produkci Jiřího Černocho, například v díle *Duše kající pobožné...*¹²⁰ (obr. 68). Vzhledem k tomu, že Černoch byl v roce 1685 již po smrti, je možné tuto atribuci směřovat k jeho vdově Kateřině (Voit, c2019k). Ve vyhledaném souboru je také tisk z dílny Daniela Sedlčanského nejst. *Líčidlo krásné pannám a paním i jiným osobám...*¹²¹ který je typickým zástupcem knížek lidového čtení a obsahuje podobnou žánrovou ilustraci (obr. 66).

---

¹¹⁹ Č. Knihopisu K09899

¹²⁰ Č. Knihopisu K01685

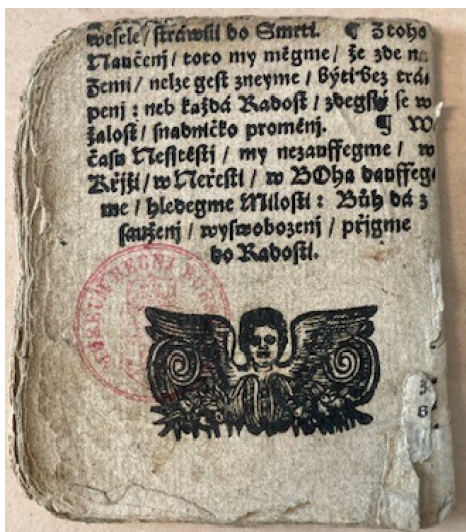
¹²¹ Č. Knihopisu K14180

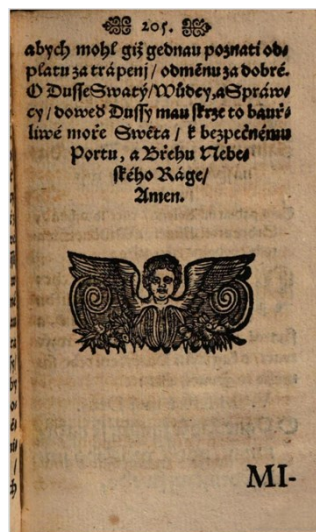
Obrázek 65: Píseň utěšená a kratochvilná o krásné Mageloně a Petrovi..., 1685, KNM, sign. 27 H 258

Obrázek 66: Lidčidlo krásné pannám a paním i jiným osobám..., 1594, KNM, sign. 27 F 27 přív.

Obrázek 67: Píseň utěšená a kratochvilná o krásné Mageloně a Petrovi..., 1685, KNM, sign. 27 H 258

Obrázek 68: Duše kající pobožné..., 1674, NK, sign. 54 G 202

Celkově lze konstatovat, že pro dataci a přiřazování konkrétních ilustrací k jednotlivým tiskařským dílnám u tisků bez impressa je metoda identifikace původu ilustrace prostřednictvím komparace dřevořezů přínosná. Nalezená shodná ilustrace může při analýze tisků sloužit jako vizuální impuls pro další průzkum. Využití této metody při atribuci tisků bez impressa však vyžaduje jak rozsáhlý studijní korpus, tak fyzickou dostupnost tisků. Jedině za těchto předpokladů je možné provádět nejen detailní měření samotných ilustrací, ale také zkoumat celkový výtvarný doprovod a materiálové vlastnosti tisku jako celku. Při atribuci je nezbytné zohlednit nejen výtvarnou, ale také obsahovou stránku a typografii, aby byl závěr co nejpřesnější.

5. Diskuze

Výzkumná část této práce se zaměřila na analýzu vývoje a funkce ilustrací v kramářských písňových tiscích pražských tiskáren 17. století, s důrazem na sledování přesunu štočků mezi edicemi i jednotlivými tiskárnami. Jak bylo uvedeno v kapitole 4.2, ilustrace byly opakovaně využívány, často nezávisle na jejich původním účelu. Opětovné užití ilustrací vedlo k opotřebení a rozdílům v kvalitě vyobrazení, čímž byla ovlivněna výtvarná úroveň jednotlivých tisků. V procesu analýzy se tak objevily určité nesrovnalosti ohledně konzistentního užívání dřevořezů, a to komplikovalo stanovení přesné typologie ilustrací. Výsledky analýzy implikují, že využívání ilustrací v kramářských písňových tiscích v 17. století mělo primárně funkci přitahovat pozornost jasně identifikovatelnými symboly. Převládala snaha využívat jakýkoli dostupný materiál, jehož motiv alespoň okrajově korespondoval s obsahem tisku. Tiskaři experimentovali s formou tisků i s materiálem, který měli k dispozici, a jejich přístup byl pragmaticky motivován snahou o co nejrychlejší a nejlevnější výrobu tisků.

Zmínku o využívání typografických ozdůbek a vinět v podkapitole 2.2 (Dufka a Medříková, 2020, s. 28) lze doložit konkrétními příklady z analyzovaných tisků. Zejména v dílně Ludmily Sedlčanské ml. a Jiřího Labouna dochází k přechodu na velmi jednoduchou výzdobu tvořenou shluky ozdůbek ve tvaru kříže či geometrických obrazců, často v kombinaci s interpunkčními znaménky. Tento přístup však nelze jednoznačně časově vymezit, neboť ve stejném období se objevují i tisky s propracovanými ilustracemi. Výtvarný doprovod, založený pouze na jednoduchém dekoru, je rovněž patrný v dílně Vojtěcha Jiřího Koniáše. Opakované používání vinět je typické především pro vzorky z dílny Jiřího Černocho.

Malura (2022, s. 108–109) uvádí, že světské kramářské písňe reagovaly na aktuální společenské události, podobně jako tehdejší novinové letáky. Ve své stati však představuje rané sekulární formy letákových písni a nezmiňuje výslovně kramářské písňové tisky, které známe z pozdější produkce. Jeho argumentace se zaměřuje na původ těchto tisků v měšťanské společnosti a na spojitost s pozdně humanistickými letáky. Malura zároveň naznačuje, že rané světské písňe měly často politický nebo moralizující obsah a byly určeny převážně pro měšťanské publikum se záměrem oslovit širší vrstvy populace. Malura se tedy nezabývá kramářskými písňovými tisky v jejich tradiční podobě, ale zasazuje je do širší tradice městské literatury a novinových letáků. Ivánek (2022, s. 94–96) zdůrazňuje, že kramářské písňové tisky, jak je známe, se začaly výrazně rozšiřovat až během třicetileté války a zejména po bitvě na Bílé hoře. Existence nejstaršího dochovaného příkladu kramářského písňového tisku ve vyhledaném

souboru z dílny Kašpara Kargesia, popsaného v kapitole 4.2. této práce, však potvrzuje výskyt těchto tisků dříve, pravděpodobně pouze jako jednotlivin. Fumerton (Fumerton et al., 2022, s. 23–24, 28) přistupuje k původu kramářských písní z širší perspektivy a vysvětluje, že tento typ písní vznikl v městském prostředí mezi gramotnými měšťany a postupně se adaptoval tak, aby oslovil širší často venkovské a méně gramotné publikum. Dřívější Kneidlova studie (1983, s. 10) strukturuje počátky kramářských písní do dvou fází: první spojuje s letáky určenými měšťanskému publiku a druhou, počínající spolu s třicetiletou válkou, s nástupem kramářských písní jako média zpravodajství (Kneidl, 1983, s. 10). Scheybal (1991, s. 13–15) naopak podtrhuje, že zpívané zpravodajství mělo u lidových vrstev hluboké kořeny sahající až do středověku a že se s příchodem tisku transformovalo do podoby „lidových novin.“ Termíny jako „lidová píseň“ nebo „lidové noviny,“ které Scheybal používá, však nejsou v současné terminologii zaužívané.

Přesné určování původu tisků může komplikovat časté předávání štočků mezi tiskaři a jejich přesuny mezi tiskárnami. Avšak opotřebením štočků a jejich specifické úpravy během dlouhodobého používání poskytují důležité stopy pro identifikaci. K přiřazení tisků bez impresy je zásadní mít k dispozici rozsáhlý srovnávací materiál, který umožňuje sledovat stylistické změny a opotřebením štočků, jež byly často kopírovány a předávány mezi tiskaři (Drozda, 2022b, s.150–151). Ačkoli výzkum vychází pouze z omezené kolekce tisků, sledování těchto změn a analýza shodných ilustrací nám umožňuje alespoň naznačit možný původ u tisků bez impresy. Tento přístup pomáhá překonat některé obtíže spojené s identifikací přesunů štočků mezi dílnami a poskytuje základ pro hypotetickou atribuci, jak je uvedeno v kapitole 4.3.4 výzkumné části práce.

Přes snahy o vyjasnění terminologie v teoretické části a propojení pojmů s výzkumnými poznatky přetrvávají neurčitosti v samotné typologii kramářských písňových tisků. Hranice mezi jednotlivými typy kramářských tisků, zejména v období, na které se tato práce zaměřuje, zůstávají nejasné. Formy těchto tisků se mohou vzájemně překrývat a ovlivňovat. To je způsobeno nejen historickými okolnostmi, včetně politického a ekonomického kontextu, ale také změnami ve využívání zpravodajských tisků a náboženské produkce, jež byly ovlivněny probíhající rekatolizací.

V nejnovější odborné publikaci *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...*¹²² Poláková (2023, s. 8–9) uvádí, že objektem zájmu této publikace jsou: „... zjednodušeně řečeno – kramářské písně a nepísňové kramářské tisky. Jednoznačnou a přesnou definici těchto dvou kategorií dodnes nenajdeme...“ v dalším textu však není uvedeno zdůvodnění, proč autorka zvolila právě tuto kategorizaci. Následně představuje další rozdělení, konkrétně na veršované texty a prozaická líčení, přičemž pro potřeby popisu jednotlivých špalíčků využívá základní tematické členění podle „hlavní osoby“.¹²³ Pojem „nepísňový kramářský tisk“ podle Ivánka (2021, s. 43–44) spadá do širší kategorie kramářských tisků, které zahrnují komerčně orientované a levné zboží malých formátů, charakteristické kramářskou distribucí. Mezi tyto tisky Ivánek řadí modlitby, svaté obrázky a pověrečné tisky. Tato neukotvenost a nejasnost terminologie se odráží i ve změně chápání překladu pojmu. V době zadání této diplomové práce se odborníci přikláněli k překladu pojmu „kramářské písňové tisky“ do angličtiny jako „Broadside Ballads“, ovšem v době dokončení této práce již většina z nich preferuje termín „Chapbook“.¹²⁴

Limity výzkumu

Prvním krokem bylo systematické vyhledávání v databázi *Knihopis*, které se zaměřovalo na identifikaci relevantního obrazového materiálu. Vyhledávání bylo primárně orientováno na termín „Píseň“ a jeho varianty, následně pak na další pojmy uvedené v podkapitole 4.1. Při vyhledávání bylo nutné zohlednit použití transliterace, jelikož některé tisky bylo třeba vyhledávat pod jejich původním názvem, případně přes jmenný rejstřík. V několika případech bylo rovněž nezbytné provést kontrolu celé produkce dané dílny, protože názvy byly uváděny nesprávně nebo s odchylkami.

Po identifikaci tisků byly vytvořeny podrobné podklady, které sloužily k dalšímu dohledávání vazeb na *Knihopis* a ověření správnosti uvedených signatur. Je třeba zdůraznit, že

---

¹²² POLÁKOVÁ, Jana, 2023. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: špalíčky kramářských tisků z etnografické podsbírky Moravského zemského muzea*. Vydání první. Brno: Moravské zemské muzeum. 528 s. ISBN 978-80-7028-597-8.

¹²³ V tomto katalogu je základní tematické dělení podle „hlavní postavy“ rozděleno na tisky duchovní a světské. Kategorie duchovní se dále dělí na mariánské, christologické, ke světcům a světicím, starozákonní a novozákonní legendy a zahrnuje samostatnou skupinu poutních písní, pověrečných tisků a modliteb (které jsou uvedeny jako zástupci neveršovaných tisků). Kategorie světské vymezuje tisky milostné, vojenské, morytáty a zábavné. Další kategorizace, společná pro duchovní i světské tisky uvádí zázračné, mravokárné a výstražné texty.

¹²⁴ Termín „Broadside Ballads“, uvedený v publikaci Fumerton et al. (Important terms, 2022, s. 15), je přeložen jako „kramářská píseň“. V současnosti je tento termín stále předmětem diskuse, přičemž odborníci se stále více přiklánějí k názoru, že základní charakteristika tohoto druhu tisku je určována především jeho formátem jednolistu. Naproti tomu pojem „Chapbook“, v téže publikaci popsáný jako „kramářský tisk“, získává v odborných diskuzích stále větší preference, a to především díky své sešitové formě.

signatury v mnoha institucích byly modernizovány pro účely strojového čtení, což znamená, že původní signatury často není možné vyhledat přímo. Pomocná databáze vytvořená během výzkumu umožňuje přiřazení tisků jednotlivým tiskařům a dílnám, jejich dataci, opravy názvů a signatur, popis výtvarných motivů a katalogizaci doprovodných fotografií. Pokud to bylo možné, byly rovněž zaznamenány rozměry jednotlivých ilustrací. Rozměry byly buď přímo změřeny autorkou při práci s fyzickými nosiči, nebo převzaty z údajů uvedených v *Knihopisu* či konkrétních fondech. Bohužel se však při ověřování ukázalo, že některé z uvedených rozměrů v databázích nejsou zcela přesné.

Rozsah vyhledaného korpusu tisků nebyl pro výzkum zásadním omezením, avšak další zdroje by mohly poskytnout podrobnější obraz o činnosti jednotlivých dílen, umožnit přesnější sledování pohybu materiálu mezi tiskařskými dílnami a přispět k hlubší analýze vývojových tendencí v delším časovém horizontu. Výsledky této práce však mohou představovat výchozí bod pro budoucí bádání, které může být dále rozšířeno nejen podrobnějším zkoumáním fyzických fondů a konkrétních, dosud nedigitalizovaných zdrojů, ale také zaměřením na detailní aspekty činnosti jednotlivých dílen.

Úskalím při výzkumu byla neúplná identifikace digitálních kopií v databázi *Knihopis*. Při zobrazení záznamů podle hesel se v souhrnném seznamu zobrazí pouze ikony, které odkazují na digitalizáty Národní knihovny. Odkazy na digitální kopie z jiných českých i zahraničních fondů jsou provázány, ale přístup k nim je uveden až po otevření konkrétního záznamu. Tato skutečnost v některých případech vedla k přehlédnutí odkazů na digitální kopie. Výsledkem bylo zpomalení výzkumu, protože místo využití dostupných digitálních verzí bylo nutné pracovat s tištěnou verzí knihy. Výpůjční protokol pak zpomalil výzkum a prodloužil celý proces analýzy.

Dalším limitem výzkumu byla nepřesnost některých údajů v databázích, zejména pokud šlo o rozměry ilustrací. Přestože se autorka pokusila ověřit tyto rozměry fyzickou kontrolou, ne vždy to bylo možné. V případech, kdy tisky nebyly dostupné ani fyzicky, ani digitálně, nebylo možné soubor dat doplnit. Kromě toho nejsou v některých knihovnách originály přístupné, pokud je tisk digitalizovaný. Pro další fáze zkoumání by bylo vhodné zajistit přístup k fyzickým tiskům nebo kvalitním digitálním kopiím, aby bylo možné provádět porovnání s přesnými daty.

Přínosy výzkumu

Výsledky této práce, založené na kombinaci pramenného výzkumu a komparativní analýzy, mohou přispět k diskuzi o terminologii pojmu „kramářské písňové tisky“. Výzkum byl omezen na tiskárny nacházející se na území Prahy, což umožnilo získat ucelenější přehled o této kategorii tisků v pražské tiskařské produkci v 17. století. Navzdory určitým omezením, jako je dostupnost některých tisků a omezený rozsah pramenů, výzkum přinesl několik důležitých poznatků.

Provedená analýza ilustrací ve vybraném korpusu tisků sledovala jejich vývoj i degradaci. Zvláštní pozornost byla věnována zásahům do integrity ilustrací, včetně jejich kopírování a modifikaci. Práce poukazuje na různorodé využívání ilustrací v odlišných historických kontextech, přináší pohled na postupný vývoj, kdy se původní volný vztah mezi obrazem a textem postupně transformoval do těsnější vzájemné provázanosti. Uvádí příklady, kde ilustrace korespondují s obsahem tisku, čímž poskytují další informační zdroj pro příjemce tisku. Rovněž poukazuje na možnost prodeje nebo jiný způsob přesunu štočků za hranice českých zemí.

Analýza ilustrací vyhledaného souboru pro tuto práci také umožnila vytvoření typologie ilustrací v kramářských písňových tiscích pražských tiskáren 17. století, která potvrzuje širší kategorie výtvarného doprovodu a představuje konkrétní motivy. Kategorie zahrnují obrazy nesoucí informaci, ornamentální prvky i typografické ozdůbky. Typologie vychází z původu ilustrací a možnosti identifikovat zdroj, což umožňuje porovnat velikost vzoru a kopie.

Díky systematickému vyhledávání v databázích, jako je *Knihopis*, a propojení s dalšími databázemi bylo možné potvrdit opakované využívání ilustrací a sledovat jejich přesun mezi dílnami. Tento přístup zároveň umožnil identifikovat některé z klíčových tiskařských dílen a sledovat jejich produkci v průběhu času.

Výzkum rovněž přispěl k upřesnění datace některých raných kramářských písňových tisků. Bylo zjištěno, že raná podoba těchto tisků vykazovala značné formální prolínání se staršími typy novinového zpravodajství a drobnými náboženskými tisky, což potvrzuje nejasné hranice mezi těmito žánry. Tiskařské dílny často přebíraly nejen typografické prvky, ale i ilustrace, což vedlo k bohaté výměně výtvarného doprovodu. Tento aspekt je podrobně analyzován v kapitole 4.2, kde je sledován vývoj vztahu mezi textem a ilustrací.

Dalším přínosem je otevření nových možností pro atribuci tisků bez impresa prostřednictvím zkoumání přenosu ilustrací mezi jednotlivými vydáními a tiskárnami. Ačkoli je pro úplnou atribuci neoznačených tisků nezbytné mít k dispozici komplexnější srovnávací materiál, jak je popsáno v kapitole 4.3.4, tento přístup poskytuje základ pro další výzkum.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vytvořit typologii ilustrací v kramářských písňových tiscích pražských tiskáren 17. století a analyzovat transfer těchto ilustrací mezi různými tiskařskými dílnami. Práce se zaměřila na sledování výtvarných proměn ilustrací, které byly zařazeny do produkce jednotlivých tiskáren, přičemž byl zohledněn různorodý přístup jednotlivých dílen, ovlivněný jak historickými, tak ekonomickými faktory. Teoretická část této studie objasnila klíčové pojmy a termíny spojené s kramářskými tisky, čímž vytvořila ucelený rámec pro analýzu a přispěla k efektivnímu propojení teoretického a empirického výzkumu.

První kapitola se věnovala vymezení terminologie, přičemž z interdisciplinárního pohledu naznačila hranice pojmů spojených s kramářskými tisky. Druhá kapitola poskytla přehled vývoje ilustrací, který umožnil následnou komparaci grafických postupů a technik použitých v kramářských písňových tiscích.

Třetí kapitola na základě získaných poznatků představuje základní kategorie obecné typologie kramářských tisků, vymezuje ty, které jsou svým způsobem zpracování a vizuální podobou nejbližší kramářským písňovým tiskům a upozorňuje na nejasnost hranic mezi jednotlivými typy, přičemž formy se mohou vzájemně ovlivňovat a překrývat. V této kapitole je také představena typologie ilustrací kramářských písňových tisků, která vychází z původu ilustrací a možnosti identifikovat zdroj. Navrhuje možnou funkční typologii, která rozděluje výtvarný doprovod kramářských písňových tisků do dvou základních kategorií: **ilustrace** a **knížní dekor**, přičemž obě kategorie lze dále členit na **převzaté z jiných tisků** a **zobrazující specifickou událost** (ad hoc).

Výzkumná část chronologicky představuje výtvarný doprovod vybraných tisků ve vyhledaném souboru a v případech, kde byly dohledány původní edice, dokladuje přebírání motivů. Úvodem představuje typografickou úpravu titulní strany s využitím různých písmových stupňů a mizející sazby, což byla běžná praxe 16. století u různých typů tisků. Tento přístup je doložen u letákového zpravodajství na příkladu Jiřího Melantricha z Aventýna staršího a podobně u nábožensky zaměřených tisků v dílně Schumannových, kde ilustrace odpovídají tematickému obsahu.

Přenos identických ilustrací mezi tiskařskými dílnami podporují teorii o vzájemné spolupráci a ekonomicky výhodném opakovaném využívání štočků. Tisky ve dvanáctkovém formátu z dílen Sessia a Carolida již vykazují typografické prvky charakteristické pro

kramářské písňové tisky, ale teprve tisk z dílny Kašpara Kargesia, jehož činnost je datována mezi lety 1605–1613, lze považovat za nejstarší typizovaný exemplář s titulní ilustrací.

Výzkum dále potvrzuje vliv vzájemného předávání privilegií a výtvarného materiálu mezi tiskařskými dílnami v rámci rodinných vazeb a kontinuity činnosti v dílnách Kargesia, Sedlčanského a jejich nástupců, kde se prokázalo dlouhodobé a systematické předávání materiálu, často s opakovaným využíváním, úpravami či patrným opotřebením štočků. Ačkoli soubor tisků z dílny Jiřího Labouna není z ilustračního hlediska nejvýznamnější, přenos výtvarného materiálu z dílny Urbana Goliáše představuje překvapivý příklad, který naznačuje možnost existence dosud nezdokumentovaného zdroje Labounova materiálu a otevírá prostor pro další výzkum.

Srovnání štočků na základě vizuálních podobností a opotřebením umožnilo podrobnější charakteristiku výtvarného doprovodu těchto tisků. Tato metoda, pokud bude dále rozvíjena, by mohla sloužit jako pomocný nástroj pro atribuci tisků bez impresa.

V průběhu výzkumu navíc vznikla rozsáhlá doprovodná dokumentace, která zahrnuje atribuci ilustrací tiskařům, dataci tisků, opravy nesprávně uvedených signatur, podrobný popis výtvarných motivů a doplňující fotografickou dokumentaci. Tato dokumentace je k dispozici jako podklad pro další bádání a může být využita pro přesnější identifikaci jednotlivých tisků a jejich zařazení do kontextu dobové produkce.

Mezi limity práce patřila částečná nedostupnost některých zdrojů v digitalizované podobě a nepřesnost dat z existujících databází, což do určité míry omezilo rozsah komparativní analýzy. I přes tato omezení přinesly výsledky práce nové pohledy na sdílení štočků a využívání výtvarného doprovodu jako estetického a komerčního prvku kramářských písňových tisků, a přispěly k hlubšímu porozumění dynamice vztahů v pražských dílnách 17. století.

Předložená diplomová práce uvedla vymezení kramářských písňových tisků, představila možnou funkční typologii ilustrací těchto tisků, která vychází z původu ilustrací a možnosti identifikovat jejich zdroj. Představila také postupnou proměnu výtvarného doprovodu, zařadila ilustrace do fundusu konkrétních dílen a přinesla nové poznatky o přenosech materiálu mezi dílnami, které nebyly v odborné literatuře dosud zpracovány.

Použití AI

Při psaní tohoto textu jsem použila chatbot ChatGPT pro upravení stylistiky při kompilaci poznatků z více zdrojů podobného zaměření (příklad použitého promptu: „Zkontroluj opakování informací.“) a k brainstormingu (příklad použitého promptu: „Souvisí poznatek získaný VB analýzou daného materiálu s hypotézou XY.“).

Seznam použitých zdrojů

AUT-Databáze národních autorit NK ČR. 2024. Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <https://autority.nkp.cz>. [cit. 2023-11-19].

BĚHALOVÁ, Štěpánka, 2021. Kramářské tisky jako specifický doklad knižní kultury 18. a 19. století: fond kramářských tisků Muzea Jindřichohradecka. Online. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum*. Roč. 66, č. 3–4, s. 80–100. ISSN 2570-6861. Dostupné z: https://publikace.nm.cz/file/eb661b1f77adeeb69415f1ee89d2e323/29943/06_Acta%20NMP%20HL%203-4.2021_STUDIE_Behalova.pdf. [cit. 2024-10-01].

Bible, 2001. *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 8. vyd., 1. opr. vyd. Praha: Česká biblická společnost. ISBN 80-85810-29-8.

Bibliografická databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury, 2024. Online. Knihověda.cz. Dostupné z: <https://knihoveda.lib.cas.cz/Search/Results?lookfor=&type=AllFields>. [cit. 2024-10-18].

BOČKOVÁ, Hana, 2009. *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská. 256 s. ISBN 978-80-86488-58-5.

BOČKOVÁ, Hana, 2022. Finding justice: punishment in broadside ballads. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 157–173. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-09-18].

Databáze Kramářských a starých tisků Etnologického ústavu AV ČR, 2024. Online. Etnologický ústav AV ČR. Dostupné z: <http://staretisky.eu.cas.cz>. [cit. 2024-10-18].

DROZDA, Martin, 2022a. Dřevořez. Online. In: DUFKA, Jiří (ed.). *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. V Brně: Moravská zemská knihovna, s. 100–114. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2024-05-21].

DROZDA, Martin, 2022b. Fingovaná impresá. Online. In: DUFKA, Jiří (ed.). *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. V Brně: Moravská zemská knihovna, s. 150–159. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2024-05-21].

DUFKA, Jiří, 2022a. Broadside ballads as artefacts. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 59–74. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-09-18].

DUFKA, Jiří 2022b. Formát. Online. In: DUFKA, Jiří, ed. *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. V Brně: Moravská zemská knihovna, s. 58–72. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2024-05-13].

DUFKA, Jiří, ed. 2022c. *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. Online. V Brně: Moravská zemská knihovna. 219 s. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2023-11-19].

DUFKA, Jiří a MEDŘÍKOVÁ, Petra, 2020. Obraz a dekor. Online. In: KOSEK, Pavel (ed.). *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 4. září 2020 – 7. března 2021*. Brno: Moravské zemské muzeum, s. 27–30. ISBN 978-80-7028-532-9. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/media/3258508/do-brna-katalog-po-str-maly-soubor.pdf>. [cit. 2024-05-20].

Encyklopedie knihy.cz, 2024. Online. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana. [cit. 2023-06-02].

FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie, 2022. The history and reception of Czech broadside ballads within local, regional, and global contexts. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie(ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University

Press, s. 21–56. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-05-19].

HANZELKOVÁ, Marie, 2022. Broadside ballads and religious pilgrimage songs: the Virgin Mary of Vranov. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 175–195. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-05-13].

HARMS, Wolfgang, ed., 1998. *Das illustrierte Flugblatt in der Kultur der Frühen Neuzeit: Wolfenbütteler Arbeitsgespräch 1997*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 290 s. Mikrokosmos, Bd. 50. ISBN 3-631-33720-5.

HAVLOVÁ, Jaroslava, 2003a. Kramářská píseň. Online. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Praha: Národní knihovna ČR. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015201&local_base=KTD. [cit. 2023-09-01].

HAVLOVÁ, Jaroslava, 2003b. Kramářský tisk. Online. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Praha: Národní knihovna ČR. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015200&local_base=KTD. [cit. 2023-08-27].

Hebdomades vel De imaginibus, 2024. In: *Encyklopedia Britannica Online*. Online. Encyclopædia Britannica, Inc. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Hebdomades-vel-de-imaginibus>. [cit. 2024-05-19].

HOLUBOVÁ, Markéta, ed., 2012. *Katalog kramářských tisků. II, Biblická a křesťanská ikonografie*. Vydání první. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky. 353 s. ISBN 978-80-87112-69-4.

HUBKOVÁ, Jana, 2010. *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky: letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. 1003 s. Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis; vol. 8. ISBN 978-80-7308-300-7.

CHYBA, Karel, 2012. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Příloha Sborníku Památníku národního písemnictví Strahovská knihovna, roč. 1–19. Online.

[Praha]: [Památník národního písemnictví]. Dostupné z: <http://www.clavmon.cz/chyyba/>. [cit. 2024-10-20].

Important terms, 2022. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 15–17. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-05-13].

IVÁNEK, Jakub, 2017. Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň: (s ohledem na tisky náboženské povahy). Online. *Listy Filologické*. Ústav pro klasická studia AV ČR, roč. 140, č. 1–2, s. 201–230. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26539088>. [cit. 2023-12-02].

IVÁNEK, Jakub, 2021. České kramářské tisky: pokus o definici a typologii. Online. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum*. Roč. 66, č. 3–4, s. 43–57. ISSN 2570-6861. Dostupné z: https://publikace.nm.cz/file/fa124f748581a75957cc21084a1fcde2/29863/03_Acta%20NMP%20HL%203-4.2021_STUDIE_Ivanek.pdf. [cit. 2023-12-02].

IVÁNEK, Jakub, 2022. The Czech broadside ballad in its historical, social, and literary context. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 75–92. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-05-19].

KAFKA, Luboš, 2009. *Dárek z pouti: poutní a pouťové umění*. Vyd. 1. Praha: Lika klub. 293 s. ISBN 978-80-86069-52-4.

KLIMEŠ, Jan, 2016. *Hledání významu v umělecké narativní ilustraci*. Online. Brno, Masarykova Univerzita. 442 s. ISBN 978-80-210-8718-7. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=5199773>. [cit. 2024-05-20].

KNEIDL, Pravoslav, 1983. *Česká lidová grafika: v ilustracích novin, letáků a písniček*. Vyd. 1. Praha: Odeon. 336 s.

KOSEK, Pavel et al., 2020. *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 4. září 2020 – 7. března 2021*. Online. Brno: Moravské zemské muzeum. 128 s. ISBN 978-80-7028-532-9. Dostupné z:

<https://www.phil.muni.cz/media/3258508/do-brna-katalog-po-str-maly-soubor.pdf>. [cit. 2023-11-19].

KPS-Databáze Knihopis, 2024. Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <http://www.knihopis.cz/>. [cit. 2023-11-19].

Kramářské písně, 2024. Online. Moravská zemská knihovna. Dostupné z: <https://kramarsketisky.mzk.cz>. [cit. 2024-10-18].

KULKA, Tomáš, 2004. *Umění a falzum: monismus a dualismus v estetice*. Vyd. 1. Praha: Academia. 182 s. ISBN 80-200-0954-X.

LÉBL, Vladimír; ČERNÝ, Jaromír a Supraphon, 1983. *Hudba v českých dějinách: od středověku do nové doby*. Online. Praha: Horizont. 460 s. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:2ef1f880-dba6-11e2-b28b-001018b5eb5c>. [cit. 2023-12-03].

MACHÁČKOVÁ, Romana; PAVELKOVÁ, Jindra a MACHOVÁ, Jitka, 2022. Tiskárna. Online. In: DUFKA, Jiří ed. *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. V Brně: Moravská zemská knihovna, s. 13–36. ISBN 978-80-7051-328-6. Dostupné z: https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/publikace/kramarske_pisnove_tisky.pdf. [cit. 2024-05-21].

MALURA, Jan, 2022. The origins of Czech broadside ballads in Sixteenth-century news leaflets. Online. In: FUMERTON, Patricia; KOSEK, Pavel a HANZELKOVÁ, Marie (ed.). *Czech broadside ballads as text, art, song in popular culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 93–113. ISBN 978-90-485-5334-1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv3142vcz>. [cit. 2024-09-18].

Manuscriptorium, 2024. Online. Národní knihovna ČR. Dostupné z: <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php>. [cit. 2024-10-18].

MYŠÁK, Miroslav, 2015. *Knihy v olomoucké tiskárně v roce 1673*. Online. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*. Roč. 310, s. 45–59. ISSN 1212-1134. ISBN 978-80-85037-75-3. Dostupné z: <https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/002551165?sid=22841088>. [cit. 2024-05-11].

MYŠÁK, Miroslav, 2016. Příjmový deník olomoucké tiskařky Anny Alžběty Ettelové z let 1669–1673. Online. *Knihy a dějiny*. Praha: Knihovna AV ČR, roč. 23, č. 1–2, s. 25–86. DOI:

<https://doi.org/10.23852/KAD.2016.23.02>. ISSN 1210-8510. Dostupné z: <https://asjournals.lib.cas.cz/knihyadejiny/article/uuid:bfee955a-671b-4649-b1d5-5e86c59668e2>. [cit. 2024-05-11].

Online katalog oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, 2024. Online. Národní muzeum, 2024. Dostupné z: <https://stt.opac.nm.cz/#/>. [cit. 2024-10-18].

PANOFSKY, Erwin, 2021. *Význam ve výtvarném umění*. Vydání třetí, revidované. Praha: Malvern. 399 s. ISBN 978-80-7530-302-8.

PLATÓN, 2005. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH. 427 s. ISBN 80-7298-142-0.

POLÁKOVÁ, Jana. 2023. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: špalíčky kramářských tisků z etnografické podsbírky Moravského zemského muzea*. Vydání první. Brno: Moravské zemské muzeum. 528 s. ISBN 978-80-7028-597-8.

SCHEYBAL, Josef V., 1991. *Senzace pěti století v kramářské písni: příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh. 388 s. ISBN 80-7031-624-1.

SKOŘEPOVÁ, Markéta, 2021. Nově objevený špalíček kramářských písní v pelhřimovském muzeu. In: *Vlastivědný sborník Pelhřimovska*, č. 26, s. 132–164. ISBN 978-80-87228-26-5.

STEJSKALOVÁ, Eva, 2015. *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. 346 s. ISBN 978-80-246-2613-0.

ŠIMEČEK, Zdeněk, 2011. *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích: (do devadesátých let 18. století)*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská. 403 s. Knižnice Matice moravské; sv. 35. ISBN 978-80-86488-81-3.

ŠINDELÁŘ, Dušan, 1973. *Vědecká ilustrace v Čechách*. 1. vyd. Praha: Obelisk. 133 s.

ŠKARPOVÁ, Marie, 2015. „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“: *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7308-547-6.

Špalíček, c2024a. Online. Národní muzeum. Dostupné z: <https://www.spalicek.net>. [cit. 2024-10-18]

ŠPALÍČEK, c2024a. Co je to modlitba. Online. In: *Špalíček.net*. Praha: Národní muzeum. Dostupné z: <https://www.spalicek.net/co-jsou-to-modlitby/>. [cit. 2024-05-12].

ŠPALÍČEK, c2024b. Co je to špalíček. Online. In: *Špalíček.net*. Praha: Národní muzeum. Dostupné z: <https://www.spalicek.net/co-je-spalicek-2/>. [cit. 2024-05-12].

ŠTEFANCOVÁ, Dagmar, c2018. Píseň. Online. In: *Encyklopedie knihy. cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=P%C3%ADse%C5%88&oldid=15745>. [cit. 2024-05-11].

VOIT, Petr, 2006. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově. 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.

VOIT, Petr, 2007. *Nauka o ilustraci: verze 1.0*. Online. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK. 45 s. Dostupné z: https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Nauka-o-ilustraci_Voit.pdf. [cit. 2024-05-20].

VOIT, Petr, 2008a. *Knihtisk 15. a 16. století: verze 1.0*. Online. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK. 55 s. Dostupné z: https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Knihtisk-15.-a-16.-stolet%c3%ad_Voit.pdf. [cit. 2024-09-20].

VOIT, Petr, 2008b. *Knihtisk 17. a 18. století: verze 1.0*. Online. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK. 49 s. Dostupné z: https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Knihtisk-17.-a-18.-století_Voit.pdf. [cit. 2024-09-20].

VOIT, Petr, 2017. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*. Vydání první. Praha: Academia. 933 s. ISBN 978-80-200-2752-8.

VOIT, Petr, c2018a. Arcibiskupská tiskárna – Praha. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Arcibiskupská_tiskárna_–_Praha. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018b. Daniel Sedlčanský nejst. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Daniel_Sedl%C4%8Dansk%C3%BD_nejst.&oldid=13831. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018c. Incipit. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Incipit_\(ti%C5%A1t%C4%99n%C3%A1_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Incipit_(ti%C5%A1t%C4%99n%C3%A1_kniha)). [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018d. Jan Sixt z Lerchenfeldu. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jan_Sixt_z_Lerchenfeldu. [cit. 2024-10-15].

VOIT, Petr, c2018e. Jiří Hanuš Lanškrounský z Kronenfeldu. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ji%C5%99%C3%AD_Hanu%C5%A1_Lan%C5%A1krounsk%C3%BD_z_Kronenfeldu&oldid=14418. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018f. Jiří Šípař. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jiří_%C5%A1pa%C5%99. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018g. Kašpar Kargesius z Haselštejna. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ka%C5%A1par_Kargesius_z_Hasel%C5%A1tejna. [cit. 2024-10-2].

VOIT, Petr, c2018h. Kramářské tisky. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kram%C3%A1%C5%99sk%C3%A9_tisky. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018ch. Michael Hartmann. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Michael_Hartmann. [cit. 2024-09-19].

VOIT, Petr, c2018i. Pověrečné tisky. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: [https://encyklopedieknihy.cz/index.php/Pověrečné_tisky](https://encyklopedieknihy.cz/index.php/Pov%C4%99e%C5%99n%C3%A9_tisky). [cit. 2024-06-02].

- VOIT, Petr, c2018j. Tobiáš Leopold. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Tobiáš_Leopold. [cit. 2024-10-15].
- VOIT, Petr, c2019a. Bratrská tiskárna. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Bratrská_tiskárna. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019b. Burian Valda. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Burian_Valda. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019c. Daniel Adam z Veleslavína. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Daniel_Adam_z_Veleslav%C3%ADna&oldid=16583. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019d. Daniel Carolides z Karlsperka. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Daniel_Carolides_z_Karlsperka. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019e. Dřevořez. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Dřevořez>. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019f. Frontispis. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Frontispis>. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019g. Impresum. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Impresum>. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019h. Jan Arnolt. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jan_Arnolt. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019ch. Jan Karel Jeřábek. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Jan_Karel_Jeřábek. [cit. 2024-11-5].

- VOIT, Petr, c2019i. Jan Schumann. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jan_Schumann_st.&oldid=16662. [cit. 2024-10-15].
- VOIT, Petr, c2019j. Jezuitská tiskárna. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jezuitská_tiskárna_-_Praha. [cit. 2024-10-15].
- VOIT, Petr, c2019k. Jiří Černoch. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jiří_Černoch. [cit. 2024-11-09].
- VOIT, Petr, c2019l. Jiří Laboun st. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jiří_Laboun_st.&oldid=17138. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019m. Jiří Melantrich z Aventinu st. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jiří_Melantrich_z_Aventinu_st.&oldid=17086. [cit. 2024-09-19].
- VOIT, Petr, c2019n. Kalendář. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kalendář>. [cit. 2024-06-02].
- VOIT, Petr, c2019o. Kancionál. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kancionál_\(tištěná_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kancionál_(tištěná_kniha)). [cit. 2024-06-02].
- VOIT, Petr, c2019p. Ozdůbky. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ozdůbky>. [cit. 2024-06-02].
- VOIT, Petr, c2019r. Pavel Sessius. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Pavel_Sessius. [cit. 2024-10-15].

VOIT, Petr, c2020a. Kramářská píseň. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kramářská_p%C3%ADseň. [cit. 2024-06-02].

VOIT, Petr, c2020b. Viněta. Online. In: *Encyklopedie knihy.cz*. Knihovna AV ČR. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Viněta>. [cit. 2024-10-15].

Seznam obrázků

Obrázek 1: Bible Kralická šestidílná..., [1601], NK, sign. 54 C 3, sv. 7	20
Obrázek 2: Poselkyně starých příběhův českých, 1700, NK, sign. 54 D 6890	20
Obrázek 3: Velmi divná i hrozná..., [1562], NK, sign. 54 D 203 přív. 2	40
Obrázek 4: O nešťastné příhodě..., 1614, KNM, sign. 31 D 11 neúpl.	41
Obrázek 5: Tito artikulové..., [1619], NK, sign. Kinský F VIII 66	41
Obrázek 6: Noviny z Krakova..., [1595], KNM, sign. 32 D 20 přív. 21	42
Obrázek 7: Noviny pravdivé..., [1595], LK, sign. III Ib 12/32	42
Obrázek 8: O dobytí města Jeny, [1595], LK, sign. III Ib 12/38	43
Obrázek 9: O šťastném dobytí města Lippy... ,1595, KNM, sign. 30 C 24	43
Obrázek 10: O šťastném dobytí města Chyanadu..., [1596], LK, sign. III Ib 12/43	43
Obrázek 11: O dobytí pevnosti turecké Slatiny..., [1597], LK, sign. III Ib 12/48	43
Obrázek 12: Písničky křesťanské..., 1596, KNM, sign. 27 C 1	44
Obrázek 13: Píseň o dobývání Kanýže..., 1601, KNM, sign. 25 E 17 přív.	45
Obrázek 14: Sobotní pražské poštovské noviny z 4. 2. 1719, výtisk neuveden	45
Obrázek 15: Píseň pravdivá..., 1618, MZA, sign. XX 171 přív.	46
Obrázek 16: Extra ordinari Postilion..., 1620, KNM, sign. 102 A 00115	46
Obrázek 17: Postilion extra ordinarius, Possta w nowě nařjzená..., [1621], KNM, sign. 27 C 21	46
Obrázek 18: Písně nové utěšené..., 1611, KNM, sign. 27 G 26	47
Obrázek 19: Rozmlouvání křesťanské..., 1617, KNM, sign. 15 F 8	47
Obrázek 20: Perlička dítek božích, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)	47
Obrázek 21: Píseň staročeská..., 1618, KBL, sign. NO 617	48
Obrázek 22: Perlička dítek božích, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)	48
Obrázek 23: Skrejše zlatá..., 1612, KNM, sign. 37 E 22	49
Obrázek 24: Písně na sedm žalmův..., [1615], KNM, sign. 40 G 7	49
Obrázek 25: Perlička dítek božích, 1619, VKOL, sign. 33.123 (neúpl.)	49
Obrázek 26: Písničky pobožné..., 1592, MMP, pořadové č. K1/9	50
Obrázek 27: Písničky tyto z Písem..., [kolem 1600], KNM, sign. 27 H 25	50
Obrázek 28: Píseň nová žalostivá..., [1605–1613], VMG Č. Lípa, sign. ST 74, př. č. 70073	51
Obrázek 29: Písničky pobožné, lidem bohabojným..., 1638, MV, pořadové č. K2/12	52
Obrázek 30: Písničky pobožné..., 1649, MV, pořadové č. K5/2	52
Obrázek 31: Velikonoční radost..., 1622, SK, sign. BC VI 104	54
Obrázek 32: Český Dekakord..., 1642, KNM, sign. 24 D 4	54
Obrázek 33: [Písně roční...], 1652, KNM, sign. 27 H 50 přív.	54
Obrázek 34: Český Dekakord..., 1669, KNM, sign. 54 C 77	54
Obrázek 35: Český Dekakord..., 1642, KNM, sign. 24 D 4	56
Obrázek 36: [Písně roční...], 1652, KNM, sign. 27 H 50 přív.	56
Obrázek 37: Český Dekakord..., 1669, KNM, sign. 54 C 77	56
Obrázek 38: Epištoly a evangelia..., 1698, KNM, sign. 54 E 161	56
Obrázek 39: Český Dekakord..., 1669, KNM, sign. 54 C 77	57
Obrázek 40: Epištoly a evangelia..., 1698, KNM, sign. 54 E 161	57

Obrázek 41: <i>Evangelia a epištoly s pěknými figurami...</i> , 1567, NK, sign. 54 D 69	58
Obrázek 42: <i>Nový zákon...</i> , 1576, NK, sign. 65 D 1149	58
Obrázek 43: <i>Písničky pěkné o narození...</i> , 1607, KNM, sign. 27 D 6	59
Obrázek 44: <i>Epištoly a evangelia nedělní...</i> , 1615, NK, sign. 54 F 80	59
Obrázek 45: <i>Písničky radostné...</i> , [1651–1664], MMP, pořadové číslo K1/21	59
Obrázek 46: <i>Historie o hrozná a strašlivé zkáze...města Jeruzaléma...</i> , [1617], NK, sign. 54 K 10.807	60
Obrázek 47: <i>Kronika pravdivá a žalostivá o Trojánské válce...</i> , 1666, KNM, sign. 30 E 1	60
Obrázek 48: <i>Radostná píseň o slavném vítězství...</i> , [1686], KNM, sign. 27 H 253	60
Obrázek 49: <i>Historie aneb v podobenství...</i> , 1609, KNM, sign. 27 F 27	62
Obrázek 50: <i>Písničky pobožné...</i> , 1679, KNM, sign. KP H 119/1	62
Obrázek 51: <i>Píseň o Máři Magdaleně...</i> , [1651–1664], MMP, pořadové číslo K1/2	63
Obrázek 52: <i>Píseň nová...</i> , 1677, KNM, sign. 27 H 259	63
Obrázek 53: <i>Evangelia a epištoly...</i> , 1676, NK, sign. 54 G 175	63
Obrázek 54: <i>Píseň adventní...</i> , 1691, JH, sign. MU_A_JH_2640_57	63
Obrázek 55: <i>Písničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...</i> , 1691, KNM, sign. 27 H 50	65
Obrázek 56: <i>Písničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...</i> , [1680–1700], JH, sign. MU_A_JH_2640_125	65
Obrázek 57: <i>Písničky žalostné o utrpnosti Krista Pána...</i> , [1680–1700], KNM, sign. 27 H 28	65
Obrázek 58: <i>Nábožná píseň o umučení Páně</i> , [1790–1840], Katalog, KT XXVIII K 1–24 [11]	65
Obrázek 59: <i>Detaily metly</i>	66
Obrázek 60: <i>Písně nové pobožné...</i> , 1692, KNM, KNM KP Špal. 59/1	67
Obrázek 61: <i>Písničky v čas morní...</i> , 1654, MMP, pořadové číslo K1/22	67
Obrázek 62: <i>Píseň o svaté Anně...</i> , 1690, KNM, sign. KP 2390	68
Obrázek 63: <i>Písně o svaté Anně...</i> , 1690, KNM, sign. 27 H 18	68
Obrázek 64: <i>Píseň k svaté Anně</i> , [1733–1754], KNM, sign. 27 H 267	68
Obrázek 65: <i>Píseň utěšená a kratochvilná o krásné Mageloně a Petrovi...</i> , 1685, KNM, sign. 27 H 258	70
Obrázek 66: <i>Líčidlo krásné pannám a paním i jiným osobám...</i> , 1594, KNM, sign. 27 F 27 přív.	70
Obrázek 67: <i>Píseň utěšená a kratochvilná o krásné Mageloně a Petrovi...</i> , 1685, KNM, sign. 27 H 258	70
Obrázek 68: <i>Duše kající pobožné...</i> , 1674, NK, sign. 54 G 202	70

Seznam tabulek

Tabulka 1: <i>Žánrové kategorie podle Knihopisu</i>	24
Tabulka 2: <i>Typologie ilustrací</i>	35
Tabulka 3: <i>Přehled dat podle formátů a témat</i>	39

PŘÍLOHA č. 1

Seznam vyhledaných tisků

Jméno	Č. Knihopisu / signatura	Název	Žánr dle KPS	Datace	Formát	Typologie ilustrací	
Adam z Veleslavína, Samuel	K02873	<i>O nešťastné příhodě...</i>	letáky	1614	4°	heraldika	
Arnolt z Dobroslavína, Jan st.	K13838	<i>Písničky...</i>	písně	1682	16°	text	
	K13514	<i>Písničky...</i>	písně	1683	16°	dekor	
Arnolt z Dobroslavína, Jan ml.	K06298	<i>Novina...</i>	letáky	1705	8°	dekor	
	K09881	<i>Píseň truchlivá...</i>	letáky	1705	8°	slavnosti	
Arnoltová z Dobroslavína, Anna Kateřina	K09588	<i>Píseň truchlivá...</i>	letáky	1711	8°	slavnosti	
Bennek, Petr Antonín	K13532	<i>Písničky...</i>	písně	1697	16°	světci	
	K06282	<i>Novina...</i>	letáky	[1697]	8°	slavnosti	
Carolides z Carlspergka, Daniel	K12698	<i>Píseň pravdivá...</i>	letáky	1618	4°	žánrové obrázky	
		Uvedené totožné č. Knihopisu, ale jde o stejný text, jiný tisk KNM 2 - Staré tisky 31 C 00013/adl.18	<i>Píseň pravdivá...</i>	letáky	1618	4°	text
	K09136	<i>Píseň staročeská...</i>	básnické texty	1618	12°	náboženská symbolika	
	K06652	<i>Kratičkový vejťah...</i>	populárně-naučné publikace	1619	4°	podivuhodné jevy, zázraky, bizarnosti	
	K06774	<i>Perlička...</i>	modlitby	1619	16°	náboženská symbolika	
	K06774	<i>Perlička...</i>	modlitby	1619	16°	biblické výjevy	
	K07146	<i>O sedmi ranách...</i>	?	1620	8°	text	
Černochoch, Jiří	K02734	<i>Píseň o nejsvětější...</i>	kancionály	1674	8°	dekor	

	KNM KP R. Hlava 1619	<i>bez titulní strany</i>		1675	16°	bez titulní strany
	K12845	<i>Písňě...</i>	písňě	1677	16°	dekor
	K10404	<i>Piseň...</i>	písňě	1678	16°	dekor
Černý (Nigrin), Jiří	K15194	<i>Komedia...</i>	divadelní hry	1605	8°	biblické výjevy
	K01147	<i>Komedia...</i>	divadelní hry	1604	8°	biblické výjevy
Goliáš, Kašpar Urban	K13548	<i>Pisničky...</i>	písňě	1660	16°	dekor
Hanuš Lanškrounský z Kronenfeldu, Jiří	K06798	<i>Písňě nové...</i>	modlitby	1611	12°	biblické výjevy
Jeřábek, Jan Karel	K13816	<i>Pisničky...</i>	písňě	1689	16°	dekor
	K13625	<i>Pisničky...</i>	písňě	1693	16°	biblické výjevy
	K13788	<i>Pisničky...</i>	písňě	1697	16°	dekor
Kargesius, Kašpar	ST 74, př. č. 70073	<i>Piseň...</i>		[1605-1613]	16°	katastrofy, neštěstí
Koniáš, Vojtěch Jiří	K13088	<i>Horlivé tři písňě...</i>	písňě	1702	16°	náboženská symbolika
	K13818	<i>Pisničky...</i>	písňě	1710	16°	dekor
	K12839	<i>Pobožné písňě...</i>	písňě	[1697-1710]	16°	dekor
	K13741	<i>Pisničky...</i>	písňě	[1697-1710]	16°	dekor
	KNM KP A 121/1	<i>Pisničky...</i>		[1697-1710]	16°	dekor
	KNM KP R. Hlava 1716	<i>Pisničky...</i>		[1697-1710]	16°	dekor
	K13577	<i>Pisničky...</i>	písňě	[1697-1710]	16°	světci
	K13792	<i>Pisničky...</i>	písňě	[1697-1710]	16°	náboženská symbolika
	K13089	<i>Horlivé tři písňě...</i>	písňě	[1697-1710]	16°	náboženská symbolika
	KNM KP R. Hlava 1715	<i>Pisničky...</i>		[1697-1710]	16°	dekor
Laboun, Jiří st.	K13869	<i>Pisničky...</i>	písňě	1688	16°	dekor
	K13527	<i>Pisničky...</i>	písňě	1688	16°	dekor
	K13896	<i>Pláč a naříkání...</i>	letáky	1689	8°	text
	K12824	<i>Písňě...</i>	písňě	1690	16°	světci
	K12824 / pravděpodobně totožný tisk	<i>Písňě...</i>	písňě	1690	16°	světci

	K13687	<i>Písničky...</i>	písně	1691	16°	biblické výjevy
	KNM KP Špal. 59/1	<i>Písně...</i>		1692	16°	biblické výjevy
	K13376	<i>Písně...</i>	písně	1692	16°	dekor
	K13525	<i>Písničky...</i>	písně	1693	16°	světci
	K13700	<i>Písničky...</i>	písně	1693	16°	dekor
	K13551	<i>Písničky...</i>	písně	1693	16°	dekor
	K17418	<i>Žalostivá zpráva...</i>	letáky	1693	8°	dekor
	K13296	<i>Písně...</i>	písně	1693	16°	biblické výjevy
	K13624	<i>Písničky...</i>	písně	1694	16°	náboženská symbolika
	K14939	<i>Poslední rozloučení P. Ježíše...</i>	písně	1694	16°	text
	K13662	<i>Písničky...</i>	písně	1694	16°	biblické výjevy
	K13568	<i>Písničky...</i>	písně	1695	16°	dekor
	K18832	<i>Pravdivá a strašlivá novina...</i>	letáky	1695	8°	dekor
	K13787	<i>Písničky...</i>	písně	1695	16°	text
	K13536	<i>Písničky...</i>	písně	1696	16°	náboženská symbolika
	K13765	<i>Písničky...</i>	písně	1696	16°	text
	K13793	<i>Písničky...</i>	písně	1697	16°	náboženská symbolika
	K06291	<i>Novina...</i>	letáky	1697	8°	text
	K12958	<i>Písně...</i>	písně	1698	16°	světci
	KNM KP 9090	<i>Písně...</i>		1699	16°	dekor
	K13334	<i>Písně...</i>	písně	1699	16°	dekor
	K12660	<i>Píseň...</i>	písně	1700	16°	dekor
	K13706	<i>Písničky...</i>	písně	1700	16°	dekor
	K13760	<i>Písničky...</i>	písně	1701	16°	světci
	K13237	<i>Písně...</i>	písně	1701	16°	dekor
	K12846	<i>Písně...</i>	písně	1701	16°	dekor
	K12066	<i>Píseň...</i>	písně	1701	16°	dekor
	K13870	<i>Písničky...</i>	písně	1701	16°	dekor
	KNM KP Špal. 59/93	<i>Písně...</i>		1701	16°	biblické výjevy
	K13136	<i>Písně...</i>	písně	1702	16°	žánrové obrázky
	K09018	<i>Píseň...</i>	písně	1704	16°	náboženská symbolika

	K12600	<i>Píseň...</i>	písně	[1686-1710]	16°	světci
	K13493	<i>Písničky...</i>	písně	[1686-1710]	16°	biblické výjevy
Michálek, Daniel	K13538	<i>Písničky...</i>	písně	1671	16°	dekor
	K09665	<i>Píseň...</i>	písně	1677	16°	biblické výjevy
	K11265	<i>Historická píseň...</i>	písně	1678	16°	světci
	K13752	<i>Písničky...</i>	písně	1679	16°	světci
	K14735	<i>Klíč od děště...</i>	písně	1679	8°	světci
	K13672	<i>Písničky...</i>	písně	1687	16°	biblické výjevy
	K13762	<i>Písničky...</i>	písně	[1673-1689]	16°	vegetativní motivy
Michálková, Eva Poxlina	K09485	<i>Píseň...</i>	písně	1691	16°	biblické výjevy
	K04482	<i>Kroniky...</i>	zábavné publikace	1691	8°	žánrové obrázky
	K14091	<i>Pohádky...</i>	zábavné publikace	1695	8°	žánrové obrázky
Močidlanský, Sixt Palma	K09600	<i>Píseň...</i>	letáky	1601	8°	žánrové obrázky
	K13353	<i>Písně...</i>	?	1617	8°	biblické výjevy
Sedlčanský nejst., Daniel	K14477	<i>Nové předpovědění...</i>	letáky	1594	4°	biblické výjevy
	K04846	<i>Z ležení...</i>	letáky	1594	4°	bitevní scény
	K14180	<i>Ličidlo...</i>	populárně-naučné publikace	1594	8°	žánrové obrázky
	K06485	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06423	<i>Hrozné strašlivé a neslýchané noviny...</i>	letáky	1595	4°	nadpřirozené bytosti
	K06443	<i>O porážce...</i>	letáky	1595	4°	heraldika
	K16798	<i>Pořádné vypsání...</i>	letáky	1596	4°	bitevní scény
	K02898	<i>Pravdivé a kratičké vypsání...</i>	letáky	1596	4°	dekor
	K06469	<i>Noviny...</i>	letáky	1599	4°	bitevní scény
	K13659	<i>Písničky...</i>	kancionály	1607	8°	biblické výjevy
	K03039	<i>Historia...</i>	divadelní hry	1608	16°	biblické výjevy

	K06175	<i>Historie...</i>	populárně-naučné publikace	1609	8°	personifikace
	K13805	<i>Písničky...</i>	kancionály	[1600]	16°	text
Sedlčanský st., Daniel	K07121	<i>Historia...</i>	populárně-naučné publikace	[1617]	8°	bitevní scény
	K03465	<i>Pisně tři...</i>	modlitby	[1618]	12°	náboženská symbolika
Sedlčanský, dědicové	K16350	<i>Kronika...</i>	zábavné publikace	1666	8°	bitevní scény
	K15429	<i>Skřivánek...</i>	písně	[1663–1669]	16°	biblické výjevy
Sedlčanská z Karlova, Ludmila ml.	K13865	<i>Písničky...</i>	písně	1651	16°	biblické výjevy
	K13831 / pravděpodobně totožný tisk	<i>Písničky...</i>	písně	1652	16°	dekor
	K13722	<i>Písničky...</i>	písně	1652	16°	dekor
	K13509	<i>Písničky...</i>	písně	1652	16°	biblické výjevy
	K13827	<i>Písničky...</i>	písně	1652	16°	náboženská symbolika
	K13837	<i>Písničky...</i>	písně	1654	16°	dekor
	K13831	<i>Písničky...</i>	písně	1655	16°	dekor
	K13813	<i>Písničky...</i>	písně	1655	16°	světci
	MV K1/11	<i>[...]božné o tom</i>		1655	16°	dekor
	K13674	<i>Písničky...</i>	písně	1659	16°	dekor
	K11234	<i>Piseň...</i>	písně	[1651–1664]	16°	biblické výjevy
	K13867	<i>Písničky...</i>	písně	[1651–1664]	16°	dekor
	K13695	<i>[Písničky] o vzkříšení...</i>	kancionály	[1651–1664]	16°	biblické výjevy
	K13807	<i>Písničky...</i>	kancionály	[1651–1664]	16°	znamení zodiaku
	K13703	<i>Písničky...</i>	písně	[1651–1664]	16°	dekor
	K13703	<i>Písničky...</i>	písně	[1651–1664]	16°	dekor
	K13853	<i>Písničky...</i>	písně	[1651–1664]	16°	náboženská symbolika
	K13661	<i>Písničky...</i>	písně	[1651–1664]	16°	biblické výjevy
	MV K1/15	<i>Piseň...</i>		[1651–1664]	16°	znamení zodiaku

Sessius, Pavel	K06313	<i>Pravdivá a žalostná novina...</i>	letáky	1618	4°	žánrové obrázky
	K04367	<i>Pisně...</i>	básnické texty	[1615]	12°	biblické výjevy
Schumann, Jan	K02467	<i>O Filekovu...</i>	letáky	1593	4°	bitevní scény
	K06460	<i>Pravdivé noviny...</i>	letáky	1593	4°	bitevní scény
	K06427	<i>Noviny...</i>	letáky	1594	4°	bitevní scény
	K06476	<i>Noviny...</i>	letáky	1594	4°	bitevní scény
	K16778	<i>Vypsání...</i>	příležitostné texty	1594	4°	slavnosti
	K16578	<i>Slavné vítání a novina...</i>	příležitostné texty	1594	4°	slavnosti
	K02044	<i>O dobytí...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K02038	<i>SOLI DEO GLORIA...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K02040	<i>O dobytí...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K15910	<i>O šermicli a potýkání...</i>	letáky	1603	4°	bitevní scény
	K02254	<i>Hrozné a strašlivé pravdivé...</i>	letáky	1603	4°	bitevní scény
	K16097	<i>Komedie...</i>	divadelní hry	1604	16°	text
	K16284	<i>Traktátec...</i>	zábavné publikace	1608	8°	žánrové obrázky
	K17172	<i>Zpěvy modlitebné...</i>	?	1611	4°	významné osobnosti
	K17170	<i>Vypsání...</i>	příležitostné texty	1611	4°	heraldika
	K17170 / pravděpodobně totožný tisk	<i>Vypsání...</i>	příležitostné texty	1611	4°	heraldika
	K02467 / pravděpodobně totožný tisk	<i>O Filekovu...</i>	letáky	[1593]	4°	bitevní scény
	K06311	<i>Potěšitelná novina...</i>	letáky	[1593]	4°	bitevní scény
	K06311 / pravděpodobně totožný tisk.	<i>Potěšitelná novina...</i>	letáky	[1593]	4°	bitevní scény
	K02046	<i>O dobytí...</i>	letáky	[1595]	4°	bitevní scény
	K02254 / pravděpodobně totožný tisk, tento neúplný.	<i>Hrozné a strašlivé pravdivé...</i>	letáky	[1603]	4°	bitevní scény

	K17164	<i>Korunování...</i>	příležitostné texty	[1611]	4°	heraldika
	K17171	<i>Vypsání...</i>	příležitostné texty	[1612]	4°	slavnosti
Schumann, dědicové	K06459	<i>Noviny...</i>	letáky	1599	4°	bitevní scény
	K01153	<i>O bitvě...</i>	letáky	1601	4°	bitevní scény
Schumannová, Anna	K06828	<i>Písničky...</i>	kancionály	1596	4°	biblické výjevy
	K02048	<i>Ošťastném [!] dobytí...</i>	letáky	1596	4°	bitevní scény
	K16900	<i>O vzetí...</i>	letáky	1596	4°	bitevní scény
	K02045	<i>O dobytí...</i>	letáky	1597	4°	bitevní scény
	K02049	<i>SOLI DEO GLORIA...</i>	letáky	1598	4°	bitevní scény
Stříbrský, Václav	K18705	<i>Naříkání...</i>	letáky	[1614]	8°	bitevní scény
Šípař, Jiří	MV K5/2	<i>Písničky...</i>		1649	16°	biblické výjevy
Šípařová, Ludmila	K13309a	<i>[Písň roční aneb kancionálek...]</i>	kancionály	1652	16°	biblické výjevy
	K13309a	<i>[Písň roční aneb kancionálek...]</i>	kancionály	1652	16°	biblické výjevy
Valda, Burian	K06410	<i>Noviny...</i>	letáky	1579	4°	bitevní scény
	K06317	<i>Strašlivá a hrozná novina...</i>	letáky	1590	4°	žánrové obrázky
	K13791	<i>[Dvě písničky...]</i>	písně	1592	16°	text
	K16787	<i>Gruntovní vypsání...</i>	písně	1594	4°	bitevní scény
	K06474	<i>Od Vostřehomu...</i>	letáky	1594	4°	bitevní scény
	K04845	<i>Ležení císaře...</i>	letáky	1594	4°	bitevní scény
	K06433	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06483	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	podivuhodné jevy, zázraky, bizarnosti
	K06462	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06451	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	heraldika
	K06417	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06464	<i>Noviny...</i>	letáky	1596	4°	bitevní scény
	K16584	<i>O některých...</i>	letáky	1596	4°	dekor
	K05170	<i>Historie...</i>	zábavné publikace	1596	4°	nadpřirozené bytosti

	K06439	<i>Noviny...</i>	letáky	1597	4°	heraldika
Valda, Oldřich	K06467	<i>Noviny...</i>	letáky	1594	4°	text
	K17403	<i>Krátká zpráva...</i>	letáky	1595	4°	významné osobnosti
	K17415	<i>Pravdivá gruntovní zpráva...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06414	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K06429	<i>Noviny...</i>	letáky	1595	4°	bitevní scény
	K01159	<i>Valní bitva...</i>	letáky	1596	4°	bitevní scény
	K06477	<i>Noviny...</i>	letáky	1599	4°	podivuhodné jevy, zázraky, bizarnosti
	K15378	<i>Div veliký...</i>	letáky	[1612]	8°	žánrové obrázky
Bez tiskaře	K06411	<i>Jisté noviny...</i>	letáky	1599	4°	bitevní scény
	K01154	<i>O bitvě...</i>	letáky	1603	4°	bitevní scény
	K14210	<i>Postilion...</i>	letáky	1621	4°	žánrové obrázky
	MV K5/12	<i>Písničky...</i>		1638	16°	dekor
	K13499	<i>Písničky...</i>	písně	1654	16°	biblické výjevy
	K13507	<i>Písničky...</i>	písně	1654	16°	dekor
	K13501	<i>Písničky...</i>	písně	1660	16°	dekor
	K13868	<i>Písničky...</i>	písně	1662	16°	dekor
	K12699	<i>Píseň...</i>	letáky	1683	8°	významné osobnosti
	K09899	<i>Píseň...</i>	zábavné publikace	1685	16°	žánrové obrázky
	KNM KP Špal. 59 / přív. 102	<i>Noviny...</i>		1687	16°	text
	K13429	<i>Písnička...</i>	písně	1696	16°	světci
	KNM KP Špal. 59 / přív. 92	<i>Písničky...</i>		1699	16°	náboženská symbolika
	K13689	<i>Písničky...</i>	písně	[1680-1700]	16°	biblické výjevy
	K13690	<i>Písničky...</i>	písně	[1680-1700]	16°	biblické výjevy
	K12665	<i>Radostná píseň...</i>	letáky	[1686]	16°	bitevní scény
	K13428	<i>Písnička...</i>	písně	[1696]	16°	světci

PŘÍLOHA č. 2

Sledování přenosu ilustrací

